

Partnerstwo „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie”

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2029 „Chochła do borowiackiej grapy”

Tuchola, sierpień 2023 r.

Rzeczpospolita
Polska

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Plan
Strategiczny dla
Polski
na lata 2023-2027

SPIS TREŚCI

ROZDZIAŁ I	Charakterystyka partnerstwa lokalnego.	4
I.1	Nazwa LGD i forma prawna	4
I.2	Opis procesu tworzenia partnerstwa	4
I.3	Ogólny opis struktury LGD.	4
I.4	Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego, wskazująca, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji	5
I.5	Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania pokazujące zdolność lokalnej grupy działania do realizacji strategii	6
I.6	Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	7
Rozdział II	Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR	8
II.1	Opis obszaru objętego LSR	8
Rozdział III	Partycypacyjny charakter LSR	10
Rozdział IV	Analiza potrzeb i potencjału LSR	20
IV.1	Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR wraz z ich uzasadnieniem.	20
IV.2	Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR, w szczególności w przypadku gdy LGD przewiduje dedykowane wsparcie dla tych grup oraz problemów odnoszących się do tych grup wraz z ich uzasadnieniem	41
IV.3	Analiza, w jaki sposób LGD może wesprzeć zarówno lokalne, jak i ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na danym obszarze wdrażanie pozostałych instrumentów terytorialnych wdrażanych na danym obszarze	44
Rozdział V	Spójność, komplementarność i synergia	45
V.1	Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/strategiami	45
Rozdział VI	Cele i wskaźniki	52
VI.1	Specyfikacja i opis celów, przypisanych im przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób.	52
VI.2	Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania.	56
VI.3.	Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz z uzasadnieniem	56
P.1.1	Bory Tucholskie naturalnie! – <i>Przedsiębiorczość</i>	56
P.1.2	Bory Tucholskie naturalnie! – <i>Infrastruktura</i>	58
P.1.3	Bory Tucholskie naturalnie! – <i>Razem po borowiacku</i>	60
P.2.1	Borowiackie interesy	62
P.2.2	Aktywni Borowiacy	65

P.3.1	Dycht Równi	68
P.3.2	Nasze Gzuby	69
P.3.3	Borowiackie LOWE	70
P.3.4	Jesień w Borach	72
Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru		74
VII.1	Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia.	74
VII.2	Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami.	75
Rozdział VIII Plan działania		79
VIII.1	Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników wskazująca czas realizacji kluczowych efektów wdrażania LSR.	79
VIII.2	Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.	80
Rozdział IX Plan finansowy LSR		80
IX.1	Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie LSR.	80
IX.2	Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR	81
Rozdział X Monitoring i ewaluacja		82
X.1	Ogólna charakterystyka zasad i procedur dokonywania ewaluacji oraz monitorowania	82
X.2	Szczegółowy opis procesu monitorowania i ewaluacji, w tym wskazanie elementów podlegających monitorowaniu, opis sposobu pozyskiwania danych, czas i okres pomiaru, a także opis elementów podlegających ewaluacji oraz określenie czasu, w jakim zostanie przeprowadzona ewaluacja	82
X.3	Sposób wykorzystania wyników z ewaluacji i analizy danych monitoringowych	85
Załączniki do LSR		
1.	Cele i przedsięwzięcia.	87
2.	Plan działania - wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu.	88
3.	Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.	93
4.	Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.	94

ROZDZIAŁ I Charakterystyka partnerstwa lokalnego

I.1 Nazwa LGD i forma prawna

Partnerstwo „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” jest stowarzyszeniem, wpisanym do Krajowego Rejestru Sądowego pod numerem 0000587217. Nadzór nad LGD sprawuje Marszałek Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

I.2 Opis procesu tworzenia partnerstwa

Propagowanie zasad podejścia Leader i budowanie partnerstwa na terenie Borów Tucholskich rozpoczęło się już w 2004r. W wyniku realizowanego przez Gminę Tuchola projektu "Stymulowanie zrównoważonego rozwoju gmin: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice i Tuchola"- Schemat I PPL+ (2005-2006), przedstawiciele trzech sektorów opracowali Zintegrowaną Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2006-2008, a także założono związek stowarzyszeń Lokalna Grupa Działania „Bory Tucholskie” (wpis do KRS 2 lutego 2006r.). LGD „Bory Tucholskie” wdrażało zarówno ZSRÓW, jaki i Lokalną Strategię Rozwoju „Borowiacka grupa” dla okresu 2007-2013.

W myśl aktualnych przepisów dozwolona jest tylko jedna forma prawna dla lokalnych grup działania, tj. "stowarzyszenie". Z inicjatywy członków LGD Bory Tucholskie w 2015. podjęto decyzję o utworzeniu nowej Lokalnej Grupy Działania, która będzie spełniała wszystkie warunki formalno - prawne określone przez Ustawodawcę. Przystąpiono do promocji tego pomysłu i opracowania Statutu nowej LGD. Zebranie założycielskie zwołano na dzień 07.07.2015r. Zainteresowanie ze strony mieszkańców było bardzo duże, gdyż w zebraniu założycielskim wzięło udział 60 osób reprezentantów wszystkich sektorów, z czego 39 podmiotów było członkami LGD "Bory Tucholskie". Możemy więc powiedzieć, biorąc pod uwagę skład członkowski, że Partnerstwo jest nieformalnym kontynuatorem działań LGD "Bory Tucholskie", gdyż powstało z inicjatywy i na podstawie doświadczeń związku stowarzyszeń Lokalna Grupa Działania "Bory Tucholskie".

Partnerstwo „LGD Bory Tucholskie” posiada więc doświadczenie zarówno we wdrażaniu podejścia LEADER, jak i instrumentu RLKS (Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność). Dzięki umowie ramowej podpisanej z Samorządem Województwa Kujawsko – Pomorskiego w okresie programowania 2014-2020 Partnerstwo wdrażało na terenie powiatu tucholskiego *Strategię Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność „Dekel do borowiackiej grupy”*, która była strategią wielofundusową, finansowaną ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko – Pomorskiego na lata 2014 -2020.

Partnerstwo "Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie" jest stowarzyszeniem otwartym dla wszystkich osób i podmiotów chcących działać na rzecz zrównoważonego rozwoju obszaru LGD jako jego członkowie.

I.3 Ogólny opis struktury LGD

Na dzień 2.06.2023r. Partnerstwo "LGD Bory Tucholskie" liczy 71 członków. Skład partnerstwa jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności, uwzględnia przedstawicieli grup interesów trzech sektorów: publicznego (12 członków), gospodarczego (21 członków) i społecznego (38 członków, w tym 30 mieszkańców).

Grupę interesu sektora gospodarczego reprezentują podmioty prowadzące działalność w różnych branżach. Podmioty te nie są ze sobą powiązane. Spośród 21 podmiotów aż 14 stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Członkami Partnerstwa są też: 2 podmioty ekonomii społecznej (spółdzielnia socjalna oraz sp. z o.o. non-profit), 1 spółka z o.o., 2 spółdzielnie oraz 2 rolników.

W grupie interesu sektora społecznego większość to mieszkańcy (30 osób), a 8 podmiotów to stowarzyszenia z wieloletnim doświadczeniem, działające na rzecz rozwoju miejscowości.

Wśród reprezentantów grupy interesu sektora publicznego znajduje się 6 gmin wchodzących w skład obszaru LSR (Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice, Tuchola), Powiat Tucholski, 5 instytucji kultury (4 domy kultury oraz 1 biblioteka).

Biorąc pod uwagę podział administracyjny, wśród członków Stowarzyszenia każda z sześciu gmin obszaru LSR reprezentowana jest przez członków wszystkich trzech grup interesu sektorów publicznego, gospodarczego i społecznego (w tym mieszkańców). Skład lokalnej grupy działania jest zatem reprezentatywny dla lokalnej społeczności i uwzględnia wszystkie grupy szczególnie z punktu widzenia wdrażania LSR.

Zgodnie z § 5 Statutu członkiem zwyczajnym Partnerstwa może być każda osoba fizyczna lub prowadząca działalność gospodarczą posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, która działa na rzecz rozwoju obszaru Partnerstwa i złoży deklarację członkowską wraz rekomendacją 3 członków zwyczajnych Partnerstwa.

Członkiem Partnerstwa może zostać również osoba prawna, w tym jednostka samorządu terytorialnego, która działa na obszarze, którego dotyczy Lokalna Strategia Rozwoju, wykonuje działalność związaną z realizacją celów Partnerstwa. Każdy członek zwyczajny ma prawo m.in. uczestniczyć w Walnym Zebraniu Członków i brać udział w głosowaniu, uczestniczyć w pracach wybranych przez siebie zespołów roboczych, czy też wysuwać postulaty i wnioski wobec władz Stowarzyszenia.

Zgodnie ze statutem LGD najwyższą władzą Partnerstwa jest Walne Zebranie Członków. Uchwały WZC podejmowane są kolegialnie – decyzje zapadają zwykłą większością głosów (przy obecności co najmniej połowy ogólnej liczby członków Partnerstwa uprawnionych do głosowania – w pierwszym terminie, a w drugim terminie - bez względu na liczbę osób biorących udział w głosowaniu). Każdy uczestnik Walnego Zebrania Członków ma jeden głos.

Całością działań Partnerstwa, zgodnie z uchwałami Walnego Zebrania Członków, kieruje 7-osobowy Zarząd Stowarzyszenia. Organem nadzoru jest Komisja Rewizyjna. Funkcję organu decyzyjnego pełni Rada Decyzyjna Partnerstwa.

Powyższe jest potwierdzeniem **inkluzywnego charakteru** działalności Partnerstwa LGD Bory Tucholskie.

I.4 Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego, wskazująca, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie kontroluje procesu podejmowania decyzji

Funkcję organu decyzyjnego pełni Rada Decyzyjna, którą zgodnie z § 14 Statutu powołuje Walne Zebranie Członków, ustalając liczbę jej członków od 10 do 15 osób. Do wyłącznej kompetencji Rady należy wybór operacji, które mają być realizowane w ramach opracowywanej Lokalnej Strategii Rozwoju oraz ustalenie kwoty wsparcia.

Zgodnie z § 14 pkt. 3 Statutu wybór operacji dokonywany jest w formie uchwały Rady, zgodnie z pisemną procedurą gwarantującą, że żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.

W obecnej 12-osobowej Radzie wybranej na kadencję 2023-2028 każdą z 3 zidentyfikowanych grup interesu (tj. grupę interesu sektora publicznego, sektora gospodarczego i sektora społecznego) reprezentuje po 4 przedstawicieli. Żadna pojedyncza grupa interesu, w tym władza publiczna, nie posiada zatem więcej niż 49% praw głosu przy podejmowaniu decyzji przez Radę LGD, nie kontroluje zatem samodzielnie procesu podejmowania decyzji. Spośród członków Rady 7 osób jest w wieku 60+.

Członkowie Rady nie mogą być równocześnie członkami Komisji Rewizyjnej, Zarządu, ani pracownikami biura LGD (par. 14 ust. 6 Statutu). Organizację pracy oraz tryb obradowania organu określa Regulamin Organizacyjny Rady Decyzyjnej.

I.5 Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym oraz mechanizmy w zakresie zarządzania pokazujące zdolność lokalnej grupy działania do realizacji strategii

Relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na partnerstwie i skutecznej komunikacji. Zgodnie z „Ewaluacją zewnętrzną LSR na lata 2016-2023” aż 77% ankietowanych bardzo dobrze oceniło informowanie członków LGD o funkcjonowaniu LGD.

W Partnerstwie LGD Bory Tucholskie stosuje się m.in.:

- różnorodne formy komunikacji: najskuteczniejsza jest komunikacja e-mailowa (LGD posiada adresów e-mail do swoich członków), jednak bardzo wysoko ocenione były w ewaluacji zewnętrznej bezpośrednie kontakty z pracownikami i władzami LGD, ponadto planuje się min. 1 x w roku spotkanie integracyjne dla członków LGD, co pozwoli nawiązać i pogłębiać relacje partnerskie,
- kolegialny sposób podejmowania decyzji i otwartość na inicjatywy członków LGD (zgodnie ze statutem członkowie LGD mają możliwość pracy w zespołach roboczych, powoływanych w celu wymiany poglądów między członkami poszukiwania wśród nich inicjatyw oddolnych. Zespołom roboczym przysługuje prawo składania Zarządowi rekomendacji, sugestii i opinii o wszystkich bieżących sprawach stowarzyszenia oraz prawo zalecania zarządowi inicjowania określonych działań.

Decyzje dotyczące dokonuje oceny i wyboru wniosków do finansowania podejmuje Rada Decyzyjna, opierając się na Regulaminie organizacyjnym Rady, stosownych procedurach oraz przepisach prawa, w szczególności odnoszących się do poszczególnych funduszy, w ramach których finansowana jest LSR.

Rada LGD rozpatruje wnioski o dofinansowanie operacji (w tym także o powierzenie grantów) i podejmuje decyzje w ich sprawie podczas swoich posiedzeń. Członkowie organu decyzyjnego biorą udział w posiedzeniach w sposób bezpośredni, nie mogą udzielać pełnomocnictw do udziału w posiedzeniach i głosowaniach osobom trzecim.

Członkowie Rady składają pisemne deklaracje o zachowaniu zasady bezstronności i poufności, a dla przejrzystości procesu oceny i wyboru operacji w ramach LSR prowadzony jest przez LGD rejestr interesów członków organu decyzyjnego, pozwalający na identyfikację charakteru powiązań członków Rady z wnioskodawcami i/lub poszczególnymi operacjami. Wyłączeń nie stosuje się do zatwierdzania stosownych list, stanowiących zestawienie wcześniej podjętych przez Radę decyzji dot. oceny i wyboru poszczególnych operacji do finansowania oraz ustalenia kwoty wsparcia.

Dokumentacja z posiedzeń organu ma charakter jawny, na stronie internetowej LGD www.partnerstwo.borytucholskie.pl podawane są do publicznej wiadomości także protokoły z posiedzeń organu decyzyjnego dotyczące oceny i wyboru operacji zawierające informacje o wyłączeniach z procesu decyzyjnego, ze wskazaniem których wniosków wyłączenie dotyczy.

Szczegółowe zasady stosowane w procesie decyzyjnym, w tym m.in. szczegółowy tryb zwoływania oraz pracy Rady LGD oraz podejmowania decyzji określają Regulamin Rady oraz stosowne procedury gwarantujące, że żadna pojedyncza grupa interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Procedury, przedłożone do Zarządu Województwa w terminie do 60 dni od zawarcia Umowy Ramowej, określają także m.in. przejrzysty sposób postępowania w sytuacji rozbieżnych ocen w ramach kryteriów. Stosowne procedury oraz Regulamin Rady również upublicznia się na stronie internetowej LGD.

Zdolność LGD do realizacji LSR

Na moment konkursu na wybór LSR Partnerstwo „LGD Bory Tucholskie” posiada wykwalifikowaną kadre zarządzającą oraz kadre pracowników, których wiedza i doświadczenie są gwarancją właściwej realizacji LSR i założonych w niej celów. Za analizę strategiczną, opracowanie strategii oraz jej realizację, obejmującą zarówno proces wdrażania LSR, jak i kontrolę oraz monitoring odpowiada Zarząd Stowarzyszenia wspierany przez pracowników biura LGD.

Wszyscy członkowie Zarządu pełnią swoje funkcje od 2015 r., a ponadto wszyscy mają duże doświadczenie w realizacji projektów finansowanych ze środków krajowych i unijnych, co wynika z ich zaangażowania w działalność trzeciego sektora lub pracy zawodowej w sektorze publicznym.

Biuro LGD, którego zadaniem w szczególności będzie bezpośrednia współpraca z wnioskodawcami stanowi czworo pracowników doświadczonych we wdrażaniu wielofunduszowej LSR w minionej perspektywie 2014-2020. Ponadto dwie osoby odpowiadały już za realizację LSR w perspektywie 2007-2013 i zaangażowanych było w podejście LEADER już od pilotażu, tj. Programu LEADER+ w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” (w ramach funkcjonowania związku stowarzyszeń LGD „Bory Tucholskie”). Do zadań biura LGD należy również m.in. realizacja zadań niezbędnych do systematycznego ogłaszania naborów wniosków w ramach LSR, a także bieżąca obsługa wnioskodawców/grantobiorców i organu decyzyjnego oraz realizacja zadań w zakresie animacji i współpracy z lokalną społecznością, w tym realizacja zadań określonych w ramach Planu komunikacji. Szczegółowe zasady funkcjonowania biura zawarte są w „Regulaminie biura”.

Na dzień zatwierdzenia LSR wszyscy pracownicy biura posiadają doświadczenie i niezbędną wiedzę do wdrażania i aktualizacji dokumentów strategicznych. Ze względu na wielofunduszowy charakter LSR, a tym samym odmienną specyfiką każdego z funduszy oraz stosowanie różnych trybów wyboru projektów, dopuszcza się możliwość zwiększenia liczby pracowników biura LGD (zarówno na podstawie umowy o pracę, jak i umowy cywilno-prawnej).

I.6 Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

Dokumentami wewnętrznymi regulującymi funkcjonowanie Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” (zwanego dalej PLGDBT) są:

L.p.	Rodzaj dokument	Sposób uchwalania i aktualizacji	Regulowane kwestie
1.	Statut PLGDBT	Walne Zebranie Członków	Sposób działalności LGD, zakres praw i obowiązków członków Partnerstwa oraz organów LGD
2.	Regulamin Walnego Zebrania Członków PLGDBT	Walne Zebranie Członków PLGDBT	Zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Walnego Zebrania Członków
3.	Regulamin Rady Decyzyjnej PLGDBT	Przyjmowanie: Walne Zebranie Członków PLGDBT Aktualizacja/zmiany: Zarząd PLGDBT	Określa organizację wewnętrzną i tryb pracy Rady Decyzyjnej, zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji
4.	Regulamin Pracy Biura PLGDBT	Zarząd PLGDBT	Określa organizację pracy Biura, regulacje dotyczące praw i obowiązków pracowników biura LGD, zasady świadczenia doradztwa przez pracowników oraz metody oceny jego efektywności

Rozdział II Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

II.1 Opis obszaru objętego LSR

Obszar objęty niniejszą Lokalną Strategią Rozwoju obejmuje obszar sześciu gmin z powiatu tucholskiego, zajmujących obszar 1075 km² i zamieszkałych przez 47.453 osoby. Na terenie Partnerstwa znajduje się tylko jedno miasto Tuchola, liczące 13.437 mieszkańców (GUS na 31.12.2020r.) Poniższa tabelka przedstawia wykaz gmin według kryteriów obszaru i ludności (wg danych GUS na dzień 31.12.2020r.).

Nazwa gminy	Powierzchnia w km ²	Liczba ludności (stan 31.12.2020r.)
Cekcyn	252	6 752
Gostycyn	136	5 007
Kęsowo	109	4 229
Lubiewo	163	5 850
Śliwice	175	5 564
Tuchola	240	20 051
- Tuchola (obszar wiejski)	222	6 614
- Tuchola (miasto)	18	13 437
Razem	1075	47 453

Źródło: Regionalny Bank Danych GUS

Poniżej przedstawiamy mapę administracyjną obszaru objętego LSR:

Mapa. Położenie Partnerstwa "LGD Bory Tucholskie" na tle Polski.

Mapa. Powiaty w województwie kujawsko - pomorskim.

Mapa. Granice gmin wchodzących w skład Partnerstwa "LGD Bory Tucholskie"

Niniejsza Strategia Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność jest strategią wielofundusową, finansowaną w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz Europejskiego Funduszu Społecznego + w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko – Pomorskiego na lata 2014 -2020. Jak wynika z charakteru obszaru, operacje w ramach powyższych EFSI będą mogły być realizowane na całym obszarze objętym LSR.

Obszar LSR obejmuje 6 gmin: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice i Tucholę. Powyższe gminy stanowią administracyjnie obszar powiatu tucholskiego, więc mamy do czynienia ze spójnością przestrzenną.

Obszar objęty LSR zajmuje część regionu Borów Tucholskich. Gminy z tego obszaru łączy podobieństwo ukształtowania terenu, na który wpływ miały zlodowacenia. Szczególnie wyróżnia się płaska i piaszczysta równina sandrowa oraz polodowcowe rynny, wypełnione przez długie i głębokie jeziora oraz rzeki. Powyższe ukształtowanie terenu wskazuje na spójność geograficzną.

O spójności przyrodniczej decyduje głównie ponadprzeciętna lesistość i duży udział obszarów objętych różnymi formami ochrony przyrody (64,4%). Dominują tu charakterystyczne bory sosnowe z domieszkami dębów, buków i brzoź. Występują te same gatunki zwierząt. Poza podobieństwami świata roślinnego i zwierzęcego, tereny te łączą zbliżone warunki klimatyczne.

O spójności kulturowej świadczy wspólna kultura zwana borowiacką, przejawiająca się m.in. kultywowaniem tradycji i zwyczajów, wspólną gwarą, zbliżonymi pieśniami i przyśpiewkami oraz charakterystycznymi dla obszaru potrawami. Nie bez znaczenia dla spójności kulturowej są wspólne doświadczenia historyczne (zabory - krzyżacki i pruski). W czasie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 popularyzowana była akcja „JO! Ja zem je Borowiak”.

O wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorach kulturowych tego obszaru świadczy ustanowienie tutaj przez Komitet MaB UNESCO Światowego Rezerwatu Biosfery „Bory Tucholskie”.

Mieszkańców obszaru LSR łączą wspólne problemy, w tym m.in. oddalenie od dużych ośrodków miejskich, wykluczenie komunikacyjne (brak dróg krajowych i autostrad, mała liczba połączeń komunikacji publicznej), duże rozproszenie sieci osadniczej, wysoki poziom bezrobocia w stosunku do średniej krajowej, duża liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej, starzejące się społeczeństwo, a także niedostateczna oferta edukacyjna i kulturalna dla różnych grup wiekowych (szczegóły zawarto w kolejnych rozdziałach). Spójność społeczno-gospodarcza obszaru LSR widoczna jest w charakterystyce dominujących na obszarze LSR przedsiębiorstw, form prowadzenia działalności gospodarczej, niestety również w przynależności gmin obszaru LSR do gmin zagrożonych trwałą marginalizacją. Z „Zestawienia gmin zagrożonych trwałą marginalizacją (metodologia MFiPR) i gmin problemowych (metodologia SRW 2030+)”, spośród 6 gmin aż 4 znajdują się na liście gmin problemowych z niskim poziomem rozwoju społecznego (gmina Tuchola), niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości (gmina Lubiewo) lub też niskim poziomem rozwoju społecznego i przedsiębiorczości jednocześnie (gmina Kęsowo). Ponadto 2 gminy wskazane są jako gminy zagrożone trwałą marginalizacją (gmina Gostycyn, gmina Kęsowo).

Lokalną społeczność łączą także podobne potrzeby i oczekiwania związane m.in. wykorzystaniem lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju turystyki, atrakcyjnym zagospodarowaniem czasu wolnego ludzi młodych, unowocześnieniem publicznej infrastruktury, podniesieniem jakości usług opiekuńczych nad osobami starszymi czy też z przeciwdziałaniem przemocy rówieśniczej, a także wzmocnieniem lokalnych liderów, szczególnie działających w licznych organizacjach pozarządowych oraz kreowanie liderów wśród ludzi młodych.

Podsumowując, partnerstwo lokalne LGD obejmujące swym zasięgiem mieszkańców oraz podmioty z 6 gmin powiatu tucholskiego jest partnerstwem wynikającym z wieloletniej tradycji, bazującym na wspólnych wartościach oraz zaufaniu i zmierzającym do rozwiązania wspólnych problemów.

Rozdział III Partycypacyjny charakter LSR

Na etapie przygotowania LSR zapewniono aktywny udział mieszkańców obszaru planowanego do objęcia LSR tj. powiatu tucholskiego (gminy: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice, Tuchola) w procesie opracowywania dokumentu. W samej LSR ujęto także elementy zapewniające aktywny udział mieszkańców we wdrażaniu LSR.

W ramach włączenia społeczności lokalnej w przygotowanie LSR:

- przeprowadzono konsultacje społeczne z uwzględnieniem reprezentacji sektorów społecznego, gospodarczego i publicznego (opis poniżej),
- prowadzono stronę internetową na potrzeby przygotowania LSR (www.partnerstwo.borytucholskie.pl), gdzie na bieżąco upubliczniano informacje na temat realizacji tego procesu,
- wykorzystano różnicowane środki komunikacji, w tym komunikacji elektronicznej (m.in. strona internetowa, media społecznościowe, plakaty, tablice ogłoszeń, prasa lokalna).

Przygotowanie LSR koordynowane było przez Zarząd Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie”.

Opis procesu przygotowania LSR:

1. Stworzenie Zespołu zadaniowego – przygotowanie procesu partycypacyjnego opracowania LSR.

Zespół zadaniowy tworzyli przedstawiciele Zarządu, Rady oraz pracownicy biura LGD:

Zespół Zadaniowy odpowiadał za zbieranie wszystkich informacji, analiz i raportów, opracowywał poszczególne elementy LSR oraz przeprowadzał konsultacje społeczne.

Utworzono grupę kontaktów dotyczącą wsparcia przygotowawczego (adresy mailowe - uczestnicy poszczególnych spotkań, newsletter, sołtysi powiatu tucholskiego, członkowie, beneficjenci samorządu), do których na bieżąco wysyłano wszelkie informacje dotyczące przygotowania LSR.

Został stworzony plakat zachęcający do udziału w konsultacjach społecznych w różnych formach (poprzez wypełnienie ankiety on-line, zapisanie się do newslettera LGD, udział w spotkaniach konsultacyjnych, zgłoszenie fiszki projektowej, udział w e-konsultacjach nowej LSR, odwiedziny punktu konsultacyjnego). Plakat opublikowany był w prasie lokalnej („Tygodnik Tucholski” w dniach 13 oraz 20 kwietnia 2023r.), został umieszczony na słupach i tablicach ogłoszeniowych, wysłany do urzędów gmin oraz sołtysów z powiatu tucholskiego z prośbą o jego rozpowszechnienie, ponadto plakat opublikowano na stronie internetowej i facebooku LGD.

2. Diagnoza obszaru – stanowiła podstawę przygotowania strategii rozwoju.

- a) Diagnoza obejmowała zbieranie i analizę danych zastanych z obszaru planowanego do objęcia LSR (powiat tucholski) oraz z dokumentów o charakterze strategicznym, ale także pozyskanie informacji i opinii od lokalnej społeczności obrazujące jej postrzeganie sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie planowanym do objęcia LSR.
- b) Zorganizowano ogólnodostępne **spotkania informacyjno-konsultacyjne**, dla wszystkich zainteresowanych mieszkańców obszaru LSR (w tym młodzieży, przedstawiciele lokalnych organizacji – stowarzyszeń, fundacji, KGW, OSP, klubów sportowych, jak również przedstawiciele przedsiębiorców, instytucji publicznych, radnych, sołtysów, emerytów, rolników - w tym prowadzących gospodarstwa agroturystyczne, zagrody edukacyjne). Spotkania odbyły się według poniższego harmonogramu w każdej gminie obszaru planowanego do objęcia LSR (po jednym w każdej gminie: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo Tuchola, Śliwice). Na spotkaniach zaprezentowano podeście LAEDER, funkcjonowanie LGD jako partnerstwa trójsektorowego, poparte przykładami zrealizowanych dotychczas projektów i osiągniętych efektów. Spotkania były prowadzone w formule debaty na temat dalszych potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru gmin planowanych do objęcia LSR. Na zebraniu dyskutowano o propozycjach celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów oraz planowanych działań.

Uczestnicy spotkania zostali zaproszeni także do udziału w dalszych pracach związanych z przygotowaniem LSR, w tym pracach Zespołu partycypacyjnego.

	GMINA	MIEJSCE SPOTKANIA	DATA I GODZINA
1.	Gmina Cekcyn	Centrum Usług Społecznych (Hopland) ul. Wczasowa 14, 89-511 Cekcyn	27.09.2022, godz. 10.00-12.00
2.	Gmina Lubiewo	Biblioteka - Centrum Kultury i Promocji ul. Wincentego Witosa 1 89-526 Lubiewo	27.09.2022, godz. 14.00-16.00
3.	Gmina Gostycyn	Gminny Ośrodek Kultury w Gostycynie ul. Główna 35, 89-520 Gostycyn	28.09.2022, godz. 10.00-12.00
4.	Gmina Kęsowo	Wiejski Dom Kultury w Kęsowie ul. Główna 7, 89-506 Kęsowo	28.09.2022, godz. 14.00-16.00
5.	Gmina Śliwice	Centrum Rozwoju Społecznego (dawny budynek stacji PKP) ul. Dworcowa 68, 89-530 Śliwice	03.10.2022, godz. 10.00-12.00
6.	Gmina Tuchola	Lokalne Centrum Rozwoju (budynek dworca PKP) ul. Kolejowa 4, 89-500 Tuchola	03.10.2022r., godz. 16.00-18.00

- c) Utworzono i przeprowadzono **ankietę tematyczną** pn. *Badanie opinii mieszkańców nt. potrzeb, problemów i celów rozwojowych obszaru LSR*, umożliwiającą zbadanie potrzeb mieszkańców, którą rozpowszechniono m.in. przy pomocy środków elektronicznych (strona internetowa LGD, facebook, mailing). Wyślano ją m.in. do szkół z powiatu tucholskiego z prośbą o rozpowszechnienie wśród kadry, rodziców oraz uczniów przez wypełnienie ankiet przez uczniów na lekcjach wychowawczych. Część ankiet dystrybuowana w formie papierowej, m.in. wśród seniorów. Uzyskano odpowiedzi z 388 ankiet.
- d) **Fiszki** – utworzono formularze fiszki projektowej pn. **ZGŁOŚ POMYSŁ NA PROJEKT** (osobno dla EFRROW oraz EFS+), które umieszczono na stronie LGD, ponadto linki do formularzy zostały wysłane do utworzonej grupy kontaktów, umieszczone na stronie facebookowej LGD oraz wysłane do urzędów gmin z prośbą o ich rozpowszechnienie.
- e) W diagnozie opierano się również na **Ewaluacji zewnętrznej**, dotyczącej realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność „Dekel do borowiackiej grapy” na lata 2016-2023 dla Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie”, przeprowadzonej w 2022r. Korzystano m.in. z wyników ankiet, wywiadów pogłębionych.
- f) Zorganizowano **cykl spotkań diagnostycznych (branżowych)** dla poszczególnych grup społecznych:
- **27.03.2023** - spotkanie diagnostyczne dotyczące tworzenia Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju) – w spotkaniu udział wzięli przedstawiciele szkół i samorządów, obecnych było 16 osób.
  - **29.03.2023** - spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla organizacji pozarządowych (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju) – obecnych było 58 osób.
  - **30.03.2023** - spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla przedstawicieli JST (Starostwo Powiatowe w Tucholi, ul. Pocztowa 7), obecnych było 13 osób.
  - **04.04.2023** - spotkanie diagnostyczne dotyczące tworzenia Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji (Starostwo Powiatowe w Tucholi, ul. Pocztowa 7) – w spotkaniu udział wzięli przedstawiciele jednostek i szkół powiatowych, obecnych było 7 osób.

- **11.04.2023** - spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla przedstawicieli instytucji kultury (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju) – obecnych było 6 osób.
- **11.04.2023** - spotkanie informacyjno-konsultacyjne dla przedstawicieli branży turystycznej (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju) – obecne były 22 osoby.
- **12.04.2023** - spotkanie grupy focusowej dla seniorów (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju) – obecnych 8 osób.
- **14.04.2023** – spotkanie grupy focusowej dla młodzieży (Tuchola, Liceum Ogólnokształcące), obecne były 23 osoby.
- **14.04.2023** - spotkanie grupy focusowej dla młodzieży (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju), obecnych 11 osób.

3. Otwarte spotkanie warsztatowe dla mieszkańców obszaru planowanego do objęcia LSR - wizja, misja, cele

Otwarte spotkanie warsztatowe pn. **TYLE POTRZEB, ALE KTÓRE NAJWAŻNIEJSZE?** odbyło się w dniu **26.04.2023**, podczas niego dyskutowano m.in. o celach LSR (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju), obecnych było 26 osób, spotkanie prowadziła Magdalena Kurpinowicz.

Uczestnikami spotkania byli mieszkańcy obszaru planowanego do objęcia LSR, w tym

- przedstawiciele organizacji pozarządowych,
- podmiotów gospodarczych oraz instytucji z sektora publicznego, a także dotychczasowi Wnioskodawcy i Beneficjenci LGD.

Spotkanie składało się z sesji plenarnej i warsztatowej. Podczas sesji plenarnej zaprezentowane były dotychczasowe efekty funkcjonowania LGD jako partnerstwa trójsektorowego, przedstawione zostały założenia funduszy stanowiących możliwe źródła finansowania tworzonej LSR. Zaprezentowane były także wnioski z diagnozy obszaru planowanego do objęcia LSR. Podczas sesji warsztatowej przeprowadzono analizę słabych i mocnych stron, zidentyfikowano grupy w niekorzystnej sytuacji oraz wstępnie wyznaczono wizję, misję oraz cele LSR.

4. Prace Zespołu partycypacyjnego

Powołany został *Zespół partycypacyjny* o otwartym charakterze. W jego skład wchodził przedstawiciele sektora publicznego, społecznego i gospodarczego obszaru planowanego do objęcia LSR oraz przedstawiciele Zarządu i pracowników biura LGD.

Zobowiązanie pisemne do udziału w pracach Zespołu Partycypacyjnego ds. LSR podpisało 16 osób (nie licząc pracowników Zarządu i biura LGD), w tym 7 osób reprezentujących interesy sektora publicznego, 2 osoby - społeczno-publicznego, 2 osoby – społeczno-gospodarczego, 1 - reprezentująca interesy sektora gospodarczego, 4 – społecznego).

Zespół wypracowywał podstawowe założenia LSR (cele, przedsięwzięcia, zakresy operacji, budżet, wskaźniki realizacji LSR, identyfikacja grup docelowych), które były poddawane szerszym konsultacjom. Proces tworzenia LSR był ukierunkowany na zagadnienia dotyczące głównych cech podejścia LEADER, między innymi: innowacyjność, cyfryzacja, środowisko i klimat, zmiany demograficzne (w tym w szczególności starzenie się społeczeństwa oraz wyludnienie obszarów wiejskich). Na etapie planowania LSR była podkreślana także idea partnerstwa w ramach LSR, w tym poprzez wspólne planowanie i realizację przedsięwzięć i projektów.

Członkowie zespołu mieli także za zadanie odniesienie się do uwag zgłoszonych w trakcie procesu konsultacji.

Odbyły się spotkania Zespołu Partycypacyjnego w dniach:

- **05.05.2023** – na zebraniu dyskutowano m.in. cele, przedsięwzięcia, wskaźniki, budżet, grupy docelowe, obecnych było 16 osób
- **11.05.2023** – na zebraniu dyskutowano m.in. plan komunikacji, kwestie ewaluacji i monitoringu, poszukiwano rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji strategii, w tym innowacyjnych i „wrażliwych”

na „środowisko i klimat” (np. w formie preferencji dla wyboru operacji w poszczególnych przedsięwzięciach); obecnych było 14 osób.

- **31.05.2023** – na zebraniu członkowie Zespołu odnieśli się do uwag z konsultacji, obecnych było 13 osób

5. Redakcja wstępnej wersji LSR

Za zbieranie wszystkich informacji, analiz i raportów odpowiadał Zespół Zadaniowy, który opracowywał poszczególne elementy LSR oraz przeprowadzał konsultacje społeczne. Na podstawie zebranych materiałów zredagowano wstępną wersję LSR.

6. Konsultacje społeczne LSR

Projekt LSR był konsultowany z lokalną społecznością, z uwzględnieniem przedstawicieli wszystkich sektorów (sektora gospodarczego, publicznego i społecznego, w tym mieszkańców). Uwagi zgłoszone do LSR były analizowane przez *Zespół partycypacyjny*, który zdecydował o ostatecznym kształcie LSR.

Zastosowano różnorodne partycypacyjne metody konsultacji, m.in.:

- a) **spotkanie otwarte** – do którego zaproszono wszystkich mieszkańców obszaru LSR
23.05.2023 - CO BĘDZIEMY MIESZAĆ CHOCHŁĄ W BOROWIACKIEJ GRAPIE? – otwarte spotkanie konsultacyjne (Tuchola, Lokalne Centrum Rozwoju), obecnych 21 osób
- b) **22-29.05.2023** e-konsultacje – możliwość wyrażenia opinii przez mieszkańców obszaru LSR za pomocą strony internetowej LGD (formularz konsultacyjny online).
- c) **punkt informacyjno-konsultacyjny** – zlokalizowany był w biurze LGD, tutaj mieszkańcy zapoznawali się z materiałami informacyjnymi, składali swoje uwagi, wypełniali ankietę konsultacji w wersji papierowej. Prowadzone były rozmowy indywidualne, głównie bezpośrednio po spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych

7. Przedłożenie ostatecznej wersji dokumentu LSR do zatwierdzenia przez Walne Zebranie Członków

Ostateczna wersja Lokalnej Strategii Rozwoju „Chochła do borowiackiej grapy” przedstawiona została na Walnym Zebraniu Członków Partnerstwa LGD Bory Tucholskie w dniu 02.06.2023, na którym podjęto uchwałę zatwierdzającą LSR.

Realizując powyższe działania związane z opracowaniem LSR, LGD informowała i rozpowszechniała informacje o pomocy otrzymanej z EFRROW w ramach poddziałania 19.1 PROW 2014-2020, zgodnie z warunkami określonymi w Księdze wizualizacji znaku Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (listy, obecności, prezentacje, informacje na stronie internetowej LGD – www.partnerstwo.borytucholskie.pl oraz facebooku <https://www.facebook.com/partnerstwo.borytucholskie> miejsce realizacji spotkań, materiały).

Dane z konsultacji społecznych prowadzonych na obszarze objętym LSR, które wykorzystane zostały do opracowania LSR

Dane z ankiety: „Badanie opinii mieszkańców nt. potrzeb, problemów i celów rozwojowych obszaru LSR”

Badanie *opinii mieszkańców na temat potrzeb, problemów i celów rozwojowych* przeprowadzone zostało za pomocą ankiety wypełnianej online oraz w formie papierowej, głównie przez seniorów. Do LGD wpłynęło 388 odpowiedzi.

Respondenci – największą grupą respondentów były osoby dorosłe w wieku 35-49 lat (ponad 39%), ale bardzo liczna grupę stanowili także ludzie młodzi w wieku poniżej 18 lat (14,7%) oraz 18-25 lat (15,1%) oraz 50-65 lat (33%). Najwięcej odpowiedzi spłynęło z Gminy Tuchola (43%) i Lubiewo (16,2%).

Wyniki zebranych ankiet są następujące:

- Za największy zasób (silną stronę) obszaru powiatu tucholskiego uznano: cenne walory przyrodnicze i krajobrazowe (83,2%), duży potencjał do rozwoju turystyki (64,7%), brak uciążliwego przemysłu (45,1%), bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne (37,9%), poczucie tożsamości mieszkańców z regionem (22,9%), bogatą ofertę sportową i rekreacyjną (9%), duża liczba organizacji pozarządowych (8,8),
- Pytanie o słabość obszaru powiatu tucholskiego w perspektywie jego dalszego rozwoju miało charakter otwarty. Respondenci najczęściej wskazywali na takie cechy jak: niewystarczająca oferta zagospodarowania czasu wolnego dla młodzieży, wypalenie liderów, brak współpracy i zintegrowania lokalnych podmiotów, wypalenie lokalnych liderów, zły stan dróg, niewystarczająca infrastruktura turystycznej, słaba komunikacja publiczna, słabo rozwinięty rynek pracy, zbyt mała liczba liderów społecznych, mało szkoleń dających konkretne umiejętności oraz kompetencje, niski poziom sieciowania, niski poziom przedsiębiorczości, niewykorzystany potencjał do rozwoju turystyki, mała ilość ścieżek rowerowych.
- W pytaniu „W jakim kierunku Pani/Pana zdaniem powinien rozwijać się obszar powiatu tucholskiego w najbliższych latach?”, ankietowani wskazali na:
  - wsparcie dzieci i młodzieży w ramach rozwijania ich kompetencji, umiejętności, uzdolnień oraz zainteresowań – m.in. kluby młodzieżowe, (43,8%)
  - rozwój przedsiębiorczości lokalnej (wspieranie powstawania nowych firm i rozwoju istniejących) (35,3%)
  - poprawa dostępu do usług czasu wolnego, w tym w zakresie kultury, rekreacji, wypoczynku (30,9%)
  - rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych obszaru, w tym rozbudowa infrastruktury i oferty w zakresie aktywnego wypoczynku np. ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, atrakcje turystyczne, wioski tematyczne (27,8%)
  - poprawa dostępu do podstawowych usług dla lokalnych społeczności, w tym edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej 18,3%
  - poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej, m.in.: placów zabaw, siłowni, miejsc ogniskowych, amfiteatrów (18%)
  - tworzenie i rozwój tzw. krótkich łańcuchów żywnościowych (17,3%)
  - przełamywanie stereotypów związanych z płcią (np. kluby rodzica, wzmocnienie pozycji kobiet na rynku pracy) (15,2%)
  - ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, w tym rozwój produktów lokalnych (15,2%)
  - przeciwdziałanie zmianom klimatycznym, w tym przez zastosowanie odnawialnych źródeł energii (OZE) (15,2%)
  - rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych np. w zakresie gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych (12,6%)
  - ochrona seniorów przed wykluczeniem m.in. w ramach klubów seniora, gospodarstw opiekuńczych (13,4%)
  - poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej, w tym rewitalizacji przestrzeni zdegradowanej (12,6%)
  - edukacja nieformalna osób dorosłych (rozwijanie kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych) (11,9%)
  - wspieranie rozwoju lokalnych organizacji społecznych i inicjatyw obywatelskich (9,5%)

Dane ze spotkań informacyjno-konsultacyjnych oraz spotkań branżowych

W trakcie spotkań informacyjno-konsultacyjnych z mieszkańcami, ale również podczas spotkań „branżowych” z organizacjami pozarządowymi, sektorem turystycznym, sektorem publicznym, ludźmi młodymi i seniorami dyskutowano o problemach i potrzebach, przy czym zwracano uwagę na możliwość zaspokojenia tych potrzeb dzięki lokalnym zasobom, uwzględniając też ograniczenia finansowe i merytoryczne poszczególnych funduszy. Potrzeby mieszkańców wszystkich gmin obszaru LSR są zbliżone, więc poniżej zawarto syntetyczne zestawienie działań, które zdaniem mieszkańców powinny zostać uwzględnione w ramach celów i przedsięwzięć LSR. Są to

- wspieranie rozwoju turystyki na bazie zasobów przyrodniczo – kulturalnych
- przeznaczenie znacznej części środków na wsparcie przedsiębiorczości, co stworzy miejsca pracy, zwiększy dochody mieszkańców, ograniczy bezrobocie
- należy wykorzystać zasoby gospodarstw rolnych i zapewnić dodatkowe źródła dochodów, np. w ramach agroturystyki, zagród edukacyjnych
- zadbać o seniorów, zapewniając im dostęp do różnych form nieodpłatnej aktywności
- wspierać ludzi młodych, oferując im różne formy spędzania wolnego czasu, ale także wykorzystując ich potencjał do realizacji działań na rzecz lokalnej społeczności
- pielęgnowanie lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Borów Tucholskich, zwłaszcza biorąc pod uwagę duże poczucie tożsamości mieszkańców z regionem
- działania na rzecz wsparcia kobiet – wsparcie zarówno w aktywności zawodowej i na rynku pracy, ale również wsparcie funkcjonowania w rodzinie i umożliwienie aktywności społecznej,
- realizacja działań dla osób „w średnim wieku” – osób dorosłych – umożliwienie udziału w kulturze, edukacji, rozwijania umiejętności i zainteresowań,
- działania wpływające na podniesienie świadomości ekologicznej zarówno wśród mieszkańców
- działania wspierające rozwój małej infrastruktury publicznej – atrakcyjnej i dostosowanej do potrzeb każdego mieszkańca niezależnie od wieku i stopnia sprawności, ale również atrakcyjne dla odwiedzających (turystów),
- działania związane z doposażeniem obiektów, w których można spędzać czas, realizować wspólne dla mieszkańców aktywności (kulturalne, edukacyjne, rekreacyjne etc.).

Uczestnicy spotkań branżowych zwracali także uwagę na kwestie, które są dla nich szczególnie istotne. Przedstawiciele organizacji pozarządowych podkreślali, że pomimo dosyć sporej aktywności organizacji, obserwuje się wypalenie lokalnych liderów, spowodowane zmęczeniem i brakiem osób chętnych do współpracy. Potrzebne jest wsparcie w celu wymiany doświadczeń pomiędzy organizacjami i włączenie młodych ludzi do działań stowarzyszeń (np. do KGW). Natomiast przedstawiciele podmiotów działających w branży turystycznej (stowarzyszenia, przedsiębiorcy, rolnicy prowadzący agroturystyki) mocno akcentowali brak współpracy podmiotów w celu rozwijania turystyki w Borach Tucholskich, brak spakietowanych ofert turystycznych, brak wspólnych działań promocyjnych (w tym informacji o Borach Tucholskich).

Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji

Najistotniejsze wnioski z konsultacji dotyczące kierunków/obszarów ujętych w LSR:

- w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich należy rozwijać turystykę i gospodarkę czasu wolnego. Konieczne są działania o charakterze gospodarczym (zakładania/rozwijanie działalności gospodarczej w branży turystyki i czasu wolnego, ze szczególnym naciskiem na usługi dotyczące oferty pobytowej innej niż noclegowa, w tym gospodarstwa agroturystyczne i zagrody edukacyjne), infrastrukturalnym (rozwój infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej, z której korzystać będą zarówno turyści, jak i mieszkańcy w ramach swojego czasu wolnego), ale także działania o charakterze bardziej społecznym (integracja branży turystycznej, podnoszenie kwalifikacji mieszkańców w odniesieniu do obsługi ruchu turystycznego, wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego jako ważnego elementu budowania oferty turystycznej obszaru).
- należy nastawić się na rozwijanie społecznej i gospodarczej aktywności mieszkańców. Aktywność gospodarcza to powstawanie/rozwój firm zwłaszcza w branżach zapewniających podstawowe usługi dla mieszkańców, tworzenie miejsc pracy. Aktywność społeczna ukierunkowana powinna być na wsparcie lokalnych liderów, wykorzystanie potencjału istniejących organizacji pozarządowych, a także angażowanie do działań ludzi młodych.
- niezbędne są działania angażujące mieszkańców i lokalne podmioty w realizację działań na rzecz włączenia społecznego na obszarach wiejskich (wsparcie na rzecz: wyrównywania szans kobiet i mężczyzn, działania skierowane do dzieci i młodzieży, a także seniorów oraz dorosłych w kontekście poprawy dostępu do edukacji, możliwości uzupełnienia wiedzy oraz doskonalenia umiejętności).

Potrzeby, których nie uwzględniono w LSR lub zostaną zaspokojone w ograniczonym zakresie:

- tworzenie krótkich łańcuchów żywności – mieszkańcy wskazywali na zainteresowanie tą formą, lecz nie znalazło to większego zainteresowania wśród potencjalnych producentów. Nie wprowadzono więc do LSR tego działania ze względu na brak zidentyfikowanych podmiotów (rolników), którzy tworzyliby sieć dostaw.
- poprawa stanu dróg, chodników oraz ścieżek pieszych i rowerowych - infrastruktura drogowa została wprost wyłączona z możliwości finansowania z PS WPR 2023-2027 w ramach interwencji LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS). Potrzeby w zakresie ścieżek pieszych i rowerowych są duże, jednakże ze względu na niewystarczający budżet LSR w ramach PS WPR 2023-2027, nie zostały uwzględnione.
- Potrzeby związane z dostępem do komunikacji publicznej, tym samym ograniczającym w szczególności mieszkańcom wsi oddalonych od ośrodków centralnych dostęp do atrakcyjnej oferty edukacyjnej, kulturalnej, prozdrowotnej czy rekreacyjnej nie zostaną w ramach LSR rozwiązane, jednakże uwzględniona zostanie możliwość realizacji poszczególnych form wsparcia także mniejszych miejscowościach, np. na bazie świetlic.

Konsultacje wersji wstępnej LSR – odniesienie do uwag zgłoszonych w trakcie konsultacji wstępnej wersji LSR przez Zespół Partycypacyjny – przyjęcie lub odrzucenie

W trakcie konsultacji zgłoszono następujące uwagi:

- zwiększenie wysokości wsparcia dla podejmowania działalności pozarolniczej oraz dla pozarolniczych funkcji gospodarstw z proponowanych 120.000 zł do 150.000 zł – uwaga przyjęta.
- premiowanie w projektach objętych grantem w przedsięwzięciu „Aktywni Borowiacy” nawiązania współpracy z lokalną organizacją społeczną lub sołectwem spoza danej gminy. Większe efekty może przynieść sieciowanie, czyli współpraca i poznawanie partnerów działających na innym terenie – uwaga przyjęta.

Które grupy/organizacje/związki są zainteresowane i zaangażowały się w tworzenie LSR? Jakie kroki są planowane, aby utrzymać zaangażowanie lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR?

Jak wskazano powyżej, w partycypacyjny proces opracowania LSR zaangażowane zostały, zdaniem LGD, wszystkie grupy istotne z punktu widzenia LSR.

W procesie opracowania LSR uczestniczyło wiele podmiotów, w szczególności: organizacje pozarządowe, seniorzy, osoby młode, przedsiębiorcy. Chcemy utrzymać to zaangażowanie w następujący sposób:

- zachęcanie do aplikowania o środki w ramach LSR,
- animowanie do realizacji projektów partnerskich
- regularne informowanie o realizacji LSR, m.in. poprzez Newsletter
- organizacje spotkań tematycznych dla poszczególnych grup, np. piknik organizacji pozarządowych, forum turystyczne, inicjatyw na rzecz ludzi młodych,
- wymianę dobrych praktyk, m.in. przez organizowanie wyjazdów studyjnych.

Sposoby rozpowszechniania informacji o możliwości udziału społeczności lokalnej w procesie opracowywania LSR

Informacja o możliwości wzięcia udziału w badaniach sondażowych, spotkaniach konsultacyjnych czy pracach Zespołu Partycypacyjnego na każdym etapie rozpowszechniana była każdorazowo za pośrednictwem strony internetowej LGD (www.partnerstwo.borytucholskie.pl), a także platformy Facebook (główne źródła informacji). Dodatkowo informacja upowszechniana była za pośrednictwem stron internetowych lokalnych samorządów. Ogłoszenie zachęcające do wzięcia udziału w konsultacjach społecznych ukazał się także w formie drukowanej w Tygodniku Tucholskim, obejmującej cały obszar LSR (artykuły płatne). Dodatkowo informacje te wraz z plakatem rozesłano pocztą tradycyjną do sołtysów. Jak wskazano powyżej, informacja o badaniu sondażowym dla młodzieży została rozpowszechniona poprzez e-dzienniki za pośrednictwem szkół. Zastosowane metody niewątpliwie pozwoliły na dotarcie z informacją do jak najszerszego grona mieszkańców obszaru LSR.

Jakie działania są planowane, aby poinformować o strategii szerszą społeczność lokalną i zmobilizować biernych dotychczas interesariuszy do realizacji strategii?

Zaplanowane działania mające na celu poinformować o strategii szerszą społeczność lokalną i zmobilizowanie biernych dotychczas interesariuszy do realizacji strategii opisane zostały w Planie komunikacji, zgodnym ze standardem minimum, będącym załącznikiem do ogłoszenia o konkursie na wybór LSR.

W planie komunikacji znajdują się takie działania jak np. spotkania informacyjne w sołectwach i gminach, otwarte wydarzenia, bezpłatne szkolenia, spotkania tematyczne, wizyty studyjne („Z Leszym po (nie tylko) borowiackich fyrtlach”).

Jakie działania są planowane w ramach LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR?

Zadania, które zaplanowano w ramach planu komunikacji realizowane będą przy współpracy z członkami LGD, np.:

- piknik organizacji pozarządowych we współpracy z Powiatem Tucholskim,
- na otwarte wydarzenia zaprosimy także członków LGD, aby zaprezentowali swój dorobek, swoją ofertę,
- na stoiska promujące dziedzictwo Borów Tucholskich w miarę możliwości zapraszamy jako wystawców przede wszystkim członków LGD.

Członkowie LGD zapraszani będą do pracy w zespołach roboczych, np. ds. opiniowania zmian w LSR. Członkowie LGD mają możliwość zgłaszania do Zarządu propozycji realizacji inicjatyw, które przyczyniają się np. do wzrostu rozpoznawalności LGD, polepszenia procesu wdrażania LSR oraz w każdym innym zakresie.

Jakie działania są planowane w celu rozwinięcia współpracy pomiędzy podmiotami z obszaru LGD, zwiększenia zainteresowania a docelowo realizacją projektów partnerskich?

LGD planuje działania animacyjne skierowane do przedsiębiorców działających w branży turystycznej: projekt grantowy w zakresie integracji branży turystycznej, organizacja forum turystycznego, realizacja wizyt studyjnych, które pozwolą poznać nowe osoby lub zapoznać się z dobrymi praktykami. W ramach przedsięwzięcia *Bory Tucholskie Naturalnie – przedsiębiorczość* zaplanowano preferowania operacji partnerskich.

Planuje się także działania animacyjne zachęcające do realizacji projektów objętych grantem w przed. Aktywni borowiacy – ukierunkowane są one na sieciowanie organizacji pozarządowych, wymagana jest nawiązanie współpracy z inną organizacją lub sołectwem.

Odniesienie do zasad horyzontalnych określonych w art. 9 Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiającego wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności

W całym procesie przygotowania LSR brano pod uwagę poszanowanie praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy – zagadnienia: godności, wolności, równości, solidarności, praw obywatelskich i wymiaru sprawiedliwości były poruszane na etapie diagnozowania potrzeb lokalnej społeczności i wyznaczania kierunków rozwoju obszaru LSR, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji osób w niekorzystnej sytuacji. Ponadto równość mężczyzn i kobiet oraz uwzględnianie aspektu i perspektywy płci brano pod uwagę analizując sytuację kobiet i mężczyzn na obszarze LSR, w szczególności w odniesieniu do lokalnego rynku pracy, trudności w godzeniu życia rodzinnego z rozwojem zawodowym. LGD podejmowała świadome działania podczas przygotowywania LSR w zakresie zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Na etapie wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji LSR również przewiduje się zastosowanie wszystkich zasad horyzontalnych oraz realizację wyznaczonych celów LSR zgodnie z celami zrównoważonego rozwoju określonym w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyn poważnych szkód”.

W LSR na etapie tworzenia, jak i realizacji, uwzględniono zasady horyzontalne określone w art. 9 ww. rozporządzenia w tym:

1. poszanowanie praw podstawowych oraz przestrzeganie Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy – prawa i zasady w odniesieniu do sześciu zagadnień: godności, wolności, równości, solidarności, praw obywatelskich i wymiaru sprawiedliwości.

Podczas przygotowania LSR na każdym etapie, podczas spotkań i konsultacji w pełni przestrzegane były prawa podstawowe, przejawiające się w stosowaniu języka oraz zachowań szanujących godność oraz wolność każdej osoby, w szczególności w wymiarze praw obywatelskich, dając każdemu mieszkańcowi obszaru LSR możliwość aktywnego udziału w procesie przygotowania LSR, wnoszenia uwag, opinii w zróżnicowanych formach zapewniających dostępność, równość oraz swobodę wypowiedzi. Formuła spotkań była otwarta, zaproszenia były formułowane językiem uwzględniającym zapobieganie wszelkiej dyskryminacji, miejsca spotkań były dostępne dla każdego. Formuła funkcjonowania LGD jest otwarta na nowych członków, zasady przystąpienia do LGD i funkcjonowania w jej organach są precyzyjnie określone w statucie i regulaminach. LGD i LSR funkcjonują w konkretnych ramach prawnych uwzględniających przepisy prawa krajowego i prawa UE. Realizacja LSR ze środków UE uwzględnia następujące prawa ujęte w Karcie Praw Podstawowych UE: prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu; prawo do ochrony danych osobowych; prawo do równości wobec prawa i równości kobiet i mężczyzn; prawo do niedyskryminacji; prawa dziecka; integracja osób niepełnosprawnych; wysoki poziom ochrony środowiska; różnorodność religijna, kulturowa i językowa; bezpieczne warunki pracy; wolność wypowiedzi i informacji; wolność zgromadzania się i stowarzyszania się; prawo do nauki; wolność prowadzenia działalności gospodarczej; prawo własności; prawo do dobrej administracji; ochrona w przypadku usunięcia z terytorium państwa, wydalenia lub ekstradycji; poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego.

2. równość mężczyzn i kobiet oraz uwzględnianie aspektu i perspektywy płci brano pod uwagę i propagowano w całym procesie przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji programów

Na etapie tworzenia LSR zasady równościowe oraz lokalne potrzeby w zakresie równości i dostępności były przestrzegane oraz dyskutowane. Zgodnie z Wytycznymi dotyczącymi realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027 LGD będzie dążyć do zwiększenia uczestnictwa kobiet w zatrudnieniu, a także do lepszego godzenia życia zawodowego i prywatnego, zwalczania feminizacji ubóstwa oraz dyskryminacji ze względu na płeć na rynku pracy oraz w kształceniu i szkoleniu, w szczególności poprzez wsparcie w ramach EFS+. W praktyce będzie to uwzględnione na każdym etapie wdrażania projektów ze środków EFS+, gdzie przy ocenie projektów obowiązkowe będzie zastosowanie spełnienia „standardu minimum”. Ponadto w ramach LSR wdrażane będzie przedsięwzięcie „Dycht równi” dedykowane realizacji działań w zakresie równości kobiet i mężczyzn.

3. zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji programów.

W ramach wsparcia finansowanego ze środków LSR, w szczególności z EFS+, stosowana będzie zasada równości szans i niedyskryminacji, a więc unikanie lub przeciwdziałanie wszelkim formom dyskryminacji ze względu na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na każdym etapie wdrażania LSR, tj. podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości, ewaluacji, promocji i kontroli projektów wdrażanych w ramach LSR.

4. cele są realizowane zgodnie z celem wspierania zrównoważonego rozwoju, określonym w art. 11 TFUE, oraz z uwzględnieniem celów ONZ dotyczących zrównoważonego rozwoju, a także porozumienia paryskiego i zasady „nie czyn poważnych szkód”.

Ocena projektów inwestycyjnych (komercyjnych i niekomercyjnych) wdrażanych w ramach LSR pod kątem zasady „nie czyn poważnych szkód” ma na celu nieudzielanie wsparcia projektom, które mogą czynić szkody w następujących celach środowiskowych:

- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody łagodzeniu zmian klimatu, jeżeli prowadzi do znaczących emisji gazów cieplarnianych;

- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody adaptacji do zmian klimatu, jeżeli prowadzi do nasilenia niekorzystnych skutków obecnych i oczekiwanych, przyszłych warunków klimatycznych, wywieranych na tę działalność lub na ludzi, przyrodę lub aktywa;
- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody zrównoważonemu wykorzystywaniu i ochronie zasobów wodnych i morskich, jeżeli działalność ta szkodzi dobremu stanowi lub dobremu potencjałowi ekologicznemu jednolitych części wód, w tym wód powierzchniowych i wód podziemnych; lub dobremu stanowi środowiska wód morskich;
- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody gospodarce o obiegu zamkniętym, w tym zapobieganiu powstawaniu odpadów i recyklingowi, jeżeli działalność ta prowadzi do znaczącego braku efektywności w wykorzystywaniu materiałów lub w bezpośrednim lub pośrednim wykorzystywaniu zasobów naturalnych, lub do znacznego zwiększenia wytwarzania, spalania lub unieszkodliwiania odpadów, lub jeżeli długotrwałe składowanie odpadów może wyrządzać poważne i długoterminowe szkody dla środowiska;
- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody zapobieganiu zanieczyszczeniu i jego kontroli, jeżeli prowadzi do znaczącego wzrostu emisji zanieczyszczeń do powietrza, wody lub ziemi;
- uznaje się, że dana działalność wyrządza poważne szkody ochronie i odbudowie bioróżnorodności i ekosystemów, jeżeli działalność ta w znacznym stopniu szkodzi dobremu stanowi i odporności ekosystemów lub jest szkodliwa dla stanu zachowania siedlisk i gatunków, w tym siedlisk i gatunków objętych zakresem zainteresowania Unii.

We wszystkich celach LSR są uwzględniane cele ONZ dotyczące zrównoważonego rozwoju, ponieważ cała idea LSR opiera się na dążeniu do zapewnienia równowagi pomiędzy potrzebami ludzi w zakresie warunków życia, rozwoju, pracy, aktywności społecznej i zawodowej a prawem do funkcjonowania w zgodzie z naturą i odpowiedzialności za naturę. Zrównoważony rozwój to także dążenie do zwiększania świadomości i odpowiedzialności współczesnych pokoleń, że należy znajdować takie rozwiązania rozwojowe, które będą gwarantować dalszy wzrost społeczno-gospodarczy, a jednocześnie włączać w procesy rozwojowe wszystkie grupy społeczne, dając im możliwość czerpania korzyści ze wzrostu gospodarczego. To także odpowiedzialność społeczna za stan środowiska naturalnego jakie zostawimy przyszłym pokoleniom. W LSR Partnerstwo LGD Bory Tucholskie również podkreśla te cele i dąży do rozwoju inicjatyw włączających społecznie i podnoszących świadomość środowiskową mieszkańców.

Rozdział IV Analiza potrzeb i potencjału LSR

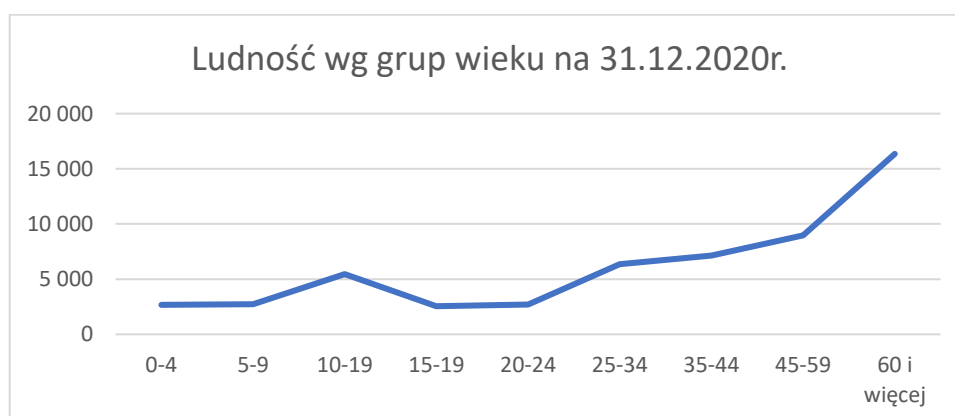
IV.1 Analiza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR wraz z ich uzasadnieniem.

Podczas analizy potrzeb rozwojowych i potencjału korzystano m.in. z danych statystycznych GUS (Bank Danych Lokalnych, materiału opracowanego przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego w 2022r., a także danych zebranych przez LGD. Sytuację LGD zaprezentowano w odniesieniu do sytuacji w województwie lub w odniesieniu do sytuacji na terenie innych lokalnych grup działania z Województwa Kujawsko – Pomorskiego, wdrażających LSR w okresie 2014-2020.

Ludność obszaru LSR

Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju, tj. powiat tucholski na dzień 31.12.2020 r. (dane GUS BDL) zamieszkiwało **47 453 osób**, w tym 23 696 mężczyzn (49,94% ogółu) i 23 757 kobiet (50,06%). Najwięcej mieszkańców liczy gmina Tuchola – 20 051 osób, na terenie której leży jedyne miasto na obszarze LSR (Tuchola – 13 437 osób). Na obszarach wiejskich zamieszkiwało ponad 71% ludności całego obszaru objętego LSR, tj. 34 016 osób.

Najliczniejszą grupę wśród mieszkańców obszaru objętego LSR, tj. powiatu tucholskiego w 2020 r. stanowiły **osoby starsze, tj. osoby w wieku 60 lat i powyżej (34% ogółu)**.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/>

Odsetek osób w wieku 60+ i starszych w ogólnej liczbie mieszkańców **systematycznie wzrasta**, od 29,37% w 2016r. do 35,23% w 2021r.

Rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba mieszkańców ogółem	48 416	48 438	48 374	48 383	47 453	47 207
Liczba mieszkańców w wieku 60+ i powyżej	14 221	14 753	15 252	15 881	16 350	16 629
odsetek osób w wieku 60+ i powyżej	29,37%	30,46%	31,53%	32,82%	34,46%	35,23%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/>

Zjawisko „starzejącego się” społeczeństwa jest charakterystyczne dla całego województwa Kujawsko - Pomorskiego, co potwierdza także opracowana przez Urząd Statystyczny w Bydgoszczy „Progniza ludności do 2050 r. dla powiatów i miast na prawach województwa kujawsko-pomorskiego”.

Gęstość zaludnienia

Obszar LGD cechuje się najniższą gęstością zaludnienia wśród lokalnych grup działania w województwie. Wynosi ona 45 osób na km² (przy średniej dla województwa wynoszącej 115 osób na km²). W połączeniu z dużym rozproszeniem sieci osadniczej (aż 175 miejscowości wiejskich, co daje średnio 195 mieszkańców na miejscowość) i dużym udziałem terenów leśnych (49,8%), utrudnia to realizację zadań publicznych na terenach wiejskich. Ponadto biorąc pod uwagę wykluczenie komunikacyjne (brak dróg krajowych i autostad, mała liczba połączeń komunikacji publicznej) wskazuje na konieczność realizacji zadań infrastrukturalnych i aktywizacyjnych także w mniejszych miejscowościach.

Ekonomiczne i funkcjonalne struktury wieku

W 2020 roku udział ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej) w ogóle ludności wynosił 20,0%, co było wartością nieco wyższą niż w województwie i kraju (odpowiednio 18,0% i 18,2%), poza tym w latach 2016-2020 na obszarze Stowarzyszenia miał miejsce nieduży spadek liczby i udziału osób w tym wieku, o nasileniu mniejszym niż w większość LGD.

W 2020 roku mieszkańcy w wieku produkcyjnym stanowili 60,1% ogółu ludności i był to udział średnio-niższy na tle wartości dla pozostałych LGD, jednocześnie nieco wyższy od średnich wartości dla województwa (59,9%) i Polski (59,5%). W analizowanym okresie na obszarze Stowarzyszenia zanotowano zmniejszenie się liczebności i udziału tej grupy wiekowej o nasileniu mniejszym, niż przeciętnie w województwie i kraju.

Powszechnie zachodzący proces starzenia się społeczeństwa powoduje wzrost liczby i udziałów osób w wieku poprodukcyjnym. Na obszarze Stowarzyszenia w 2020 roku udział osób w tym wieku wynosił 19,9% i był stosunkowo niski wśród wszystkich LGD oraz niższy w porównaniu do średniej wojewódzkiej (22,1%) i krajowej (22,3%). **W analizowanym okresie zanotowano duży wzrost zarówno liczebności, jak i udziału tej grupy ekonomicznej na tle pozostałych LGD. Nasilenie wzrostu było również dużo wyższe, niż przeciętnie w województwie i kraju.**

Pod względem funkcjonalnych grup wieku, na obszarze LGD według stanu na rok 2020 mieszkało 1 524 dzieci w wieku żłobkowym (0-2 lat), 2 010 dzieci w wieku przedszkolnym (3-6 lat) oraz 5 088 dzieci w wieku szkolnym (7-15 lat). Biorąc pod uwagę zmiany, jakie zaszły w okresie 2016-2020, wówczas poza grupą dzieci w wieku przedszkolnym (w której nastąpił umiarkowany spadek), w pozostałych grupach nastąpił nieduży lub umiarkowany wzrost liczby dzieci. W takiej sytuacji można oczekiwać, iż generalnie potrzeby w zakresie wszelkich działań opiekuńczo-edukacyjnych dedykowanych tym grupom nie powinny wykraczać poza obecnie diagnozowane. Idąc w kierunku starszych grup wiekowych, młodzież w wieku 16-19 lat liczyła 2 258 osób, natomiast **młode osoby** dorosłe w wieku 20-24 lat liczyły 2 922 osoby. **W obydwu grupach nastąpił dość duży spadek liczby osób.** Łączna populacja młodych mieszkańców do 24 lat, wynosiła w 2020 roku 13 802 osoby (stanowiąc 28,6% ludności obszaru LGD) i spadła względem roku 2016. Liczba mieszkańców w grupach najstarszych wynosiła kolejno 17 344 osoby w wieku 50+ (35,9%) oraz 1 718 osób w wieku 80+ (3,6%). W obydwu grupach nastąpił wzrost liczby osób (przy czym w grupie 50+ był on bardzo wyraźny, o blisko 630 osób). **Może się to wiązać z rosnącymi oczekiwaniami zarówno w zakresie działań aktywizacyjno-integracyjnych (głównie dla 50- i 60-latków) oraz usług opiekuńczych.**

Saldo migracji

W latach 2016-2020 obszar Partnerstwa Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie, podobnie jak obszary działania większości LGD w województwie, cechował się niekorzystnym saldem migracyjnym. W okresie tym utracił łącznie 605 osób, a więc przeciętnie 121 osób rocznie. Średnioroczne saldo migracji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w analizowanym okresie wyniosło -2,5 osoby i należało do średnio-niższych wśród 27 LGD; dla porównania wskaźnik dla województwa kujawsko-pomorskiego był ujemny i wyniósł -1,0 osób na 1000 mieszkańców, a jedynie 6 LGD w regionie cechowało się dodatnim bilansem migracyjnym.

Podmioty gospodarcze – rejestr REGON

Na obszarze Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” w 2020 r. funkcjonowało 3 939 podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON (stanowiło to 1,9% wszystkich podmiotów działających w województwie kujawsko-pomorskim). W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców dawało to niską wartość 81,5 podmiotów (23. pozycja wśród wszystkich 27 LGD). Wartość ta stanowiła zaledwie 80,1% wartości wskaźnika dla całego regionu i 66,9% wartości dla kraju. **W latach 2016-2020 wskaźnik odnotował stosunkowo duży wzrost wartości (o 15,4%) na tle LGD w regionie.** Odnotowany wzrost był także wyższy zarówno od średniej wojewódzkiej (o 6,2 pkt. proc.) jak i od średniej krajowej (o 4,9 pkt. proc.).

TABELA: Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON. Podmioty wg sektorów własnościowych – **sektor prywatny** (stan na koniec grudnia danego roku).

	Podmioty gospodarki narodowej ogółem	sektor prywatny ogółem	osoby fizyczne prowadz. dział. gospodar.	spółki handlowe	spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	spółdzielnie	fundacje	stowarzyszenia i organizacje społeczne
			Sektor prywatny, w tym:					
2016	3 420	3247	2 599	136	30	28	4	184
2017	3 478	3319	2 661	146	31	28	6	188
2018	3 593	3433	2 800	109	15	20	7	182
2019	3 790	3632	2 977	112	15	20	8	188
2020	3 939	3777	3 105	123	15	20	11	189
2021	4091	3972	3 235	135	16	19	12	194
2022	4181	4022	3 311	149	16	19	12	196

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl>.

Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w 2020 r. wynosiła 3 105. W przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym (wiek zdolności do pracy, tj. dla mężczyzn grupa wieku 18-64 lata, dla kobiet – 18-59 lat) zamieszkujących ten teren wartość wynosząca 10,7 pozycjonowała obszar na przeciętnym – 17. miejscu w województwie (licząc od wartości najwyższych). Wartość ta była niższa zarówno od średniej wojewódzkiej (12,5), jak i od średniej krajowej (14,6). Wskaźnik ten cechował się bardzo dużą zmianą wartości – w okresie 2016-2020 nastąpił jego **wzrost o 24,2%** (dla porównania w województwie wzrost o 15,1%, a w kraju o 17,0%).

TABELA: Podmioty nowo zarejestrowane w rejestrze REGON.

Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych REGON										
	ogółem					w tym				
						osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą				
	2016	2017	2018	2019	2020	2016	2017	2018	2019	2020
Powiat Tucholski	288	356	427	442	340	270	330	383	408	306
Polska	349 298	361 143	392 659	378 961	329 090	276 042	293 778	318 877	305 926	263 458
Kujawsko - Pomorskie	16 050	16 578	18 752	17 948	15 698	13 628	14 240	15 980	15 073	13 090

Źródło: za <https://mojregion.eu/rpo/rlks/dane-statystyczne/> na podstawie BDL GUS.

Na obszarze Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” w 2020 roku liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych wpisanych do rejestru REGON wynosiła 340 (stanowiło to 2,2% wszystkich nowo zarejestrowanych podmiotów w województwie kujawsko-pomorskim), przy czym 306 z nich (90,0% ogółu) to osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców obszaru dawało to wartość 7,0 nowych podmiotów, a wskaźnik ten był nieco niższy od wskaźnika dla województwa (7,6) i niższy od wskaźnika dla kraju (8,6). **W okresie od 2016 do 2020 roku nastąpił bardzo duży (najwyższy w województwie) wzrost wartości wskaźnika – o 18,3%**, przy czym do 2019 roku notowano systematyczny wzrost, a w 2020 roku miał miejsce duży spadek, na co wpływ mogła mieć pandemia COVID-19, w trakcie której odnotowano znacznie mniejszą liczbę nowo rejestrowanych podmiotów gospodarczych na obszarze lokalnej grupy działania.

Na terenie Stowarzyszenia w latach 2016-2019 odnotowano niewielkie coroczne wahania liczby wyrejestrowanych podmiotów gospodarczych z systemu REGON w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców. W 2020 roku, podobnie jak na obszarach wszystkich LGD w regionie i podobnie jak przeciętnie w kraju, zauważa się większy spadek liczby wyrejestrowanych podmiotów, co związane było w pewnym stopniu z ograniczaniem wykonywania czynności administracyjnych w początkowym okresie pandemii COVID-19.

TABELA: Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (powiat tucholski). Podmioty wg klas wielkości – klasyfikowane według kryterium liczby pracujących.

Lata	Liczba pracowników					Suma ogółem	Suma 0-249
	0-9	10-49	50-249	250-999	1000 i więcej		
2016	3 244	140	34	2	0	3 420	3 418
2017	3 306	138	32	2	0	3 478	3 476
2018	3 431	131	29	2	0	3 593	3 591
2019	3 626	133	29	2	0	3 790	3 788
2020	3 781	127	29	2	0	3 939	3 937
2021	3 936	125	28	2	0	4 091	4 089
2022	4 028	124	27	2	0	4 181	4 179

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl>.

Trwałą tendencją na terenie LGD jest zdecydowana przewaga firm zatrudniających do 249 pracowników (w 2020 r. było to 99,96%). Wśród nich najliczniejszą grupą (96%) były firmy zatrudniające do 9 osób. Obszar LSR nie należy do terenów o charakterze przemysłowym, toteż liczba podmiotów gospodarczych, zwłaszcza średnich i dużych, jest znikoma. **Firmy te generują więc niewielką liczbę miejsc pracy.**

Poza zasadniczo najsilniej rozwiniętymi branżami, związanymi z handlem hurtowym i detalicznym z budownictwem (co jest typowe również dla województwa kujawsko-pomorskiego, kraju oraz innych obszarów LGD w województwie), obszar LGD charakteryzuje się szczególnie dużym zaangażowaniem podmiotów w sekcjach dotyczących leśnictwa i pozyskiwania drewna oraz „produkcja wyrobów z drewna oraz korka, z wyłączeniem mebli”, „produkcja wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania”. W ramach tych działów LGD odznacza się zarówno bardzo wysokim udziałem podmiotów w strukturze podmiotów gospodarczych na tle pozostałych LGD, województwa i kraju, jak i wysoką koncentracją podmiotów, które działają na obszarze LGD spośród wszystkich, które prowadzą działalność na obszarze województwa.

Obszar Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” charakteryzuje się bardzo pozytywną tendencją dotyczącą przedsiębiorczych postaw mieszkańców. Ten potencjał należy wykorzystać, przeznaczając środki na podejmowanie/rozwijanie działalności gospodarczych.

Także w trakcie gminnych spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami, jak również spotkań branżowych **podkreślano potrzebę wsparcia w ramach przyszłej LSR aktywnych postaw mieszkańców, którzy chcieliby stworzyć na obszarze LSR miejsca pracy** – zarówno własne miejsca pracy (samozatrudnienie), jak i tych, którzy stworzą dodatkowe miejsca pracy, co zniweluje wykazany w pozostałych rozdziałach wysoki poziom bezrobocia.

Mieszkańcy wskazywali również, iż dotacje na podejmowanie i rozwijanie działalności gospodarczej powinny być przez LGD kontynuowane w kolejnym okresie.

Potwierdziły to również wyniki ankiet (badanie sondażowe LGD), gdzie ponad 36% ankietowanych wskazało na **rozwój przedsiębiorczości lokalnej** (wspieranie powstawania nowych i rozwoju istniejących) jako jeden z najważniejszych kierunków, w których powinien rozwijać się powiat tucholski.

Jak potwierdzili mieszkańcy uczestniczący w spotkaniach otwartych **pożądane jest wsparcie działalności gospodarczych tworzących miejsca pracy w tzw. zawodach deficytowych**. Z danych serwisu <https://barometrzwodow.pl/> wynika, iż na przestrzeni lat 2020-2022 (wraz z prognozą na 2023 r.) na terenie powiatu tucholskiego deficytowe stały się zawody związane ze świadczeniem podstawowych usług (m.in. brak blacharzy, cieśli, stolarzy, mechaników, kucharzy, opiekunów osoby starszej lub z niepełnosprawnością, fizjoterapeutów i masażyistów). Na zapotrzebowanie w zakresie podstawowych usługach dla ludności wskazują także obserwacje LGD związane z ogłaszanymi naborami dla przedsiębiorców w okresie 2014-2020 (przedsiębiorcy składali wnioski w zakresie takich branż jak np. usługi kosmetyczne, logopedyczne, elektryczne).

Na **potrzebę rozwoju usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usługami opiekuńczymi, w szczególności dla osób starszych**, wskazywali również uczestnicy gminnych spotkań otwartych oraz sami seniorzy uczestniczący w spotkaniach konsultacyjnych i badaniu focusowym.

Wg mieszkańców **pożądane są również działalności gospodarcze wykorzystujące lokalne zasoby przyrodnicze i krajobrazowe, bogate dziedzictwo kulturowe w celu wzmocnienia oferty turystycznej, ale też rozwijania gospodarki czasu wolnego** na obszarze powiatu tucholskiego. Na potrzebę kontynuację wsparcia przedsiębiorczości w kierunku rozwoju turystyki wskazują również autorzy badania *Ewaluacyjnego LSR i LGD okresu 2014-2020 (ewaluacja zewnętrzna)*, którzy podkreślają: „*Mimo oczywistych walorów turystycznych regionu branża potrzebuje wsparcia. Potencjał jest duży, ale aktualnie turystyka jest działalnością sezonową o dużym ryzyku podejmowania działalności całorocznej.*”

[źródło: *RAPORT KOŃCOWY – Ewaluacja zewnętrzna realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność „Dekel do borowiackiej grapy” Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie, s. 47].*

Potwierdziły to także wyniki ankiet (badanie sondażowe LGD), gdzie jako jedno z najważniejszych kierunków, w których powinien rozwijać się powiat tucholski ankietowani wskazali rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych obszaru (27%) oraz rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych (12%).

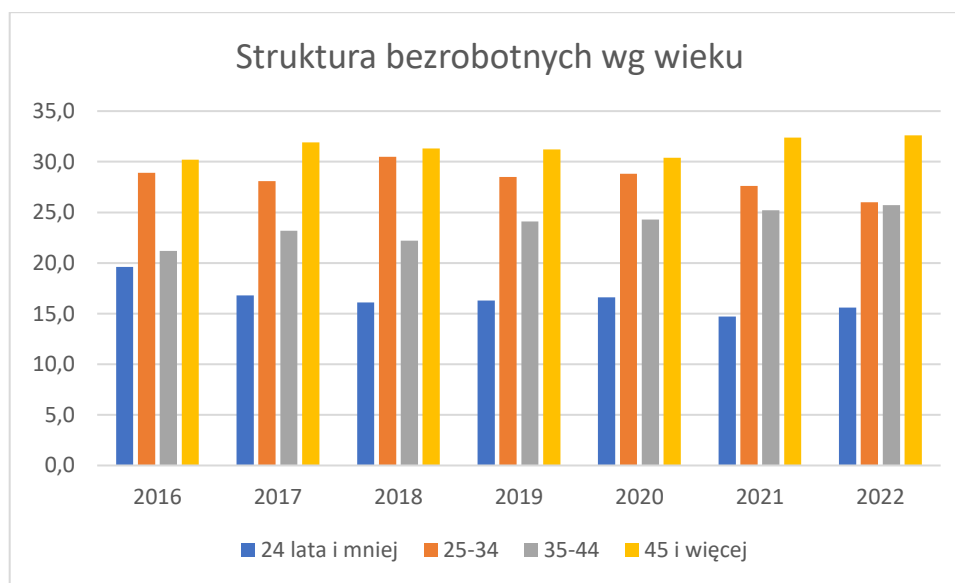
Bezrobocie

W roku 2020 na terenie LGD „Partnerstwo Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” liczba zarejestrowanych bezrobotnych wynosiła 2 024 osoby. Udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wynosił 7,0% i był wyższy, niż przeciętnie w województwie, a jednocześnie pod względem wartości tego wskaźnika Partnerstwo należy do przeciętnych wśród lokalnych grup działania w regionie, zajmując 14. pozycję wśród 27 LGD, licząc od wartości najwyższej. **Jednak w porównaniu do średniej krajowej, wskaźnik bezrobocia jest wyraźnie wyższy (7,0 %, wobec 4,6%). W latach 2016-2019 zanotowano dość duży spadek bezrobocia, natomiast w roku 2020, podobnie jak na obszarach większości LGD nastąpił wzrost wskaźnika spowodowany pandemią COVID-19.**

Obszar Partnerstwa cechuje się średnim **udziałem bezrobotnych kobiet w liczbie kobiet** w wieku produkcyjnym na tle pozostałych LGD, w 2020 roku wynoszącym 8,5%, jednak wskaźnik ten jest nieco wyższy od średniej wojewódzkiej (7,4%) i **wyraźnie wyższy od średniej krajowej (5,3%)**. Udział bezrobotnych mężczyzn w liczbie mężczyzn w wieku produkcyjnym należał do średnio-wyższych na tle pozostałych LGD w regionie - wyniósł 5,7% i była to wartość wyższa, niż średnio w województwie (4,7%) oraz wyższa od średniej krajowej (4,0%).

W strukturze bezrobotnych dominowały kobiety (w 2020 roku 1124 osoby; 55,5% ogółu bezrobotnych), a ich udział należał do stosunkowo niskich na tle pozostałych LGD i średniej wojewódzkiej (58,4%), **był natomiast nieco wyższy, niż przeciętnie w kraju (53,7%)**.

Jednak w przypadku kobiet zauważalną barierą wejścia na rynek pracy (co podkreślali uczestnicy spotkań konsultacyjnych) jest łączenie pracy zawodowej z macierzyństwem oraz odbudowaniem własnej kariery zawodowej po okresie nieobecności w pracy w związku z urodzeniem dziecka. Duży wpływ na sytuację kobiet na rynku pracy może mieć również nierówne traktowanie. Pracodawcy, w przypadku niektórych branż i zawodów, częściej woleliby zatrudnić na danym stanowisku mężczyznę. Część kobiet próbuje pogodzić obie role: rodzinną i zawodową. W LSR należy zatem wspierać kobiety w ich powrocie na rynek pracy czy karierze zawodowej. Pomimo wielu działań podejmowanych na rzecz równouprawnienia płci, kobiety na rynku pracy znajdują się w gorszej sytuacji niż mężczyźni. Otrzymują niższe wynagrodzenie i mają mniejsze możliwości awansu. Obszar zamieszkiwały 1082 osoby bezrobotne długotrwale (powyżej 1 roku), a ich udział w ogóle bezrobotnych wynosił 53,5% i należał do przeciętnych na tle LGD w regionie. Wskaźnik ten był niższy od średniej wojewódzkiej (55,4%) oraz wyższy od średniej krajowej (49,3%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl>.

336 osób spośród bezrobotnych stanowiły osoby do 25 roku życia, a ich udział w ogóle bezrobotnych stanowił 16,6% i należał do wysokich w porównaniu do pozostałych LGD w regionie. Wartość ta była również **dużo wyższa od średniej wojewódzkiej (12,6%) oraz krajowej (12,5%)**. Grupa osób bezrobotnych w wieku powyżej 50 roku życia liczyła 451 osób, co stanowiło 22,3% ogółu bezrobotnych. Wskaźnik należał do średnio-niskich na tle wszystkich LGD w regionie. Notował on wartości niższe zarówno od średniej wojewódzkiej (24,3%), jak i krajowej (25,7%).

Analiza powyższych danych pozwala na wysunięcie wniosku o potrzebie **szczególnego wsparcia młodych obszarów** LSR, aby zostali na terenie powiatu i aktywnie poszukiwali dla siebie zajęcia (najpierw poprzez działania rówieśnicze np. w formie klubu młodzieżowego, nabycie umiejętności niezbędnych tak w codziennym życiu, jak i na lokalnym rynku pracy poprzez ofertę Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji, aż do stworzenia własnego miejsca pracy i dotacje na podjęcie działalności gospodarczej).

Korzystający z pomocy społecznej

Zgodnie z danymi GUS w 2020 r. na obszarze LGD ze świadczeń środowiskowej pomocy społecznej korzystało 1 327 gospodarstw domowych, co łącznie obejmowało około 3,7 tys. osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej (3,0% wszystkich osób korzystających w województwie). W tej grupie 54% stanowiły osoby znajdujące się poniżej kryterium dochodowego. Według danych ROPS w Toruniu liczba osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej na obszarze LGD wynosiła w 2020 r. około 2,5 tys. Do najczęstszych powodów przyznawania świadczeń z pomocy społecznej na obszarze LGD w 2020 r. należały ubóstwo (1,5 tys. osób) oraz bezrobocie (1,4 tys. osób), następnie niepełnosprawność (1,1 tys. osób) i długotrwała lub ciężka

choroba (0,9 tys. osób), a także bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (0,8 tys. osób). Najmniej osób korzystało ze świadczeń z powodu alkoholizmu (ponad 160 osób) i narkomanii (mniej niż 10 osób).

Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w latach 2016-2020 utrzymywał się **powyżej wartości średniej dla województwa** – w 2020 r. wynosił 7,7% co stanowiło 128% średniej wojewódzkiej i dawało 17. pozycję (licząc od najniższych wartości). Wartość zarówno liczby jak i udziału osób korzystających z pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem na tym obszarze stale się obniża, co jest zjawiskiem powszechnym w całym kraju. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej znajdujących się poniżej kryterium dochodowego w liczbie ludności ogółem w 2020 r. wynosił 4,1%, co stanowiło 117% wartości dla całego województwa.

We wszystkich gminach wchodzących w skład LGD udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem utrzymuje się powyżej średniej wojewódzkiej.

Na obszarze LGD w 2020 r. objętych **usługami opiekuńczymi** były 74 osoby i **liczba osób objętych tego rodzaju usługami stale wzrasta** (z wyjątkiem 2020 r. kiedy podobnie jak na obszarze większości LGD odnotowano spadek liczby osób objętych usługami opiekuńczymi prawdopodobnie w związku z pandemią COVID-19).

Instytucje pomocy i integracji społecznej działające na obszarze LGD

Na obszarze LSR działania w zakresie pomocy oraz integracji społecznej prowadzą następujące podmioty:

- 6 ośrodków pomocy społecznej, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Tucholi
- podmioty reintegracyjne: 5 klubów integracji społecznej (w Cekcynie, Śliwicach, Lubiewie, Kęsowie i Gostycynie), 1 zakład aktywności zawodowej (w Tucholi), 1 warsztat terapii zajęciowej (w Tucholi),
- placówki opieki całodobowej: 1 dom pomocy społecznej prowadzony przez Powiat Tucholski dla osób przewlekle somatycznie chorych, w którym na koniec lutego 2022 r. przebywało 46 mieszkańców
- ośrodki wsparcia: 1 środowiskowy dom samopomocy (w Tucholi), 2 dzienne domy pomocy (w gminach Gostycyn i Tuchola)

Brak jest mieszkań chronionych (zgodnych z wymogami ustawy), natomiast funkcjonują 3 mieszkania dla usamodzielnianych wychowanków pieczy zastępczej, 1 mieszkanie wspierane przy Powiatowym Centrum Wsparcia w Tucholi oraz 1 mieszkanie wspomaganio-treningowe dla osób z niepełnosprawnością intelektualną (przy gospodarstwie opiekuńczym w Lubiewicach).

Ponadto działają 2 rady Seniorów: w Cekcynie i Śliwicach.

Od 2016r. na terenie powiatu tucholskiego rozwijana była idea świadczenia usług opiekuńczych na bazie gospodarstw rolnych. Tworzenie gospodarstw opiekuńczych wymagało współpracy wielu podmiotów, m.in. Kujawsko – Pomorski ODR w Minikowie, Powiat Tucholski – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Tucholi, LGD Bory Tucholskie. Na obszarze LGD prowadzone były gospodarstwa opiekuńcze w ramach projektów „Zielona Opieka 2016-2018” (gminy Cekcyn, Kęsowo, Lubiewo i Tuchola) i „Opieka w zagrodzie 2018-2020” (gmina Cekcyn). Trzy z nich (w Tucholi, Wysokiej i Lubiewicach) świadczą nadal usługi opiekuńcze jako podmioty gospodarcze w ramach partnerskiego projektu „Samodzielnie – nie samemu” (liderem jest K-PODR Minikowo, a jednym z partnerów Powiat Tucholski – PCPR). W gospodarstwach tych wsparcie znalazły osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Ponadto w Tucholi powstało Kujawsko - Pomorskie Stowarzyszenie Gospodarstw Opiekuńczych, które realizuje projekty na rzecz seniorów, a także działa na rzecz promowania idei gospodarstw opiekuńczych. Na terenie powiatu tucholskiego nadal diagnozujemy duże zainteresowanie prowadzeniem gospodarstw opiekuńczych (zgłaszane m.in. podczas spotkań konsultacyjnych, a także w formie fiszek projektowych), ale także jest duże zapotrzebowanie na taką formę usług opiekuńczych. Zasadnym jest więc ujęcie w LSR możliwości dofinansowania tego typu działań, przy czym jest to obarczone dużym ryzykiem, ponieważ dopiero trwają prace dotyczące umocowania takiej formy usług opiekuńczych w przepisach krajowych dotyczących pomocy społecznej, w oparciu o model wypracowany w projekcie GROWID.

Dostęp do kultury/instytucje kultury

Na terenie powiatu tucholskiego funkcjonuje 70 obiektów typu dom kultury, bibliotek, świetlica wiejska (4 gminne domy kultury, 2 wiejskie domy kultury, 6 bibliotek, 9 filii bibliotecznych, 49 świetlic). Obiekty te stanowią infrastrukturę mogącą być zapleczem do szeregu lokalnych aktywności. Zarówno domy kultury, jak i biblioteki organizują różnego typu aktywności, głównie dla dzieci i młodzieży. Natomiast sytuacja w świetlicach wiejskich jest bardzo zróżnicowana. Regularne zajęcia odbywają się w świetlicach gminach Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo i Lubiewo.

Zgłaszane są braki dotyczące wyposażenia tych obiektów, których uzupełnienie niewątpliwie przyczyni się do poprawy dostępu i zwiększenia jakości usług dla lokalnych społeczności – dostęp do usług kulturalnych, rekreacyjnych, edukacyjnych czy prozdrowotnych. Świetlice mogą być bowiem zapleczem dla szeregu aktywności blisko miejsca zamieszkania, co w sytuacji ubóstwa wielu rodzin, zjawiska „starzejącego się społeczeństwa” i wykluczenia komunikacyjnego, jest niewątpliwie istotne. Mogą być to miejsca różnorodnych spotkań, warsztatów, szkoleń, organizacji wydarzeń czy profilaktyki zdrowotnej (zajęcia usprawniające ruchowo: fizjoterapia, rehabilitacja; zajęcia ogólnorozwojowe, spotkania ze specjalistami z dziedziny zdrowia, etc.) dla mieszkańców w każdym wieku. Niewątpliwym wyznawaniem kolejnego okresu będzie zatem „**ożywienie świetlic wiejskich**”.

Mieszkańcy obszaru LSR, osoby w różnym wieku, niejednokrotnie podczas gminnych spotkań konsultacyjnych wskazywali na potrzebę częstszego (cyklicznego) organizowania różnorodnych aktywności (kulturalnych, edukacyjnych, prozdrowotnych, innych) w oparciu o świetlice wiejskie. Jak podkreślali, potrzeba także zaktywizowania lokalnych społeczności do wspólnych działań. Istnieje duża potrzeba, aby działania w świetlicach w większym stopniu inicjowali również sami mieszkańcy. Warto w tym zakresie wykorzystać potencjał lokalnych instytucji i organizacji takich jak: KGW, OSP czy Rady Sołectkie. Niewątpliwie potrzeba wsparcia tych podmiotów w nabyciu umiejętności pozyskiwania środków na działania – „pisanie wniosków” i ich rozliczanie. Ożywienie świetlic może być także doskonałym sposobem na włączenie młodych ludzi w życie lokalnych społeczności.

Działalność III sektora

Na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju Partnerstwa LGD Bory Tucholskie, zgodnie z danymi udostępnionymi w Biuletynie Informacji Publicznej Powiatu Tucholskiego, funkcjonuje 206 organizacji pozarządowych, w tym:

- 99 stowarzyszeń/fundacji/klubów sportowych zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Sądowym;
- 21 stowarzyszeń zwykłych;
- 23 uczniowskie kluby sportowe;
- 11 stowarzyszeń kultury fizycznej
- 52 Ochotnicze Straże Pożarne.

Ponadto na obszarze LSR licznie działają także Koła Gospodyń Wiejskich, spośród których 34 zarejestrowane są w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich (<https://krkgw.arimr.gov.pl/>).

Źródło: opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl>.

Wśród 19 powiatów (z wyłączeniem miast na prawach powiatu) w województwie kujawsko-pomorskim w 2022 r. powiat tucholski zajmował 10. miejsce pod względem posiadanej liczby organizacji pozarządowych. Największą liczbą NGO mógł się poszczycić powiat inowrocławski (477), zaś najmniejszą posiadał powiat rypiński (117). Jednakże biorąc pod uwagę liczbę organizacji na 1000 mieszkańców, powiat tucholski znalazł się na 2. miejscu, zaraz po powiecie wąbrzeskim.

Duży potencjał społeczny w postaci wielu organizacji pozarządowych to cecha wyróżniająca powiat tucholski od wielu lat. Utworzona w 2006r. Lokalna Grupa Działania „Bory Tucholskie” przyjęła formę prawną „związek stowarzyszeń”, a integracja i aktywizacja trzeciego sektora była bardzo ważnym filarem funkcjonowania LGD.

Na wzrost aktywności organizacji pozarządowych wpływ miały różnorodne, prowadzone od wielu lat działania samorządów (otwarte konkursy ofert), ale także innych organizacji pozarządowych. Towarzystwo Miłośników Ziemi Cekcyńskiej przez szereg lat jako Lokalna Organizacja Grantowa (finansowana ze środków Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, program Działaj Lokalnie) realizowała konkursy grantowe. LGD "Bory Tucholskie" realizując 3-letni projekt finansowany w ramach POKL, animowała lokalne NGO-sy, zachęcała je do tworzenia sieci współpracy, wykorzystując m.in. mechanizm regrantingu. Działania te niewątpliwie miały wpływ na aktywność i liczbę organizacji pozarządowych na terenie powiatu tucholskiego. Z pewnością współpraca ze środowiskiem trzeciego sektora przyczyniła się do tego, że stowarzyszenia chętnie korzystają ze środków unijnych w ramach lokalnych strategii rozwoju.

W ramach Lokalnej Strategii Rozwoju "Borowiacka grapa" (oś 4 LEADER PROW 2007-2013) wdrażanej przez LGD Bory Tucholskie organizacje pozarządowe zrealizowały 61 projektów na kwotę 1.278.161,00 zł, co stanowiło 36% środków dostępnych na działanie "małe projekty". Tylko 22 organizacje z terenu powiatu tucholskiego było beneficjentami tych projektów (niektóre oczywiście kilkakrotnie), co stanowiło ok. 13% uprawnionych organizacji.

Lokalna Strategia Rozwoju „Dekel do borowiackiej grapy” (PROW 2014-2020) dała organizacjom możliwość korzystania ze środków z kilku funduszy, zarówno w trybie konkursowym, jak i grantowym:

- Przedsięwzięcie „Sztreki, antrejki i bujawki, czyli rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej” – granty z PROW na rozwój infrastruktury turystycznej: 20 organizacji realizowało 22 granty (co stanowi 90,91% wszystkich grantów),

- przedsięwzięcie „Feste odnówka, czyli rewitalizacja” – projekty w trybie konkursowym finansowane z EFRR (3 organizacje realizowały łącznie 3 projekty na „Inicjatywy dla ludzi młodych”; Stowarzyszenie BUKO było beneficjentem projektu infrastrukturalnego w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Gostycyn)
- przedsięwzięcie „Borowiaki zawdy chantne do roboty w kupie” - granty z PROW na przedsięwzięcia integracyjno -aktywizacyjne i szkoleniowe: 22 organizacje realizowały 39 grantów (co stanowi 56,41% wszystkich grantów),
- przedsięwzięcie „Wichajstry i dinksy, czyli aktywizacja społeczno – zawodowa mieszkańców obszaru LSR” – granty z EFS na działania skierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym: 12 organizacji realizowało 22 granty (co stanowi 52,38% wszystkich grantów),
- Przedsięwzięcie „Manowanie chwalby” – projekty dotyczące promocji obszaru LSR realizowane w trybie konkursowym ze środków PROW (4 projekty, 4 organizacje).

Łącznie podmioty z trzeciego sektora realizowały/realizują w ramach LSR „Dekel do borowiackiej grapy” 83 projekty objęte grantem (w tym 61 z PROW i 22 z EFS) oraz 8 projektów w trybie konkursowym. Grantobiorcami/wnioskodawcami było łącznie 37 organizacji.

Pomimo iż liczba projektów realizowanych przez NGO jest bardzo znaczna, to jak wynika z powyższych danych, jedynie niewielki odsetek organizacji decyduje się na podjęcie wyzwania, jakim jest wdrażanie projektów finansowanych ze środków unijnych, co wskazuje na potrzebę aktywizacji, zwłaszcza pozostałych organizacji. Wyzwaniem dla LGD staje się zatem pobudzenie do zaangażowania tych podmiotów, które do tej pory nie korzystały z dotacji unijnych, w tym m.in. kół gospodyń wiejskich oraz ochotniczych straży pożarnych. Z drugiej strony zauważamy jednak fakt, iż organizacje często decydują się na realizację drugiego i kolejnego projektu. Doświadczenie, którego nabierają niweluje ich obawy, ale też trzeba tutaj podkreślić dużą rolę doradztwa i szkoleń organizowanych przez LGD.

Kwestię współpracy LGD z trzecim sektorem podkreślają również autorzy badania *Ewaluacyjnego LSR i LGD* okresu 2014-2020 (ewaluacja zewnętrzna), którzy podkreślają: „*LGD od dawna współpracuje z organizacjami pozarządowymi. W tym środowisku Partnerstwo jest bardzo dobrze rozpoznawalne, co jest efektem kilkunastu lat współpracy – w różnej formie organizacyjnej i pod różnymi nazwami*”

[źródło: *RAPORT KOŃCOWY – Ewaluacja zewnętrzna realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność „Dekel do borowiackiej grapy” Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie, s. 50].*

Ważną formą aktywności społeczności lokalnych są Ochotnicze Straże Pożarne. Spośród funkcjonujących na obszarze LSR OSP 8 włączonych jest do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, co daje im możliwość m.in. organizowania pomocy ratowniczej i humanitarnej zarówno na terenie Polski, jak i poza jej granicami. Wprawdzie główne zadania OSP związane są właśnie z ochroną przeciwpożarową, jednakże ochotnicze straże pożarne z obszaru powiatu tucholskiego prowadzą także szereg innych działań związanych z szeroko pojętą aktywizacją m.in. działania z dziećmi i młodzieżą, ze społecznością lokalną. Organizują również działania kulturalne, sportowe lub edukacyjne, pozyskując środki zewnętrzne, w tym także jako grantobiorcy PROW w okresie 2014-2020. W ramach lokalnych OSP funkcjonują również Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze, których na obszarze LSR jest 10. LGD współpracuje z jednostkami Ochotniczych Straży Pożarnych, realizując wspólny projekt finansowany ze środków EFS w ramach RPO WK-P na lata 2014-2020, skierowany właśnie na wsparcie MDP.

Zrzeszeniami o bardzo długiej tradycji są na terenie powiatu tucholskiego koła gospodyń wiejskich. Najstarsze z nich tworzone były kilkadziesiąt lat temu. Forma działania KGW ma różny charakter: są zrzeszone w strukturach związków rolników, kółek i organizacji rolniczych, mają osobowość prawną po rejestracji w KRS lub w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich. Na terenie powiatu tucholskiego działają także wpisane do KRS stowarzyszenia skupiające koła gospodyń wiejskich z danej gminy (w Tucholi, Cekcynie, Lubiewie). Głównym obszarem działalności KGW jest podtrzymywanie lokalnych tradycji, szczególnie dotyczącego dziedzictwa kulinarnego, organizacja różnych form aktywności dla kobiet, ale także wydarzeń dla całej lokalnej społeczności.

Na obszarze Partnerstwa „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” funkcjonuje 7 przedsiębiorstw społecznych: 2 fundacje, 2 spółki z o.o. non-profit oraz 3 spółdzielnie socjalne. Część z nich powstała w wyniku współpracy z Ośrodkiem Wspierania Ekonomii Społecznej w Bydgoszczy. 3 z tych podmiotów aktywnie pozyskują środki w ramach LSR „Dekel do borowiackiej grapy”.

Przedstawione powyżej statystyki nie obejmują działających na naszym terenie oddziałów organizacji, które nie posiadają odrębnej osobowości prawnej, a są bardzo aktywne i realizują zadania ważne dla lokalnej społeczności, tj. np. Hufiec ZHP Tuchola, oddziały Polskiego Związku Emerytów i Rencistów, koła PCK, Caritasu.

Tylko 4 organizacje na terenie powiatu tucholskiego mają status organizacji pożytku publicznego (czyli są uprawnione do otrzymania 1,5% podatku dochodowego od osób fizycznych).

Liczba organizacji pozarządowych nie jest najważniejszym wyznacznikiem informującym o kondycji trzeciego sektora. O tym, jaki realny wpływ na życie lokalnej społeczności mają organizacje, świadczy bardziej poziom ich aktywności. Raport z badania „Kondycja organizacji pozarządowych 2021” przeprowadzonego przez Stowarzyszenie Klon/Jawor na przełomie 2021 i 2022 r. pokazuje, że *„nie wszystkie zarejestrowane organizacje faktycznie prowadzą działalność – według danych GUS działa około 50% tych, które widnieją w rejestrze”*. Dalej wskazano, że przeciętnie jedno stowarzyszenie zrzesza 25 osób, z których rzeczywiście aktywnych jest średnio 45%. Co więcej, aż 35% organizacji działa wyłącznie dzięki pracy społecznej swoich członków, nie płacąc za jakąkolwiek pracę/usługę choćby jednej osobie. Warte zauważenia jest także to, że najczęściej społecznikami, ale też pracownikami trzeciego sektora (wyłączając kluby sportowe i stowarzyszenia działające na rzecz turystyki), są kobiety. *„Działalność NGO opiera się przede wszystkim na zaangażowaniu kobiet, które przeważają w składach zespołów badanych organizacji. Może to być uwarunkowane ich gorszą sytuacją na polskim rynku pracy, a także być przejawem ich dążenia do zapelnienia luk w istniejących usługach, np. skierowanych do opiekunów osób zależnych.”* Jak wynika z badania, mężczyźni z reguły przynależą do organizacji, zajmując kierownicze stanowiska, za pracę zaś odpowiadają kobiety. Funkcję prezesa zarządu bowiem w 59% podmiotów pełnią mężczyźni. Ponadto autorki raportu zauważają, że *„środowisko, w którym działają organizacje, jego potrzeby i możliwości, wpływają na sposób ich działania oraz zasoby jakimi dysponują”*. Organizacje wiejskie i te z małych miast z reguły działają wyłącznie lokalnie, rzadziej na skalę ogólnopolską lub międzynarodową. Przede wszystkim zajmują się takimi obszarami tematycznymi jak sport, turystyka i rekreacja, hobby oraz rozwój lokalny. Mają także niższe budżety niż podmioty z dużych miast, więc w swoim działaniu częściej opierają się na pracy społecznej członków lub wolontariacie.

Do głównych problemów organizacji non-profit, wg ww. raportu, należą trudności w zdobywaniu funduszy lub sprzętu, skomplikowane formalności grantodawców, biurokracja administracji publicznej, brak osób gotowych do zaangażowania oraz trudności w utrzymaniu personelu, wolontariuszy. **Potencjał drzemący w sektorze społecznym, z uwagi na pojawiające się problemy, często niezależne od organizacji, pozostaje zatem wciąż niewykorzystany.**

Powyższe potwierdzali także uczestnicy spotkań konsultacyjnych (uczestnicy spotkań dla całego sektora NGO, jak i spotkań otwartych). Zgłaszano przede wszystkim takie problemy jak: brak środków na finansowanie przedsięwzięć, w tym na wkłady własny, konieczność wsparcia w poszukiwaniu funduszy, brak bazy lokalowej dla NGO, duże potrzeby szkoleniowe m.in. w zakresie tworzenia projektów i pisania wniosków aplikacyjnych, brak kadry do obsługi merytorycznej projektów (koordynator). Szczególnie podkreślano potrzebę współpracy i wymiany doświadczeń z innymi organizacjami (spotkania, pikniki, wyjazdy studyjne), co pozwoli na realizację projektów partnerskich. Jest to także ważny element wzmocnienia członków organizacji, daje im nowy zapał do działania. Uczestnicy spotkań podkreślali także, że warto w tym zakresie wykorzystywać potencjał i doświadczenie istniejących organizacji i ich członków, jak również doświadczenie lokalnych liderów (m.in. sołtysów i przedstawicieli Rad Sołeckich). Problemem, który najmocniej wybrzmiał w trakcie konsultacji społecznych było zjawisko wypalenia się lokalnych liderów. Jest to szczególnie widoczne w przypadku organizacji o długim stażu działalności. Liderzy potrzebują pozytywnych inspiracji do działań, poznawania nowych ludzi i ich doświadczeń (najlepiej spoza własnego terenu). Wyraźnie rysuje się **potrzeba sieciowania organizacji pozarządowych** (realizacji wspólnych działań przez lokalnych liderów), wzmocnianie obecnych

liderów oraz kreowanie nowych liderów, zwłaszcza wśród ludzi młodych. Kwestię podnoszenia się średniej wieku członków stowarzyszeń zgłaszały przede wszystkim przedstawicielki KGW.

Organizacje borykają się z wieloma problemami, ale realizacja przez nie różnego rodzaju projektów generuje wysoką wartość dodaną. Za stosunkowo małe środki organizacje z pasją realizują wiele działań przynoszących zauważalne efekty w lokalnym środowisku. Cały czas widoczny jest **niewykorzystany potencjał organizacji**. Dlatego też uzasadnione jest premiowanie wniosków składanych przez podmioty z trzeciego sektora.

Z wyżej przytoczonych danych wywnioskować można, iż lokalne organizacje pozarządowe mają potencjał, by integrować środowisko lokalne, zaspokajać jego potrzeby, rozwiązywać istotne problemy a także budować społeczeństwo obywatelskie. Należy ich w tym wspierać przez doradztwo i szkolenia oraz zachęcanie do korzystania ze środków unijnych w ramach LSR.

Edukacja formalna i nieformalna

Opieka żłobkowa

Zgodnie z danymi Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej (Rejestr żłobków i klubów dziecięcych <https://dane.gov.pl>, dostęp z dnia 13.04.2022r.), na terenie Partnerstwa LGD Bory Tucholskie, opieka nad dziećmi w wieku do lat 3 organizowana była zarówno w formie żłobków, jak i klubów dziecięcych, których celem była pomoc rodzicom w godzeniu pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi. Usługę świadczyło 8 placówek (7 żłobków, w tym 2 dla których podmiotem prowadzącym były samorządy gminne oraz 1 klub dziecięcy prowadzony przez samorząd). Opieka dostępna była w 1 mieście (Tuchola - 3 żłobki) i w 5 miejscowościach wiejskich (Cekcyn, Gostycyn, Lubiewo, Śliwce - każda miejscowość po 1 żłobku, Kęsowo - 1 klub dziecięcy). Tym samym w każdej gminie tworzącej obszar LGD opieka instytucjonalna na dziećmi do lat 3 była sprawowana. Funkcjonujące placówki generalnie cechowały się stosunkowo niedużą liczbą dostępnych miejsc (w zakresie od 15 do 36). Wyjątek stanowił tu żłobek w mieście Tuchola mający możliwość zapewnienia opieki 63 dzieciom. Wszystkie funkcjonujące na terenie LGD placówki charakteryzowały się wysokim obłożeniem (w zakresie od 80,0 do 100,0%). Najniższe wartości charakterystyczne były dla placówek położonych w Tucholi. Pośrednio mogło to wynikać z konieczności ponoszenia przez rodziców znacznie wyższych kosztów pobytu dziecka w tychże placówkach. Niemniej relatywnie wysokie obłożenie potwierdza nie tylko zainteresowanie korzystaniem z oferty placówek zajmujących się opieką nad dziećmi do lat 3, ale i konieczność dalszej realizacji potrzeb w tym zakresie. Obecny poziom opieki nie jest jeszcze na satysfakcjonującym poziomie. Wobec tego wszelkie podejmowane działania powinny koncentrować się na wsparciu rozwoju opieki nie tylko w obszarach o niskim odsetku dzieci np. poprzez tworzenie nowych miejsc opieki nad dziećmi do lat 3, czy organizacji opieki świadczonej przez dziennych opiekunów, ale i na dalszym rozwijaniu opieki w placówkach już istniejących (np. zwiększenie liczby dostępnych miejsc) – przy czym należy pamiętać, że zakres działań dotyczący opieki żłobkowej nie może być finansowany w ramach LSR.

Według danych GUS, w 2020 r. odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach i klubach dziecięcych na terenie LGD wynosił 11,5% (6. pozycja wśród wszystkich obszarów LGD) i był wyższy od wartości wskazywanej dla województwa (11,0%), lecz niższy od wartości dla kraju (12,8%).

Wychowanie przedszkolne

Jak wskazują dane pozyskane z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych (Rejestr Szkół i Placówek Oświatowych <https://rspo.gov.pl>, dostęp z dnia 23.03.2022 r.) wychowanie przedszkolne na terenie LGD realizowane jest w 31 placówkach (w tym 1 specjalnej zlokalizowanej w Tucholi) obejmujących 7 przedszkoli, 6 punktów przedszkolnych oraz oddziały przedszkolne w 18 szkołach podstawowych. Większość z nich to placówki publiczne (25 placówek).

Według danych GUS w 2020 r. łącznie na terenie LGD z wychowania przedszkolnego korzystało 518 dzieci w wieku 6 lat, które objęte są obowiązkowym rocznym przygotowaniem przedszkolnym oraz 1 162 dzieci w wieku 3-5 lat. Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym wynosił 77,9% i kształtował się

na zbliżonym poziomie jak w województwie (w regionie 80,1%; 13. pozycja wśród wszystkich LGD). Od 2016 r. w zakresie analizowanego wskaźnika zaszły korzystne zmiany – jego wartość wzrosła o 15,1 pkt. proc. (co oznacza, że wzrost ten był silniejszy niż przeciętnie w regionie, gdzie wynosił 7,3 pkt. proc.). Pomimo tego, że opieka żłobkowa i przedszkolna nie może być finansowana bezpośrednio w ramach LSR, to dane te są istotne w kontekście konieczności wsparcia w aktywizacji kobiet na rynku pracy.

Jak wskazują dane pozyskane z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych na terenie LGD funkcjonują 23 szkoły podstawowe (w tym 1 szkoła specjalna zlokalizowana w Tucholi). Większość z nich to szkoły publiczne (1 szkoła niepubliczna działa w gminie Lubiewo). Według danych GUS łącznie w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży funkcjonujących na terenie LGD w 2020 r. uczyło się 4 203 uczniów (w tym 50 uczniów w szkole specjalnej).

Ponadto na terenie LGD funkcjonują Zespół Szkół Licealnych i Agrotechnicznych, Zespół Licealnych i Technicznych, Liceum Ogólnokształcące, Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, Tucholskie Centrum Edukacji Zawodowej (wszystkie prowadzone przez Powiat Tucholski), a także Technikum Leśne (organem prowadzącym jest minister właściwy ds. środowiska). W Tucholi działa także 1 niepubliczna szkoła wyższa - Wyższa Szkoła Zarządzania Środowiskiem w Tucholi. Ponadto w każdej gminie działają Uniwersytety Trzeciego Wieku.

Główną potrzebą w kontekście edukacji dzieci i młodzieży z obszaru LSR jest podniesienie poziomu nauczania. Jak bowiem wynika z danych OKE, obszar LGD charakteryzuje się niską jakością kształcenia na poziomie szkół podstawowych, o czym świadczą wyniki egzaminów zewnętrznych. Według danych OKE w ostatnich 3 latach wyniki egzaminu ósmoklasisty z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego kształtowały się tu na niższym poziomie niż średnio w województwie i w kraju (złą sytuację notuje się zwłaszcza w przypadku matematyki – poniżej 85% średniej krajowej i j. angielskiego – poniżej 78% średniej krajowej). Świadczy to o potrzebie realizacji działań podnoszących kompetencje dzieci i młodzieży.

Zgłaszana jest też potrzeba organizowania na obszarze LSR kształcenia pozaformalnego, ukierunkowanego nie tylko na kształcenie zawodowe, ale również na zdobywanie umiejętności uniwersalnych oraz rozwijanie zainteresowań mieszkańców obszarów wiejskich. Zadaniem LGD jest więc wykorzystanie oraz wzmocnienie istniejącego potencjału, zbudowanie wraz z organami prowadzącymi szkoły oferty edukacji pozaformalnej w oparciu o lokalne potrzeby w postaci np. innowacyjnych na obszarze LSR lokalnych ośrodków wiedzy i edukacji (kształcenie dorosłych) bądź klubów młodzieżowych (edukacja dzieci i młodzieży).

Rolnictwo i rynek rolny

Według danych ARiMR powierzchnia użytków rolnych na terenie działania LGD obejmowała w 2021 r. 38,2 tys. ha, co stanowiło 3,8% zasobów województwa i dawało 14. pozycję wśród wszystkich LGD. Jest to obszar o znacznym zalesieniu i niskim na tle regionu rolniczym wykorzystaniu gruntów - udział użytków rolnych w powierzchni całkowitej wynosi tu 35,5% (dla województwa 56,0%).

TABELA: Klasy gruntów ornych na terenie powiatu tucholskiego (2021r.)

Klasa gruntów ornych - powiat tucholski	Powierzchnia w ha	%	
RI	gleby orne najlepsze	0	0,0
RII	gleby orne bardzo dobre	94	0,26
RIIIa	gleby orne dobre	2396	6,62
RIIIb	gleby orne średnio dobre	6693	18,49
RIVa	gleby orne średniej jakości, lepsze	9404	25,98
RIVb	gleby orne średniej jakości, gorsze	5166	14,27
RV	gleby orne słabe	6481	17,91
RVI	gleby orne najslabsze	5962	16,47
		36 196	100

Wg danych z *Ewidencji gruntów i budynków* (31.12.2021r.) w powiecie tucholskim 80% użytków rolnych stanowią grunty orne, z czego prawie 75% to grunty orne IV, V i VI klasy (średnie, słabe i najslabsze). Są to więc w zdecydowanej większości grunty o słabej przydatności rolniczej, co w konsekwencji wpływa na towarowość produkcji, a także na dochodowość gospodarstw. Słaba jakość gleb stanowi przesłankę do prowadzenia na obszarze LSR działań na rzecz zwiększenia pozarolniczej działalności gospodarstw.

Charakterystyka gospodarstw rolnych

Według danych ostatniego Powszechnego Spisu Rolnego w 2020 r. na obszarze LSR, tj. powiatu tucholskiego funkcjonowało 2506 gospodarstw rolnych. Dominującą grupę 76% ogółu gospodarstw stanowiły gospodarstwa o wielkości ekonomicznej poniżej 25 tys. euro. Sytuacja ta odzwierciedla sytuację w całym województwie kujawsko-pomorskim, gdzie blisko 70% gospodarstw klasyfikuje się właśnie w tej grupie, a więc przeważają gospodarstwa niskodochodowe. Szczegóły zestawiono w poniższej tabeli.

TABELA: Gospodarstwa według klas wielkości ekonomicznej w tys. euro dane dla 2020 roku.

Nazwa	0-2 tys. euro	2-4 tys. euro	4-8 tys. euro	8-15 tys. euro	15-25 tys. euro	25-50 tys. euro	50-100 tys. euro	100 tys. euro i więcej
	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]	[gosp.]
KUJAWSKO-POMORSKIE [szt.]	9 722	7 313	8 753	8 660	6 999	8 556	5 866	3 824
	16,29%	12,25%	14,66%	14,51%	11,72%	14,33%	9,83%	6,41%
SUMA 0-25 tys. euro					69,43%			
Powiat tucholski [szt.]	625	335	351	346	248	321	174	106
%	25%	13%	14%	14%	10%	13%	7%	4%
SUMA 0-25 tys. euro					76%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie PSR 2020 - <https://bdl.stat.gov.pl/>.

Jak wynika z danych Powszechnego Spisu Rolnego 2020:

- dominującą grupą są gospodarstwa indywidualne – 50% wszystkich gospodarstw obszaru LSR,
- średnia powierzchnia gospodarstwa – pod względem grup obszarowych użytków rolnych – przeważającą grupę gospodarstw indywidualnych stanowią gospodarstwa o powierzchni 1-5 ha oraz 5-10 ha, a więc gospodarstwa małe, których łączny odsetek to 56% (dane PSR 2020),
- Gospodarstwa rolne w poszczególnych gminach: Cekcyn - 17%, Gostycyn -13%, Kęsowo -12%, Lubiewo – 22%, Tuchola -22%, Śliwice – 14%,
- kierunki produkcji – dominują gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (55%), drugą grupą są gospodarstwa mieszane – różne uprawy i zwierzęta (20%),
- osoby zatrudnione w rolnictwie – w 2020 r. w gospodarstwach rolnych pracowało 2685 osób (członkowie rodziny i pracujący najemni stali),
- źródło dochodów gospodarstw domowych – w przeważającej większości źródłem dochodów gospodarstw domowych obszaru LSR jest działalność rolnicza (52%), z dochodu z pozarolniczej działalności gospodarczej utrzymuje się zaledwie 7% gospodarstw. Poziom przedsiębiorczości gospodarstw obszaru LSR jest zatem niski.

Podkreślić należy, że zgodnie z danymi z ewidencji gminnych, w 2020 roku na obszarze Partnerstwa występowało najwięcej w województwie kwater agroturystycznych. Nie funkcjonowały zagrody edukacyjne, rozumiane jako podmioty zrzeszone w Ogólnopolskiej Sieci Zagród edukacyjnych, natomiast zidentyfikowano wśród rolników zainteresowanie rozpoczęciem tego typu działalności, tym bardziej, że wskazywano **na niewykorzystany**

potencjał gospodarstw rolnych do prowadzenia zagród edukacyjnych. Funkcjonują na obszarze LSR gospodarstwa opiekuńcze, co opisano powyżej, a ich właściciele są potencjalnie zainteresowani rozwijaniem działalności pozarolniczej w tym kierunku. Ponadto prawie 13% ankietowanych mieszkańców obszaru LSR wskazało rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych np. w zakresie gospodarstw agroturystycznych, zagród edukacyjnych jako ważny kierunek rozwoju. Niewątpliwie jest to powiązane z wysokim odsetkiem osób wskazujących konieczność poprawy dostępu do usług czasu wolnego, w tym w zakresie kultury, rekreacji, wypoczynku (ponad 30% ankietowanych).

Ponadto 17,3% ankietowanych wskazało na potrzebę tworzenia krótkich łańcuchów żywności, lecz nie znalazło to większego zainteresowania wśród potencjalnych producentów.

Blisko 28% ankietowanych uważa, że obszar LSR winien zmierzać do rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych obszaru, w tym rozbudowy infrastruktury i oferty w zakresie aktywnego wypoczynku np. ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, atrakcje turystyczne, wioski tematyczne. **Tu niewątpliwie znajduje się również miejsce dla rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych, w szczególności zagród edukacyjnych będących odpowiedzią na problem dotyczący niewystarczającej oferty zagospodarowania czasu wolnego (zarówno w kontekście mieszkańców, jak i turystów).**

Atrakcyjność turystyczna

O atrakcyjności turystycznej obszaru LSR decydują przede wszystkim walory przyrodnicze, czyli położenia na terenie Borów Tucholskich.

Cechą charakterystyczną obszaru jest bardzo duży udział obszarów leśnych – aż 49,8% oraz duża liczba jezior (powierzchnia aż 109 z nich przekracza 1 ha, a około 30 - ponad 20 ha). Obszar Partnerstwa LGD BT powszechnie postrzegany jest jako obszar o wyjątkowo wysokiej jakości środowiska, o czym świadczy objęcie 64,8% terenu różnymi formami ochrony, takimi jak:

- rezerваты przyrody - 9 szt. o pow. 2588,77 ha. Największy z nich to "Dolina rzeki Brdy" o pow. 1681,5 ha, a najmniejszy "Rezerwat Cisów Jelenia Góra im. Kazimierza Szlachetko" o powierzchni 4,39 ha. Na naszym terenie znajduje się też jeden z najstarszych rezerwatów w Europie: "Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego" w Wierzchlesie.
- parki krajobrazowe - 3 szt.:
  - Tucholski Park Krajobrazowy o pow. 36 983 ha i otulinie 15 946 ha, znajdujący się na obszarze LGD (71,2%) i w województwie pomorskim;
  - Wdecki Park Krajobrazowy o pow. 23 786,39 ha, z czego na obszarze LGD 582 ha
  - Krajeński Park Krajobrazowy o pow. 73 850 ha, z czego obszar 8 330 ha to teren LGD,
- zespoły chronionego krajobrazu - 4
- zespoły przyrodniczo - krajobrazowe - 1
- obszary Natura 2000.

Ustanowienie każdej z form chronionych wiąże się z nałożeniem określonych ograniczeń w możliwościach zagospodarowania, istotnych dla lokalnej gospodarki.

Ważnym podkreśleniem jest fakt powołania przez Komitet Man&Biosphere przy UNESCO w czerwcu 2010r. Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. Ten największy tego typu obszar w Polsce zajmuje powierzchnię 3195 km², z czego ¼ to obszar Partnerstwa LGD. Głównym celem rezerwatów biosfery jest promocja terenów nimi objętych (podkreślając równowagę pomiędzy działalnością człowieka, a zachowaniem walorów przyrodniczych) oraz prowadzenie badań nad środowiskiem oraz edukacja ekologiczna. Edukacja ta jest szczególnie istotna wobec niskiej świadomości ekologicznej mieszkańców. Mieszkańcy bardzo często traktują nasze czyste środowisko jako coś zwyczajnego, danego nam raz na zawsze. Należy uświadamiać wszystkim, że tak nie jest, stąd konieczne są działania szkoleniowe i innego typu wydarzenia o charakterze pro-środowiskowym i mającym na celu przeciwdziałanie zmianom klimatu. Do uwzględniania rozwiązań sprzyjających ochronie środowiska i/lub zwiększeniu świadomości ekologicznej zachęcać należy także beneficjentów projektów realizowanych w ramach LSR.

Zagospodarowanie turystyczne obszaru LSR jest coraz lepsze, ale nadal niewystarczające w stosunku do zapotrzebowania. Na terenie powiatu wyznaczono kilkanaście szlaków turystyczno - pieszych, rowerowych i wodnych. Ugruntowaną renomę ma przede wszystkim szlak wodny Brdy, który jest powszechnie uznawany za jeden z najpiękniejszych szlaków kajakowych. Pod względem szlaków pieszych i rowerowych (ok. 500 km) rejon Borów Tucholskich stanowi największą ich koncentrację w województwie. Zdecydowanie jednak brakuje ścieżek rowerowych, szczególnie przy drogach wojewódzkich i powiatowych.

Na atrakcyjność turystyczną wpływają także obiekty dziedzictwa kulturowego. Na obszarze LSR, szczególnie w mniejszych i mniej zurbanizowanych miejscowościach, znaleźć można pozostałości charakterystycznego budownictwa związanego z kulturą grupy etnicznej Borowiaków, zamieszkującej ten teren. Na obszarach o lepszych warunkach rozwoju rolnictwa, zachowało się kilkanaście dworów (często z parkami). W kilkunastu miejscowościach atrakcjami są także XIX-wieczne lub z początku XX w. - kościoły, w tym zwłaszcza zespół klasztorny w Bysławku. Wśród najciekawszych obiektów zabytkowych w Tucholi wymienić należy pozostałości murów miejskich oraz Muzeum Borów Tucholskich. W Raciążu zrekonstruowane zostały pozostałości grodziska. Interującym elementem dziedzictwa kulturowego jest system umocnień (linia obronna) z zachowanymi bunkrami z lat 30-tych, położony w gminie Kęsowo. Unikatowym w skali kraju jest inny element dziedzictwa historycznego, a mianowicie funkcjonujący pod koniec II wojny światowej poligon rakietowo-doświadczalny "Heidekraut" ("Wrzos") w gminie Cekcyn. Bardzo ciekawą atrakcją powiatu, specyficzną ze względu na charakter zastosowanych rozwiązań i rzadkość w tej części kraju, jest głębinowa kopalnia węgla brunatnego w Pile. Zdecydowanie unikatowy na skalę europejską jest system nawodnień Wielkiego i Małego Kanału Brdy) z akweduktem w Fojutowie (skrzyżowanie Wielkiego Kanału Brdy i Czerskiej Strugi). Część obiektów zabytkowych wymaga dużych nakładów finansowych, z powodu złego stanu technicznego lub w związku z potrzebą wykreowania na ich bazie komercyjnych usług turystycznych.

Unikatową atrakcją są z pewnością wioski tematyczne (Górnicza, Borowiacka, Kwiatowa, Ptasia, Miodowa, Grzybowa, a w niedalekim sąsiedztwie także Chlebowa). Na bazie lokalnych zasobów mieszkańcy tworzą oferty, które w różnym stopniu są skomercjonalizowane i "sprzedawane" turystom. Sieć wiosek tematycznych jest ważnym wyróżnikiem obszaru, ale cały czas wymaga wsparcia w zakresie poszerzania oferty i promocji.

Na uwagę zasługują muzea oraz różnego rodzaju izby tradycji: Muzeum Borów Tucholskich, Muzeum Kultury Indian Północnoamerykańskich im. Sat-Okh'a w Wymysłowie, Ośrodek Edukacji Przyrodniczo - Leśnej w Woziwodzie, Izba Pamięci Zabytków Techniki w Wielkim Mędomierzu.

Zdecydowanie rozbudowy **wymaga baza sportowo – rekreacyjna**. Na terenie LGD znajduje się: 45 boisk sportowych, 16 sal gimnastycznych (przyszkolnych), 32 siłownie zewnętrzne, place zabaw, 2 korty tenisowe, kręgielnia, ścianka wspinaczkowa, bezasekuracyjny park linowy w Tucholi, pole do mini-golfa, kąpieliska i miejsca wykorzystywane do kąpieli, przystanie wodne nad Brdą, a także infrastruktura komercyjna: basen rekreacyjny, kompleks basenów zewnętrznych, stok narciarski, bowling, park linowy, pola do paintball'a, 2 sale zabaw dla dzieci. Działają nieliczne wypożyczalnie rowerów i sprzętu wodnego nad jeziorami (sporo jest natomiast wypożyczalni kajaków).

Jak na tak rozległy, atrakcyjny turystycznie obszar oferta spędzania czasu wolnego (dla turystów, jak i dla mieszkańców) jest zdecydowanie niewystarczająca. Istnieje ogromny potencjał do tworzenia nowych produktów turystycznych, jak np. podglądanie zwierzyny leśnej, bird-watching, przeprawy przez bagna, zajęcia kreatywne dla rodzin z dziećmi. Brakuje nowoczesnej infrastruktury jak np. skatepark, pumtrack, tyrolka, wyciągi do nart wodnych, amfiteatry, bezasekuracyjne parki linowe, ale widoczne są braki w odniesieniu do obiektów „zwykłych”, ale bardzo potrzebnych (altany/wiaty – miejsca spotkań dla młodzieży, przebieralnie na plaży, toalety). Szczególnie pożądana jest infrastruktura do różnych form aktywności, wykorzystująca lokalne zasoby, jak np. leśne parki rozrywki. Problemem jest starzejąca się infrastruktura turystyczna i jednocześnie niewielka liczba nowoczesnych rozwiązań lub infrastruktury wpisującej się w leśny, naturalny charakter Borów Tucholskich.

Baza noclegowa i gastronomiczna

Obiekty noclegowe

Według rejestru prowadzonego przez Marszałka Województwa Kujawsko-Pomorskiego, w 2021 roku na obszarze LGD funkcjonował zaledwie 1 obiekt hotelarski (21. pozycja na tle wszystkich LGD), co stanowiło 0,6% wszystkich obiektów hotelarskich dostępnych w regionie. Dysponował on 27 miejscami noclegowymi (24. pozycja wśród wszystkich LGD). W ujęciu rodzajowym były to hotel o średnim standardzie świadczenia usług i zakwaterowania - dwugwiazdkowy, zlokalizowany na terenie miasta Tuchola.

Na terenie LGD dominuje oferta obiektów świadczących usługi hotelarskie, lecz nie będących obiektami hotelarskimi. Według danych pozyskanych z ewidencji gminnych wynika, iż w 2020 roku - nie uwzględniając kwater agroturystycznych - na terenie LGD działalność prowadziły 43 obiekty (2. pozycja na tle wszystkich LGD; 10,5% obiektów tego typu w regionie), wśród których występowały pokoje gościnne, zespoły domków turystycznych, ośrodki wczasowe i wypoczynkowo-szkoleniowe kojarzone głównie z obsługą ruchu pobytowego w rejonach o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Wspomniane 43 obiekty skupiały łącznie aż 2115 miejsc noclegowych (1. pozycja na tle wszystkich LGD), czyli 13,5% miejsc noclegowych dostępnych w obiektach świadczących usługi hotelarskie, ale nie będących hotelarskimi.

Zgodnie z danymi z ewidencji gminnych, w 2020 roku na obszarze LGD występowało najwięcej w województwie obiektów kwater agroturystycznych. Z liczbą 46 obiektów obszar zajmował 1. pozycję wśród wszystkich LGD. Odwiedzający mieli do dyspozycji łącznie 449 miejsc noclegowych (1. pozycja wśród wszystkich LGD), stanowiących 16,1% wszystkich dostępnych miejsc noclegowych w kwaterach agroturystycznych w regionie. Ich obecność wiąże się z wysokimi i cennymi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi występującymi na terenie gmin tworzących obszar LGD.

Na obszarze LGD funkcjonowało więc łącznie 90 obiektów noclegowych. Obiekty te miały do dyspozycji 2591 miejsc noclegowych (4. pozycja wśród wszystkich LGD), a więc 8,9% wszystkich dostępnych miejsc w regionie. Na terenie każdej z gmin tworzącej obszar LGD baza noclegowa była dostępna. **Problemem nie jest liczba miejsc noclegowych, ale mała liczba obiektów oferujących większą liczbę miejsc noclegowych, a także stosunkowo niski standard większości miejsc noclegowych. Ponadto baza noclegowa w przeważającej części jest bazą sezonową.**

W powiecie odnotowuje się wysokie natężenie ruchu turystycznego (turystyki pobytowej) mierzone liczbą udzielonych noclegów na 1 tys. (na podst. BDL – dane dla roku 2021). Analizując dane za rok 2021 w przypadku liczby udzielonych noclegów – powiat tucholski zajmuje szóstą pozycję wśród 23 wszystkich powiatów województwa, przy wśród powiatów na pozycjach 1-5, znajduje się miasto Toruń i 3 to powiaty z miejscowościami uzdrowiskowymi.

WYKRES: Udzielone noclegi na 1 tys. mieszkańców – powiat tucholski na tle powiatów województwa kujawsko-pomorskiego (stan na koniec grudnia 2021 r.).

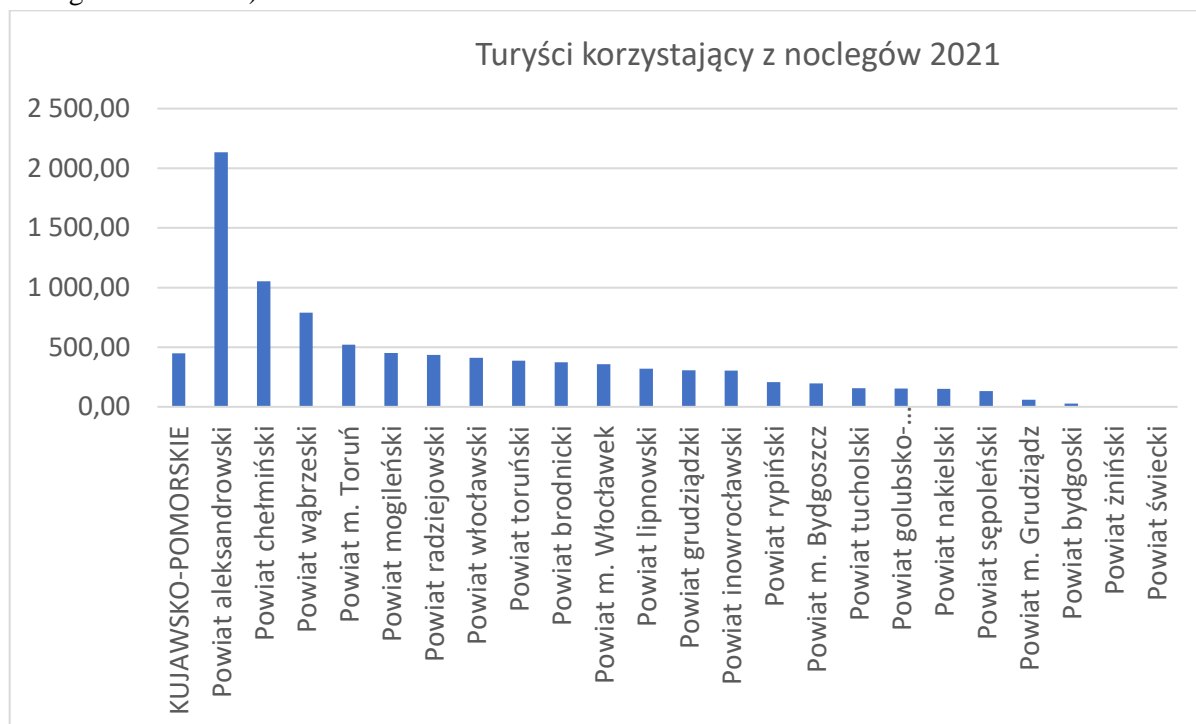

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/>.

Wskaźnik Schneidera

Analizując natomiast wskaźnik intensywności ruchu turystycznego (tzw. Wskaźnik Schneidera), wyrażony liczbą turystów korzystających z noclegów, przypadającą na 1 tys. mieszkańców stałych, obszar LSR charakteryzuje się jednym z najniższych wskaźników w województwie (8 m-ce od końca).

WYKRES: Wskaźnik Schneidera – powiat tucholski na tle powiatów województwa kujawsko-pomorskiego (stan na koniec grudnia 2021 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://bdl.stat.gov.pl/>.

Baza gastronomiczna

Baza gastronomiczna jest drugim, oprócz bazy noclegowej, podstawowym elementem zagospodarowania turystycznego. Dobry standard i smaczne menu obiektów gastronomicznych bezpośrednio wpływają na zadowolenie turystów i opinię na temat odwiedzanego obszaru. Według danych Punktu informacji Turystycznej w Tucholi na terenie Partnerstwa LGD Bory Tucholskie funkcjonuje ok. 55 obiektów gastronomicznych. Część z nich to obiekty sezonowe lub serwujące wyłącznie dania typu „fast-food”. Baza gastronomiczna nie jest zbyt rozbudowana, szczególnie w odniesieniu do tak dużej liczby miejsc noclegowych.

Turystyka choć dobrze rozwinięta na obszarze LSR, nie wykorzystuje w pełni posiadanych potencjałów. Należy podejmować działania, które będą silniej przyciągać turystów i zwiększać ruch turystyczny. Ankietowani mieszkańcy wskazali jako jedno z ważniejszych kierunków rozwoju obszaru:

- poprawa dostępu do usług czasu wolnego, w tym w zakresie kultury, rekreacji, wypoczynku (30,9% ankietowanych),
- poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej, m.in.: placów zabaw, siłowni, miejsc ogniskowych, amfiteatrów (18% ankietowanych),
- rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych obszaru, w tym rozbudowa infrastruktury i oferty w zakresie aktywnego wypoczynku np. ścieżki rowerowe, szlaki turystyczne, atrakcje turystyczne, wioski tematyczne (27,8%).

Podczas spotkań branżowych podkreślano, że w turystyce sprzedaje się emocje. Ważne więc, żeby szczególnie zwrócić uwagę na przedsięwzięcia tworzące ofertę spędzania czasu wolnego, tj. **operacje dotyczące świadczenia usług turystycznych (innych niż noclegowe), bazujących na endogenicznych potencjałach i wykorzystujących zasoby kulturowe, historyczne i przyrodnicze (w tym np. oferta zagród edukacyjnych).**

Podmioty turystyczne działające na obszarze LSR nie są skupione w żadnej sieci typowo branżowej. Nie funkcjonuje już na naszym terenie lokalna organizacja turystyczna, podejmowane były kilkakrotnie próby tworzenia klastra turystycznego. Współpraca podmiotów z branży turystycznej, w tym także organizacji pozarządowych jest do tej pory niewystarczająca, a zdecydowanie bardzo potrzebna, chociażby w kwestii tworzenia wspólnych produktów turystycznych, szkoleń dla branży turystycznej. Od wielu lat zauważany jest także brak lokalnego touroperatora, czyli podmiotu który organizowałby przyjazdy na teren Borów Tucholskich i sprzedawał kompleksowo oferowane tutaj usługi.

Sama atrakcyjność turystyczna regionu nie jest wystarczająca - konieczna jest zintegrowana promocja obszaru. Punkty informacji turystycznej funkcjonują wprawdzie na terenie każdej gminy, jednakże w bardzo różnym zakresie. Przedsięwzięcia promocyjne realizowane są zarówno przez samorządy, organizacje pozarządowe, jak i podmioty gospodarcze. Często jednak dotyczą one pojedynczych obiektów, wydarzeń czy też ograniczonego terenu - np. 1 gminy. Konieczna jest więc realizacja przedsięwzięć promujących Bory Tucholskie jako całość, wzmacniając istniejącą markę turystyczną obszaru. Pożądane są wszelkie działania, które będą wdrażały w życie „Strategię marki Bory Tucholskie wraz z planem promocji” (LOCATIVO), a więc elementy składające się na „turystykę naturalną” jak: „Akademia turystyki naturalnej”, (rozwój kompetencji zawodowych osób z lokalnej branży turystycznej pod kątem wymagań turystyki naturalnej, a także specjalna oferta dla osób spoza regionu, także turystów), „Święto turystyki naturalnej”, „Sieć miejsc turystyki naturalnej” (miejsca funkcjonujące jako szlak tematyczny), „pakiety turystyczne” „Leśny park rozrywki” (nowa oferta będąca najlepszą ilustracją dla idei turystyki naturalnej po borowiacku, pełni też rolę inicjatywy, która ma pozytywny wpływ na wizerunek marki regionu).

Ważnym elementem wpływającym na atrakcyjność turystyczną obszaru jest dziedzictwo kulturowe. Bory Tucholskie to nie tylko kraina geograficzna, ale można je rozpatrywać także w kontekście region etnograficznego. Wiele podobieństw występujących w kulturze duchowej i materialnej Kaszub, Borów Tucholskich i Kociewia wzięło się z ich wspólnych korzeni. Na przestrzeni wieków wykształciła się charakterystyczna kultura zwana **borowiacką**. Borowiacy mają więc swoją charakterystyczną sztukę ludową, kulinaria, pieśni i gwarę. Kultura ta

jest ciągle żywa, ale to dzięki staraniom wielu osób. Wielu twórców należy do Borowiackiego Towarzystwa Kultury, Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego, czy też Stowarzyszenia Twórców Ludowych w Lublinie. Biorą oni czynny udział w licznych wystawach i przeglądach Tuchola jest także silnym ośrodkiem haftów kaszubskich (szkoły tucholskiej i borowiackiej), działają tutaj 2 kluby hafciarskie: „Złoty i Bursztynowych Barw” oraz „Złotnica”. Działają także zespoły kultywujących dziedzictwo kulturowe tego terenu. Są to zespoły folklorystyczne (np. Frantówki Bysławskie, Cisowianie), orkiestry dęte (Reprezentacyjna Orkiestra Dęta Lasów Państwowych, orkiestry przy OSP), a także grupy związane z tradycjami myśliwskimi (np. Zespół Sygnalistów Myśliwskich „Jenot”). Zarówno Koła Gospodyń Wiejskich, jak i osoby prywatne aktywnie promują dziedzictwo kulinarne Borów Tucholskich. Wiele produktów zostało wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (mace borowiackie, grzybowniczki, fjut), wiele otrzymało nagrody na ogólnopolskich i lokalnych konkursach kulinarnych (np. polewka na maślanec, szandar, śliwki cynamonki).

Na naszym terenie organizowanych jest wiele imprez promujących lokalne dziedzictwo. Jedną z najbardziej specyficznych dla regionu jest "Historyczny Pochód Borowiaków", odbywający się w Tucholi. W organizację tego barwnego przemarszu postaci historycznych i innych prezentujących miejsca, wydarzenia związane z regionem włączają się organizacje pozarządowe i samorządy z terenu całego powiatu tucholskiego. Silną stroną obszaru Partnerstwa LGD Bory Tucholskie jest z pewnością ogólnie duża aktywność społeczna w kierunku propagowania kultury borowiackiej i budowania tożsamości regionalnej Borowiaków. Jednocześnie jednak pojawia się potrzeba stałej promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego przy ograniczonej ilości środków finansowych. Regionaliści - pasjonaci muszą wychować swoich następców, którzy będą kontynuowali ich pasję, by kultura borowiacka nie zanikła. Szczególnie istotne są tutaj działania zawierające elementy integracji międzypokoleniowej - tożsamość regionalną trzeba budować już wśród najmłodszego pokolenia, bo daje to najlepsze efekty.

Ocena zagadnienia dostępności

Odnosząc się szerzej do kwestii dostępności, mając na uwadze potrzeby zidentyfikowanych grup docelowych, jak również możliwości jakie stwarzają fundusze współfinansujące LSR (EFS+ oraz EFRROW) realizacja zasady dostępności następować będzie poprzez:

- *Ludzie młodzi (dzieci i młodzież) oraz seniorzy (osoby starsze)*

Jednym z problemów występujących na obszarze LSR jest organiczny dostęp do usług czasu wolnego, oferty edukacyjno-kulturalnej, rekreacyjnej, jak i prozdrowotnej, w szczególności dla osób zamieszkujących wieś, co spowodowane jest m.in. słabą komunikacją publiczną lub jej brakiem (dotyczy to wszystkich gmin obszaru) i uniemożliwia korzystanie z bogatszej oferty miast, także poza obszarem LSR. Poprawa dostępu w tym zakresie nastąpi poprzez realizację wsparcia w ramach LSR jak najbliższej miejsca zamieszkania tj. poprzez wykorzystanie lokalnego potencjału w postaci świetlic wiejskich, bibliotek czy domów kultury, gdzie w jak największym stopniu lokalizowane będą zaplanowane w ramach interwencji EFS+ kluby młodzieżowe oraz kluby seniora z bogatą ofertą zajęć i działań społecznych. W związku z tym, że niemożliwa jest realizacja tego typu wsparcia we wszystkich miejscowościach obszaru LSR (np. ze względu na brak infrastruktury), ważnym elementem oferowanego wsparcia będzie dowóz uczestników.

Zwiększenie dostępności do usług czasu wolnego (w tym zagrody edukacyjne, prowadzenie warsztatów, udostępnianie obiektów sportowych, organizacja imprez, itp.) dla wskazanych grup planuje się także poprzez wsparcie branż działalności gospodarczych w tym zakresie (wsparcie w ramach interwencji EFRROW), jako alternatywy do usług niekomercyjnych.

Ponadto w odniesieniu do potrzeb seniorów (osób starszych) planuje się wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w zakresie związanym ze zdrowiem, profilaktyką, usługami opiekuńczymi, w tym w gospodarstwach opiekuńczych (również jako alternatywa do usług niekomercyjnych).

Dodatkowo z uwagi na zgłaszane potrzeby dot. stworzenia urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego, w tym ogólnodostępnych miejsc spotkań dla ludzi młodych czy osób starszych również w mniejszych miejscowościach (np. ścieżki spacerowe, otwarte miejsca aktywności dla młodzieży – np. skatepark, tory rowerowe, bezasekuracyjne parki linowe, inne) w ramach interwencji EFRROW planuje m.in. inwestycje

infrastrukturalne w tym zakresie jako alternatywę do oferty komercyjnej. Premiowane będą projekty realizowane w miejscowościach małych tj. poniżej 5 tys. mieszkańców. Niezbędne jest uwzględnienie zasad uniwersalnego projektowania w zakresie planowanych inwestycji w celu stworzenia dostępności dla osób z różnymi potrzebami oraz tworzenie produktów skierowanych do osób o różnych potrzebach funkcjonalnych.

- Grupy w niekorzystnej sytuacji – kobiety

W związku z faktem, że ponad 55% bezrobotnych obszaru LSR to kobiety, planuje się poprawę dostępu tej grupy do rynku pracy poprzez stworzenie możliwości utworzenia własnego miejsca pracy (samozatrudnienia) pozwalającego jednocześnie na godzenie życia rodzinnego z aktywnością zawodową i społeczną. W ramach interwencji EFRROW uruchomione zostanie wsparcie na rozpoczęcie pozarolniczej działalności gospodarczej, w ramach którego premiowane będą m.in. projekty gdzie wnioskodawcami będą kobiety poszukujące zatrudnienia (zarejestrowane w PUP jako bezrobotne lub poszukujące pracy). Ponadto dzięki wsparciu poprzez Lokalne Ośrodki Wiedzy i Edukacji (interwencja EFS+) zlokalizowanym blisko miejsca zamieszkania (przynajmniej 1 LOWE na terenie każdej gminy) nastąpi oczekiwana przez tę grupę poprawa dostępu do edukacji (możliwość kształcenia przez całe życie), a tym samym stworzona zostanie możliwość rozwijania kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych.

Podsumowanie:

Jednym z kluczowych elementów zapewnienia dostępności do różnego rodzaju dóbr jest zamieszkiwanie w pobliżu miejsca ich realizacji. Zamieszkiwanie w niedalekiej odległości od miejsca oferowanej usługi znacznie ułatwia dostępność, czyniąc ją niezależną np. od komunikacji publicznej czy konieczności dojazdu za pomocą samochodu (a więc także tańszą), a jednocześnie umożliwiającą dostęp osobom wykazującym problemy z mobilnością.

Bez wątpienia jest to więc czynnik poprawiający jakość życia w danej lokalizacji. Stąd też jak wskazano w powyższym opisie, LSR koncentrować się będzie przede wszystkim na zapewnieniu jak największej dostępności do dóbr/usług we wskazanych obszarach jak najbliżej miejsca zamieszkania lokalnych społeczności obszaru LSR, co szczególnie istotne dla mieszkańców wsi oddalonych od jedyne go na obszarze miasta - Tucholi.

Elementy innowacyjne w kontekście lokalnym

Potrzeby i potencjały, które stwarzają możliwości wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań; rodzaje innowacyjnych rozwiązań

Ogromnym potencjałem obszaru LSR są lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe Borów Tucholskich. W powiązaniu z niewystarczającą ofertą usług turystycznych bazujących na endogenicznych potencjałach, a z drugiej strony popytem na „turystykę emocji”, zwłaszcza tą blisko natury, upatruje się tutaj możliwość wprowadzania innowacyjnych rozwiązań w sferze turystyki i czasu wolnego (innowacyjne oferty turystyczne, bazujące na lokalnych zasobach).

Zgłaszana podczas konsultacji potrzeba rozbudowy bazy sportowo – rekreacyjnej i jednocześnie niewielka liczba nowoczesnych rozwiązań lub infrastruktury wpisującej się w leśny, naturalny charakter Borów Tucholskich jest podstawą do szukania pomysłów na infrastrukturę o innowacyjnym charakterze („zieloną” infrastrukturę o charakterze rekreacyjnym lub infrastrukturę po prostu nowoczesną, niedostępną na obszarze LSR).

Niska jakość gleb i mała dochodowość rolnictwa, a także duża liczba kwater agroturystycznych prowadzonych w gospodarstwach rolnych stwarza szansę rozwijania pozarolniczych działalności gospodarstw, innowacyjnych w kontekście lokalnym, np. zagród edukacyjnych, których nie ma obecnie na obszarze LSR. Potencjał do rozwoju zagród edukacyjnych doskonale uzupełniają lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe (Bory Tucholskie i Borowiacy).

Problemy związane ze starzejącym się społeczeństwem i zapotrzebowaniem na usługi opiekuńcze oraz zasoby w postaci doświadczeń we wdrażaniu modelu gospodarstw opiekuńczych predestynują obszar LSR do dalszego rozwijania idei opieki na bazie zasobów gospodarstw rolnych z wykorzystaniem agroturystyki. Pomimo tego, że na terenie LSR funkcjonowało/funkcjonuje kilka gospodarstw opiekuńczych, to rozwiązanie takie trzeba uznać za

innowacyjne, ponieważ model jest cały czas na etapie wdrażania, a żadne z gospodarstw nie działa na zasadach rynkowych, tzn. pobyt podopiecznych finansowany jest ze środków projektowych (np. finansowanych z programów UE). Powyższej dotyczy dotacji z PROW na zakładanie/rozwijanie gospodarstw opiekuńczych.

Jakie innowacyjne działania mogą być adresowane do grup docelowych

Wskazane powyżej elementy innowacyjne w kontekście lokalnym adresowane są także do zidentyfikowanych grup docelowych:

- dzieci i młodzież, seniorzy – korzystać będą z urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego (oferta niekomercyjna, w założeniu, że realizowana będzie przez JST/NGO), a także z innowacyjnych ofert spędzania wolnego czasu opartych na lokalnych zasobach i oferowanych komercyjnie przez przedsiębiorców. Z innowacyjnych propozycji w zakresie infrastruktury i gospodarki czasu wolnego dzieci, młodzież i seniorzy mogą także korzystać jako uczestnicy projektów realizowanych przez grantobiorców w ramach środków LSR.

- seniorzy – zakłada się, że seniorzy będą korzystać z ofert gospodarstw opiekuńczych (mogą być to usługi opiekuńcze, ale także działania aktywizacyjne realizowane na bazie gospodarstw opiekuńczych).

- kobiety – w kontekście kobiet poszukujących zatrudnienia, wskazane powyżej elementy innowacyjne mogą zostać wykorzystane jako pomysł na rozpoczęcie własnej działalności gospodarczej lub prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej, np. w formie zagród edukacyjnych.

Możliwość realizacji działań innowacyjnych w kontekście lokalnym zaplanowano w następujących przedsięwzięciach, opisanych szczegółowo w dalszej części LSR:

- P.1.1 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – przedsiębiorczość (innowacyjne oferty turystyczne/oferty w ranch gospodarki czasu wolnego, zagrody edukacyjne, powstanie nowych/rozwój istniejących firm wykorzystujących innowacyjne elementy),
- P.1.2 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – infrastruktura (infrastruktura rekreacyjna wpisująca się w leśny, naturalny charakter Borów Tucholskich lub infrastruktura nowoczesna, niedostępna na obszarze LSR),
- P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY (powstanie lub rozwój gospodarstw opiekuńczych).

IV.2 Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR, w szczególności w przypadku gdy LGD przewiduje dedykowane wsparcie dla tych grup oraz problemów odnoszących się do tych grup wraz z ich uzasadnieniem

Mając na uwadze informacje zawarte w rozdziale III niniejszego dokumentu oraz w bieżącym rozdziale, LSR w szczególności skupiać będzie interwencje na następujących grupach – mieszkańcach obszaru LSR:

I. Ludzie młodzi – dzieci i młodzież

Problemy:

- ubóstwo rodzin ograniczające udział dzieci i młodzieży w różnych aktywnościach, tym samym utrudniające lub uniemożliwiające rozwój pasji i zainteresowań (udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem w latach 2016-2020 utrzymywał się powyżej wartości średniej dla województwa korzystających z pomocy społecznej),
- niska jakość kształcenia zarówno na poziomie szkół podstawowych – słabe wyniki egzaminów ósmoklasisty (wg danych OKE Gdańsk),
- duże oddalenie od ośrodków centralnych typu Bydgoszcz, Toruń, ale także mało rozwinięty transport publiczny do miejscowości gminnych czy też do Tucholi - jedyne miasto w powiecie i związana z tym słaba dostępność do oferty edukacyjno-kulturalnej (na podstawie badań focusowych z młodzieżą oraz wyników ankiety),

- niedostosowana oferta edukacyjno-kulturalna i rekreacyjna do potrzeb młodych (na podstawie badań focusowych z młodzieżą, wyników ankiety, otwartych spotkań gminnych),
- niska aktywność dzieci i młodzieży (patrz: spotkania gminne otwarte).

Dla zidentyfikowanej powyżej grupy planuje się wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć:

BOROWIACKIE GZUBY (źródło finansowania: program regionalny Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027) – oferta darmowego bezpośredniego wsparcia edukacyjnego (edukacja pozaformalna) blisko miejsca zamieszkania dla dzieci i młodzieży (osób do 24 roku życia).

Przedsięwzięcie zakłada realizację projektów objętych grantem dedykowanych wprost grupie odbiorców, jaką są dzieci i młodzież poprzez:

- możliwość tworzenia i funkcjonowania edukacyjnych klubów młodzieżowych, w ramach których możliwa jest realizacja różnorodnego obszaru tematycznego, uwzględniającego zainteresowania, zdolności, potrzeby, predyspozycje dzieci i młodzieży, w tym zajęcia filmowe, muzyczne, artystyczne, sportowe, z robotyki, programowania, nt. lokalnej tożsamości i kultury, wsparcie edukacji społecznej i obywatelskiej dzieci i młodzieży m.in. poprzez realizację spotkań, warsztatów i wizyt studyjnych;
- wsparcie na realizację projektów edukacyjnych, umożliwiających rozwijanie uzdolnień dzieci oraz młodzieży i ukierunkowanych na osiągnięcie konkretnego celu edukacyjnego (np. przygotowanie i udział w krajowym lub międzynarodowym konkursie naukowym);
- warsztaty w obszarze ginących zawodów (np. w ramach organizacji wioski ginących zawodów) przyczyniające się do wzrostu wiedzy nt. tradycji regionu i nabywania umiejętności przydatnych w wyborze ścieżek kształcenia i w przyszłym życiu zawodowym.

Przedsięwzięcie służyć będzie zatem stwarzaniu większych, a przy tym równych szans, dla dzieci i młodzieży z obszaru LSR w dziedzinie edukacji i na rynku pracy, a także promowaniu aktywnego uczestnictwa młodych w życiu społecznym.

AKTYWNI BOROWIACY (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027).

W ramach przedsięwzięcia planuje się realizację projektu grantowego ukierunkowany tylko na kreowanie liderów wśród ludzi młodych i włączanie ich w życie lokalnych społeczności poprzez np. szkolenia, warsztaty, wizyty studyjne i inne.

Pośrednio odpowiedzią na zidentyfikowane problemy dzieci i młodzieży będzie również przedsięwzięcie **BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE!** – infrastruktura (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027), w ramach którego utworzone będą mogły zostać miejsca (przestrzenie) służące realizacji inicjatyw miękkich opisanych w ramach przedsięwzięcia **BOROWIACKIE GZUBY** oraz **AKTYWNI BOROWIACY** (np. tworzenie przestrzeni dla młodzieży –, miejsca spotkań i wypoczynku, wiaty, pomosty, przebieralnie, skateparki, pumpraki, ścianki wspinaczkowe, bezasekuracyjne place zabaw, leśne parki rozrywki, itp.)

W ramach przedsięwzięcia infrastrukturalnego, realizowanego w formule konkursu, przewiduje się zatem preferencje dla operacji w znacznym stopniu przyczyniających się do aktywizacji lokalnych środowisk, w szczególności dzieci i młodzieży, jak również powiązanych z lokalnymi inicjatywami.

II. Seniorzy (osoby starsze)

Problemy:

- niskie dochody seniorów, ograniczające możliwość udziału w wielu aktywnościach,
- niedostateczna oferta usług opiekuńczych, ochrony zdrowia, w szczególności opieki nad osobami starszymi,
- niedostateczna oferta dla seniorów w miejscu ich zamieszkania (oferta dot. dostępu do kultury, edukacji, usług profilaktycznych),

- wykluczenie komunikacyjne – mała liczba lub brak połączeń transportu publicznego, uniemożliwiające skorzystanie z szeregu ofert dla tej grupy wiekowej,
- wykluczenie cyfrowe – niedostateczna wiedza lub brak wiedzy i umiejętności w zakresie wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w życiu codziennym.
- Bariery mentalne dotyczące wyjścia z domu

Dla zidentyfikowanej powyżej grupy planuje się wsparcie w ramach następujących przedsięwzięć:

JESIEN W BORACH (źródło finansowania: program regionalny Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027) – oferta darmowego bezpośredniego wsparcia animacyjno-aktywizacyjnego i prozdrowotnego.

Przedsięwzięcie zakłada realizację projektów objętych grantem dedykowanych wprost grupie odbiorców, jaką są seniorzy (osoby starsze) poprzez:

- wsparcie funkcjonowania Uniwersytetów Trzeciego Wieku,
- możliwość tworzenia i funkcjonowania klubów seniora.
- zajęcia aktywizacyjne w gospodarstwach opiekuńczych

Uzupełniająco, w ramach klubów seniora, możliwa będzie realizacja działań mających na celu wsparcie i integrację osób starszych, uwzględniające udział rodziny i całego środowiska w tworzeniu lokalnych sieci integracji i samopomocy, m.in. spotkania klubów wolontariackich, których celem jest pomoc osobom starszym i samopomoc, w tym organizacja banków wolnego czasu.

Pośrednio odpowiedzią na zidentyfikowane problemy osób starszych będą również przedsięwzięcia:

BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – infrastruktura (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027), w ramach którego utworzone będą mogły zostać miejsca (przestrzenie) służące realizacji inicjatyw miękkich opisanych w ramach przedsięwzięcia JESIEN W BOARCH (np. tworzenie przestrzeni dla osób starszych – miejsc do wypoczynku, tereny zielone, inne). W ramach przedsięwzięcia infrastrukturalnego, realizowanego w formule konkursu, przewiduje się zatem preferencje dla operacji w znacznym stopniu przyczyniających się do aktywizacji lokalnych środowisk, w szczególności osób starszych, jak również powiązanych z lokalnymi inicjatywami.

BOROWIACKIE INTERESY (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027). Odpowiedzią na problemy związane z koniecznością rozwijania oferty usług dla osób starszych – usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usług opiekuńczych będzie możliwość wsparcia podejmowania lub rozwoju pozarolniczych działalności gospodarczych w tych branżach. Ponadto, w ramach przedsięwzięcia, zaplanowano wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia/rozwijania gospodarstw opiekuńczych, dedykowanych właśnie osobom starszym.

III. Kobiety

Problemy:

- trudności w godzeniu pracy zawodowej z obowiązkami domowymi – główny powód niskiej aktywności zawodowej oraz ograniczonej aktywności społecznej (w szczególności młodych kobiet),
- trudności na rynku pracy - kobiety stanowią ponad 50% osób bezrobotnych obszaru LSR
- funkcjonujące stereotypy m.in. dotyczące konieczności opieki nad dziećmi, osobami starszymi czy osobami z niepełnosprawnością – niski udział mężczyzn w wypełnianiu obowiązków rodzinnych,
- mało „nowych” liderek – w lokalnych KGW aktywne są wciąż te same osoby, potrzeba zaangażowania nowych osób, kreowania nowych liderek.

Dla zidentyfikowanej powyżej grupy planuje się wsparcie w ramach przedsięwzięć:

BOROWIACKIE INTERESY (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027) – promowanie aktywnych postaw mieszkańców, tworzących własne miejsca pracy, poprzez bezpośrednie wsparcie w postaci dotacji na podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne. Stworzenie warunków dla wzrostu aktywności ekonomicznej kobiet poprzez preferencje dla operacji, gdzie

Wnioskodawcami będą bezrobotne lub poszukujące pracy kobiety zarejestrowane w PUP – umożliwienie wejścia na rynek pracy poprzez samozatrudnienie i pozostanie na nim, jak również możliwość nabycia lub podwyższenia kwalifikacji, reorientacja zawodowa, etc..

AKTYWNI BOROWIACY (źródło finansowania: Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027) – zintensyfikowanie działań LGD nastawionych na społeczną aktywizację kobiet poprzez realizację programu edukacyjnego – operacji własnej LGD – ukierunkowanego na kreowanie liderki życia społecznego oraz promowanie aktywnych postaw kobiet wśród lokalnej społeczności.

DYCHT RÓWNI (źródło finansowania: program regionalny Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027) – w ramach udzielanych w przedsięwzięciu grantów na funkcjonowanie klubów rodzica planuje się premiowanie Grantobiorców zakładających działania wspólne dla kobiet i mężczyzn – przełamywanie stereotypów związanych z płcią.

IV.3 Analiza, w jaki sposób LGD może wesprzeć zarówno lokalne, jak i ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na danym obszarze wdrażanie pozostałych instrumentów terytorialnych wdrażanych na danym obszarze

Mając na uwadze dotychczasowe długoletnie doświadczenia LGD we współpracy z lokalnymi środowiskami, wsparcie lokalnych, jak i ponadlokalnych inicjatyw, realizowane będzie w następujących formach:

- punkt informacyjny w biurze LGD – możliwość pozyskania informacji o dostępnych dla obszaru powiatu nakielskiego możliwościach wsparcia finansowego różnorodnych inicjatyw, również poza LSR (wsparcie w ramach pozostałych priorytetów programu regionalnego FEdKP, jak i PS WPR 2023-2027 czy innych programów krajowych).
- „Z Leszym po (nie tylko) borowiackich fyrtlach” – możliwość organizacji przez LGD wizyt studyjnych upowszechniających dobre praktyki inicjatyw realizowanych zarówno w regionie, jak i kraju, jak również umożliwiających kojarzenie partnerów z różnych regionów.
- Piknik organizacji pozarządowych – stworzenie możliwości aktywizowania środowisk lokalnych do podejmowania wspólnych inicjatyw w ramach LSR i poza LSR (realizowany we współpracy z Powiatową Radą Działalności Pożytku Publicznego”
- BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – forum turystyczne – stworzenie możliwości integracji branży turystycznej i kreowania partnerskich inicjatyw.

Rozdział V Spójność, komplementarność i synergia

V.1 Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/ strategiami

Cele LSR są zgodne z celami określonymi w programach, w ramach których LSR będzie finansowana, tj. Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 oraz programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027. Cele i założenia LSR przyczyniają się w sposób bezpośredni lub pośredni do realizacji celów strategii odnoszących się do obszaru LSR, a w szczególności Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategii Przyspieszenia 2030+ (dalej: Strategia Przyspieszenia 2030+).

Zgodność i komplementarność LSR z założeniami Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027

Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej 2023-2027 będzie wspierać zrównoważony rozwój polskich gospodarstw, sektora przetwórstwa i poprawę warunków życia i pracy w małych miejscowościach wiejskich. WPR będzie wspierać zrównoważone metody gospodarowania, przyjazne klimatowi i środowisku; chroniące wodę, glebę i powietrze oraz bioróżnorodność. Sprzyjać będzie produkcji i wykorzystaniu zrównoważonej energii. Wzmacniana będzie różnorodność gospodarstwa, w tym biogospodarka. Poprawa dynamiki rozwojowej zwiększy aktywność zawodową i społeczną mieszkańców terenów wiejskich i osób wykluczonych. Plan Strategiczny WPR będzie realizował 9 celów szczegółowych Wspólnej Polityki Rolnej, część z nich będzie się odnosiła w sposób bezpośredni do celów LSR.

Niniejsza LSR jest szczególnie ukierunkowana na realizację celu szczegółowego nr **8: promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa**. Cele LSR są komplementarne i spójne z tym celem WPR, w szczególności:

- **cel 1 LSR** *Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich* Cel ten zakłada rozwój lokalny obszaru LSR zarówno w aspekcie gospodarczym, infrastrukturalnym i społecznym, ale w zakresie związanym z turystyką i gospodarką czasu wolnego.

W aspekcie gospodarczym w ramach celu 1 planuje się wpieranie aktywności gospodarczej mieszkańców i lokalnych firm w branży turystycznej i gospodarki czasu wolnego przyczyniających się do tworzenia miejsc pracy. Z uwagi na potencjał kulturowy i przyrodniczy obszaru LSR oraz potrzeby w obszarze turystyki i rekreacji w ramach celu 1 przewidziano także wsparcie dla małych gospodarstw rolnych w zakresie agroturystyki i zagród edukacyjnych (dywersyfikacja dochodów). W ramach celu przewidziano m.in. preferencje dla operacji przewidujących rozwiązania prośrodowiskowe (zakładających racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko).

W aspekcie infrastrukturalnym w ramach celu 1 planuje się rozwój lokalny obszaru LSR poprzez wspieranie poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej (w szczególności turystycznej dla odwiedzających i rekreacyjnej dla mieszkańców). Zidentyfikowane na obszarze LSR zasoby kulturowe i przyrodnicze (np. Natura 2000, liczne jeziora, rzeka Brda, kultura borowiacka) niewątpliwie stanowią potencjał rozwojowy obszaru LSR w kierunku turystyki i rekreacji. Przyciągnięcie na ten obszar turystów warunkowane jest zapewnieniem określonego zaplecza infrastrukturalnego pozwalającego na racjonalne korzystanie z tych zasobów. Rozwój infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej to dostarczenie społecznościom lokalnym przysłowiowej wędki, która niewątpliwie sprzyjać będzie inicjatywom społecznym/aktywności społecznej, a więc pozostaje w korelacji z **celem LSR 2 i 3**.

W zakresie aktywności społecznej w ramach celu 1 planuje się udzielanie niewielkich grantów, w szczególności ukierunkowanych na nawiązanie/poszerzenie współpracy podmiotów z branży turystycznej, a także na ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi poprzez edukację regionalną, podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców, w szczególności związanej z ochroną bogatych zasobów dziedzictwa przyrodniczego.

Zakłada się, iż obowiązkowym elementem grantów będzie nawiązanie współpracy z lokalną organizacją lub sołectwem (wykorzystanie potencjału tkwiącego w lokalnych KGW, OSP oraz potencjału liderów sołeckich). Mając na uwadze aspekt społeczny, w ramach celu przewidziano preferencje dla grantów realizowanych przez lokalne organizacje.

- cel szczegółowy 2 LSR *Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców*

W aspekcie gospodarczym w ramach celu 2 planuje się promowanie postaw przedsiębiorczych i wzrost zatrudnienia na obszarze LSR poprzez wspieranie podejmowania i rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej (tworzenie i utrzymanie miejsc pracy), w szczególności w zakresie usług odpowiadających na lokalne potrzeby – zapotrzebowanie m.in. na usługi opiekuńcze, w szczególności dla osób starszych, w tym w gospodarstwach opiekuńczych oraz usługi podstawowe dla ludności (w zawodach deficytowych).

Z uwagi na zdiagnozowane potrzeby i istniejący potencjał w zakresie znajomości idei, a także funkcjonujących gospodarstw opiekuńczych, przewidziano także wsparcie dla małych gospodarstw rolnych w zakresie gospodarstw opiekuńczych (dywersyfikacja dochodów). W ramach celu przewidziano m.in. preferencje dla operacji przyczyniających się do tworzenia większej liczby miejsc pracy oraz operacji przewidujących rozwiązania prośrodowiskowe (zakładających racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko).

W zakresie aktywności społecznej w ramach celu 1 planuje się rozwój form współpracy lokalnej w aspekcie społecznym poprzez udzielanie niewielkich grantów, w szczególności kierowanych do lokalnych organizacji (sieciowanie organizacji), a także nastawionych na wspieranie i kreowanie lokalnych liderów, zwłaszcza wśród ludzi młodych. Zakłada się, iż obowiązkowym elementem grantów będzie nawiązanie współpracy z lokalną organizacją lub sołectwem (wykorzystanie potencjału tkwiącego w lokalnych KGW, OSP oraz potencjału liderów sołeckich).

Mając na uwadze aspekt społeczny, w ramach celu przewidziano preferencje dla grantów realizowanych przez lokalne organizacje. Element społeczny zakłada również realizację programu edukacyjnego, którego celem będzie kreowanie liderki życia społecznego oraz promowanie aktywnych postaw kobiet wśród lokalnej społeczności, a więc działania na rzecz włączenia społecznego zidentyfikowanej na obszarze LSR grupy w niekorzystnej sytuacji. Podobnie, jak w przypadku grantów, operacja własna także zakłada zawarcie partnerstwa (współpracy) z lokalną organizacją społeczną lub sołectwem. Realizacja wspólnych przedsięwzięć w ramach różnorodnych form współpracy będzie się przyczyniać do ograniczenia zjawiska wykluczania i defaworyzowania grup w niekorzystnej sytuacji, w szczególności kobiet. Włączenie społeczne tej grupy zakłada zachęcanie do członkostwa w organizacjach pozarządowych typu KGW oraz aktywnego udziału w działalności LGD i lokalnej społeczności.

Warto również zaznaczyć, iż – opisane w ramach **celu szczegółowego 2 LSR** – działania z zakresu włączenia społecznego mieszkańców obszaru LSR będą realizowane także w ramach przedsięwzięć LSR współfinansowanych z drugiego źródła, tj. ze środków EFS+ w ramach założonego **celu szczegółowego 3 LSR** Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego (zgodnie z celami określonymi dla programu regionalnego „Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027”). W ten sposób planowane w LSR cele i przedsięwzięcia wzajemnie się przenikają i uzupełniają, dając efekt synergii, czyli współdziałania zróżnicowanych działań i zasobów.

Dodatkowo **cele szczegółowe 1 i 2 LSR** wpisują się we wzmocnienie innych celów szczegółowych PS WPR, tj. celu 4: przyczynianie się do łagodzenia zmiany klimatu i przystosowywania się do niej, w tym poprzez redukcję emisji gazów cieplarnianych i zwiększenie sekwestracji węgla, a także promowanie zrównoważonej energii oraz celu 5: wspieranie zrównoważonego rozwoju i efektywnego zarządzania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, gleba i powietrze, w tym poprzez ograniczenie uzależnienia od produktów chemicznych. W ramach przedsięwzięć LSR są planowane działania podnoszące świadomość mieszkańców w zakresie ochrony środowiska i przeciwdziałaniu zmianom klimatu, nie tylko w zakresie środków WPR, ale także w ramach środków EFS+, gdzie zarządzanie projektem uwzględnienia zasadę zrównoważonego rozwoju, a w ramach realizacji usług społecznych dla osób starszych, związanych także z działaniami o charakterze edukacyjnym, przewiduje się możliwość organizacji działań ekologicznych i prośrodowiskowych.

Zgodność LSR i komplementarność z celami określonymi w programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

Przedsięwzięcia w ramach celu C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego LSR będą finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego + w zakresie priorytetu 7 Fundusze Europejskie na rozwój lokalny, który realizuje CP4 polityki spójności na lata 2021-2027 Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych. W ramach C.3 LSR zaplanowano 4 przedsięwzięcia zgodne z odpowiednimi celami szczegółowymi programu:

DYCHT RÓWNI to przedsięwzięcie realizujące cel EFS+.CP4.C – *Wspieranie zrównoważonego pod względem płci uczestnictwa w rynku pracy, równych warunków pracy oraz lepszej równowagi między życiem zawodowym a prywatnym, w tym poprzez dostęp do przystępnej cenowo opieki nad dziećmi i osobami wymagającymi wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.*

NASZE GZUBY – to przedsięwzięcie zgodne z celem EFS+.CP4.F – *Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia oraz możliwości ich ukończenia, w szczególności w odniesieniu do grup w niekorzystnej sytuacji, od wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem przez ogólne i zawodowe kształcenie i szkolenie, po szkolnictwo wyższe, a także kształcenie i uczenie się dorosłych, w tym ułatwianie mobilności edukacyjnej dla wszystkich i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.*

BOROWIACKIE LOWE - to przedsięwzięcie służące realizacji celu EFS+.CP4.G – *Wspieranie uczenia się przez całe życie, w szczególności elastycznych możliwości podnoszenia i zmiany kwalifikacji dla wszystkich, z uwzględnieniem umiejętności w zakresie przedsiębiorczości i kompetencji cyfrowych, lepsze przewidywanie zmian i zapotrzebowania na nowe umiejętności na podstawie potrzeb rynku pracy, ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej.*

JESIEN W BORACH – to przedsięwzięcie wpisujące się wprost w cel EFS+.CP4.L – *Wspieranie integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci.*

Planowana LSR, realizując cel priorytetowy CP4, uczestniczyć będzie we wspólnotowych wysiłkach na rzecz ograniczenia ubóstwa i wykluczenia społecznego, zwiększenia dostępności usług społecznych oraz przeciwdziałaniu deprivacji materialnej, w szczególności poprzez wspieranie osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, pomoc dla osób z niepełnosprawnościami w pokonywaniu codziennych trudności oraz wspieranie integracji społeczno-gospodarczej obywateli innych państw i społeczności. Rezultaty tych działań będą komplementarne w szczególności z rezultatami polityki spójności w zakresie rozwoju usług społecznych świadczonych lokalnie.

Zgodność LSR z celami Strategii Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030

Głównym celem Strategii Polityki Społecznej Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2030 jest zwiększenie jakości życia mieszkańców poprzez zaspokojenie ich potrzeb społecznych oraz wzmocnienie ich kapitału/ potencjału poprzez optymalne wykorzystanie zasobów instytucji z obszaru polityki społecznej i współpracujących z nimi podmiotów z pozostałych sektorów oraz wdrożenie w sposób zrównoważony idei deinstytucjonalizacji usług społecznych tak, by większość usług mogła być świadczona w środowisku osoby potrzebującej wsparcia, najbliżej jej miejsca zamieszkania. Z celem tym w pełni spójny jest Cel 3 LSR, który ma być właśnie ukierunkowany m.in. na rozwój usług społecznych w środowisku lokalnym. Osoby, na które ukierunkowany jest cel strategii polityki społecznej będą wspierane również w ramach LSR (osoby starsze, dzieci i młodzież, rodziny). Ponadto warto podkreślić, że zgodnie z ideą deinstytucjonalizacji usług, w ramach LSR wspierane będzie tworzenie i rozwijanie gospodarstw opiekuńczych na bazie działających gospodarstw rolnych (cel nr 2, finansowany z PS WPR), a także zakłada się wspieranie działań aktywizacyjnych dla seniorów na bazie gospodarstw opiekuńczych.

W *Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategii Przyspieszenia 2030+* obszar objęty LSR (tożsamy z obszarem powiatu tucholskiego) postrzegany jest w następujący sposób:

1. Dostrzega się problem wykluczenia komunikacyjnego – powiat tucholski uznany jest za obszar peryferyjny cechujący się zbyt długim dojazdem (lub jego brakiem) do Bydgoszczy lub Torunia. Peryferyjność przejawia się nie tylko długim czasem przejazdu, ale niską liczbą połączeń (wyzwanie 6). Problem ten zdiagnozowany został także w LSR, zaplanowano więc m.in. budowę infrastruktury rekreacyjnej/czasu wolnego, szczególnie w mniejszych miejscowościach (Przedsięwzięcie 1.1 LSR, finansowane z PS WPR). Ponadto planuje się realizację usług edukacyjnych, prozdrowotnych, aktywizacyjnych z uwzględnieniem dowozu uczestników (szczególnie w Przedsięwzięciach P.3.2 – P.3.4).
2. W kujawsko-pomorskim przewidziana jest budowa 4 stacji LNG, w tym w Śliwicach (wyzwanie 13. Bezpieczeństwo i transformacja energetyczna). Ze względu na ograniczenia finansowe w LSR nie uwzględniano tego typu zagadnień.
3. Powiat Tucholski uznany został za obszar o silnych predyspozycjach do rozwoju turystyki zdrowotnej, organizacji pobytów związanych z poprawą zdrowia, w tym w zakresie „srebrnej gospodarki” ukierunkowanej względem osób starszych. Szczególny potencjał Borów Tucholskich w tym zakresie wynika z posiadanych walorów przyrodniczych (wyzwanie 9). W LSR nie zaplanowano rozwoju funkcji uzdrowiskowej, natomiast sformułowano cel dotyczący rozwoju turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich. Realizowane w ramach tego celu przedsięwzięcia (związane ze wspieraniem przedsiębiorców w branży turystycznej, rozwojem infrastruktury turystycznej oraz integracją branży turystycznej mogą stanowić wstęp do myślenia o funkcji uzdrowiskowej).
4. Powiat tucholski uznany został za Obszar Prowadzenia Polityki Terytorialnej. Ze względu na brak strategii opracowanej dla OPPT, nie było możliwe określenie zgodności LSR ze strategią OPPT.
5. W przestrzeni województwa kujawsko-pomorskiego identyfikuje się obszary, na których rozpoznano występowanie niekorzystnych zjawisk, o charakterze i natężeniu na tyle istotnym, że powinny zostać uznane za bariery rozwojowe nie tylko obszarów, na których identyfikuje się ich występowanie, ale również pośrednio całego województwa:
  - gminy na obszarze których występują problemy niskiego poziomu rozwoju społecznego i niskiego poziomu przedsiębiorczości – Kęsowo
  - gminy na obszarze których występuje problem niskiego poziomu rozwoju społecznego: Tuchola
  - gminy na obszarze których występuje problem niskiego poziomu przedsiębiorczości: Lubiewo
  - obszar negatywnej sytuacji społeczno-gospodarczej, na którym występują problemy zaawansowanych procesów starzenia się społeczeństwa: Kęsowo, Tuchola

Obszar LSR uwzględniony jest bezpośrednio w następujących celach *Strategii Przyspieszenia 2030+*:

- Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, cel operacyjny: 42. Środowisko przyrodnicze „Północna część województwa objęta jest Międzynarodowym Programem „Człowiek i Biosfera” (*Man and Biosphere – MAB*), zapoczątkowanym przez UNESCO w 1971 roku. Celem programu jest kreowanie zrównoważonych relacji między ludźmi i biosferą poprzez tworzenie międzynarodowej Sieci Rezerwatów (...) Pełnią funkcje ochronne, badawcze, promocyjne oraz służą edukacji ekologicznej. W ramach realizacji ustaleń „Strategii Przyspieszenia 2030+” wspierać się będzie każdy z tych aspektów, uwzględniając i podkreślając unikatowość tej formy – w Polsce jest zaledwie 11 rezerwatów Biosfery”.

Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, który nie stanowi formy ochrony postrzegany jest w LSR jako ważny aspekt promocyjny, istotny wyróżnik obszaru – uznany jest za potencjał obszaru LSR i na jego

- **Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, cel operacyjny 46. Infrastruktura techniczna.** Wśród „Wybranych potrzeb województwa w zakresie inwestycji infrastrukturalnych realizujących poprawę dostępności oraz spójności województwa o wymaganej dużej skali inwestycyjnej” znalazła się realizacja połączenia kolejowego w relacji Bydgoszcz – Koronowo – Tuchola. Wprawdzie LSR nie odnosi się bezpośrednio do połączeń kolejowych, ale dodatkowe połączenie kolejowe zniweluje częściowo wskazywany w LSR problem związany z wykluczeniem komunikacyjnym. Poza tym warto wskazać na istotne znaczenie połączeń kolejowych dla rozwoju turystyki.

- **Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, cel operacyjny 46. Infrastruktura techniczna.**

48. Potencjały endogeniczne

W celu tym wskazuje się, iż; „(...)nie można wykluczać rozwoju funkcji uzdrowiskowej na terenie Borów Tucholskich. Dalsze powodzenie tych działań zależne będzie od potwierdzenia rangi walorów oraz zainteresowania ze strony inwestorów. W zakresie wsparcia turystyki za celowe uważa się prowadzenie działań we wszystkich tych lokalizacjach, gdzie obecność szczególnych walorów stwarza szansę aktywizacji gospodarczej nawet przy założeniu, że będzie to oferta tylko sezonowa. Nie bez znaczenia jest także fakt, że ogólnodostępne zagospodarowanie turystyczne użytkowane będzie także przez lokalne społeczności do celów rekreacji, aktywności fizycznej, integracji społecznej, a więc sprzyjać będzie realizacji celów społecznych rozwoju województwa. Tym samym potencjały endogeniczne przyczynić się mogą nie tylko do rozwoju gospodarczego ale także społecznego.” Założenia Celu nr 1 w LSR wpisują się w założenia celu operacyjnego nr 48 w kontekście wykorzystania potencjałów endogenicznych do rozwoju turystyki. Zbieżność widać także w powiązaniu wykorzystania infrastruktury turystycznej przez lokalne społeczności (w LSR P.2.1 oraz wszystkie przedsięwzięcia w celu nr 3).

Wdrażanie LSR przyczyni się do realizacji Strategii, poprzez realizację jej celów głównych. LSR wpłynie na realizację następujących celów głównych:

- **Cel główny: 1. Skuteczna edukacja**, a w ramach niego Cele Operacyjne - 11. Podniesienie jakości kształcenia i wychowania, 13. Kształtowanie środowiska edukacyjnego - poprzez działania skierowane dla dzieci i młodzieży w ramach przedsięwzięcia P.3.2 NASZE GZUBY oraz działania na rzecz edukacji osób dorosłych P.3.3 BOROWIACKIE LOWE.

W odniesieniu do celu operacyjnego 11 strategii województwa związanego z podniesieniem jakości kształcenia i wychowania, w ramach LSR przewidziano:

- finansowanie wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym, ukierunkowanych na wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży m.in. poprzez wsparcie: na rzecz tworzenia i funkcjonowania klubów młodzieżowych, w ramach których możliwa jest realizacja różnorodnego obszaru tematycznego, uwzględniającego zainteresowania, zdolności, potrzeby, predyspozycje dzieci i młodzieży (w tym rozwój kompetencji kluczowych); warsztatów w obszarze ginących zawodów czy działań wpływających na rozwijanie uzdolnień młodych ludzi. Zajęcia realizowane w ramach klubów młodzieżowych mogą dotyczyć także edukacji kulturowej oraz wszelkiego rodzaju zajęć rozwijających kreatywne myślenie.

- finansowanie działań zmierzających do podniesienia wiedzy i świadomości osób zajmujących się edukacją i pracą z dziećmi i młodzieżą w zakresie stereotypów płci oraz specyfiki potrzeb osób różnej płci, w tym także przemocy rówieśniczej uwarunkowanej przekonaniami związanymi z płcią. Planuje się również wsparcie na utworzenie również klubów rodzica, tj. miejsc spotkań rodziców oraz zwiększenie udziału oraz wzmocnienie pozycji kobiet na rynku pracy,

- promocję idei kształcenia przez całe życie poprzez wsparcie tworzenia Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji, które angażują mieszkańców lokalnej społeczności w rozwijanie kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych.

- **Cel główny: 2. Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo**, a w ramach niego Cele Operacyjne -

21. Aktywność społeczna i rozwój społeczeństwa obywatelskiego, 24. Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

W ramach celu 1 LSR planuje się wsparcie w postaci grantów ukierunkowanych ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego poprzez organizację działań edukacyjnych nawiązujących do lokalnych tradycji oraz dziedzictwa Borów Tucholskich, w tym promowanie postaw prośrodowiskowych i proklimatycznych (przedsięwzięcie P.1.3 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - razem po borowiacku). Wsparcie dotyczy zatem ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do lokalnych społeczności (tożsamości lokalnej), związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem (kulturowym, przyrodniczym), jak również kształtowanie świadomości, postaw i zachowań ekologicznych wśród mieszkańców (edukacja ekologiczna).

W ramach celu 2 LSR planuje się wsparcie w postaci grantów ukierunkowanych na wzrost aktywności społecznej mieszkańców obszaru LSR poprzez sieciowanie organizacji pozarządowych i wspieranie lokalnych liderów (w tym ludzi młodych). Ponadto w ramach zadania planuje się realizację operacji własnej LGD skierowanej do kobiet, której celem będzie kreowanie liderki życia społecznego, promowanie aktywnych postaw kobiet oraz włączanie się kobiet w działalność organizacji pozarządowych. Wsparcie dotyczy więc ogółu działań mających na celu kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i wzrostu aktywności społeczeństwa, przejawiających się w większej aktywności na rzecz rozwoju lokalnego.

W ramach celu 3 LSR przewidziano m.in. finansowanie działań mających na celu przeciwdziałanie wykluczeniu i służące włączeniu społecznemu osób starszych (60+) poprzez tworzenie i funkcjonowanie klubów seniora czy wsparcie funkcjonowania UTW. Takie inicjatywy mają na celu zwiększenie udziału osób starszych w kształtowaniu środowiska życia oraz włączenie ich w aktywności społeczne, co przyczyni się do poprawy jakości życia seniorów oraz do wzmocnienia więzi międzypokoleniowych w społeczności lokalnej, tym samym wpłynie na realizację celu operacyjnego.

Powyższe niewątpliwie służyć będzie realizacji celów operacyjnych: 21 i 24, tym samym przyczyni się do osiągnięcia założonego celu głównego 2 strategii rozwoju województwa.

- **Cel główny: 3. Konkurencyjna gospodarka**, a w ramach niego Cel Operacyjny - 33. Rozwój przedsiębiorczości – poprzez realizację wsparcia w zakresie zakładania i rozwoju działalności gospodarczej (przedsięwzięcia P.1.1 i P.2.1) oraz Cel Operacyjny 35. Rozwój turystyki – poprzez wsparcie na rozwój działalności gospodarczej i pozarolniczej w branży turystycznej (w tym agroturystyka i zagrody edukacyjne) – przedsięwzięcie P.1.1 Bory Tucholskie – NATURALNIE! – przedsiębiorczość oraz wsparcie na rozwijanie infrastruktury turystycznej (P.1.2 Bory Tucholskie – NATURALNIE! – infrastruktura).

- Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko, a w ramach niego Cele Operacyjne - 41. Infrastruktura rozwoju społecznego (przedsięwzięcie P.1.2 – rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, służącej także mieszkańcom), 42. Środowisko przyrodnicze i 43. Przestrzeń kulturowa (P.1.3 – realizacja projektów grantowych ukierunkowanych na zachowanie dziedzictwa kulturowego Borów Tucholskich oraz podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców), 48. Potencjały endogeniczne. (Cel 1., przedsięwzięcia P.1.1, P.1.2, P.1.3 - cały cel nr 1 dotyczy wykorzystania endogenicznego potencjału w postaci zasobów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju funkcji turystycznych obszaru.).

„Strategia rozwoju obszaru Powiatu Tucholskiego” opracowana została w 2016r. wspólnie przez samorząd powiatowy oraz samorządy gminne. W związku z tym, że nie wyznaczono wprost w strategii horyzontu czasowego obowiązywania strategii, ani do tej pory nie dokonano jej aktualizacji, zbadano zgodność LSR z tym właśnie dokumentem jako jedynym dostępnym dla obszaru gmin i powiatu tucholskiego.

Wdrażanie LSR przyczyni się do pośredniej realizacji Strategii, poprzez realizację jej celów strategicznych. LSR wpłynie na realizację następujących celów strategicznych:

Cel strategiczny 1: Nowoczesne społeczeństwo,

- Obszar działań 1.1: Aktywność społeczna – poprzez działania w P.2.2 (granty dot. sieciowania organizacji pozarządowych oraz wspierające lokalnych liderów)
- Obszar działań 1.2: Infrastruktura rozwoju społecznego – poprzez działania w P.3.2 (działania edukacyjne dla dzieci), P.1.2 (infrastruktura rekreacyjna), P.3.1 – P.3.4 (inicjatywy w zakresie włączenia społecznego)

Cel strategiczny 2: Wzrost gospodarczy

- Obszar działań 2.1: Zasoby ludzkie P.3.3. poprzez działania w (edukacja pozaformalna dorosłych),
- Obszar działań 2.3: Przestrzeń dla rozwoju gospodarczego poprzez działania w P.1.2 (infrastruktura turystyczna) oraz P.1.3 (integracja branży turystycznej i kreowanie produktów turystycznych)

Rozdział VI Cele i wskaźniki

VI.1 Specyfikacja i opis celów, przypisanych im przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób.

Cele określone w LSR wynikają z najważniejszych potrzeb mieszkańców obszaru objętego LSR, tj. powiatu tucholskiego i zostały zdiagnozowane w procesie partycypacyjnym. Są zgodne z celami programów, w ramach których finansowana będzie LSR, tj. Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność - RLKS) oraz programu Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027 (Priorytet 7 Fundusze Europejskie na rozwój lokalny).

Zdefiniowane w Lokalnej Strategii Rozwoju „Chochła do borowiackiej grapy” cele w sposób komplementarny uzupełniają się i wzmacniają, dając efekt synergii.

Cele szczegółowe	Przedsięwzięcia
C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich	P.1.1 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - przedsiębiorczość
	P.1.2 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - infrastruktura
	P.1.3 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - razem po borowiacku
C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR	P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY
	P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY
C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego.	P.3.1 DYCHT RÓWNI
	P.3.2 NASZE GZUBY
	P.3.3 BOROWIACKIE LOWE
	P.3.4 JESIEŃ W BORACH

Uzasadnienie dla sformułowanych celów w oparciu o konsultacje społeczne:

Przyjęte w LSR cele wynikają ze specyfiki obszaru i oczekiwań mieszkańców. Działania konsultacyjne (zgodnie z informacjami w *Roz. III Partycypacyjny charakter LSR*) rozpoczęły się we wrześniu 2022r. od organizowanych w każdej gminie obszaru LSR spotkań informacyjno – konsultacyjnych. W ramach diagnozy obszaru LGD prowadziła badania ankietowe wśród mieszkańców, organizowała spotkania z przedstawicielami różnych środowisk: organizacji pozarządowych, instytucji publicznych, branży turystycznej, osób młodych, seniorów, dzięki którym zdefiniowano najważniejsze problemy i potrzeby.

Podczas otwartego spotkania warsztatowego (26.04.2023r.), na bazie prezentowanej wówczas diagnozy (uwzględniającej wcześniejsze rekomendacje lokalnych środowisk: wyniki sondaży, ewaluacji, spotkań) uczestnicy spotkania określili wizję obszaru, dokonali oceny szans i zagrożeń procesu rozwoju obszaru LSR w kontekście własnych atutów i słabości (analiza SWOT).

Najistotniejsze wnioski z konsultacji dotyczące kierunków/obszarów ujętych w LSR:

- w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich należy rozwijać turystykę i gospodarkę czasu wolnego. Konieczne są działania o charakterze gospodarczym (zakładania/rozwijanie działalności gospodarczej w branży turystyki i czasu wolnego, ze szczególnym naciskiem na usługi dotyczące oferty pobytowej innej niż noclegowa, w tym gospodarstwa agroturystyczne i zagrody edukacyjne), infrastrukturalnym (rozwój infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej, z której korzystać będą zarówno turyści, jak i mieszkańcy w ramach swojego czasu wolnego), ale także działania o charakterze bardziej społecznym (integracja branży turystycznej, podnoszenie

kwalifikacji mieszkańców w odniesieniu do obsługi ruchu turystycznego, wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego jako ważnego elementu budowania oferty turystycznej obszaru).

- należy nastawić się na rozwijanie społecznej i gospodarczej aktywności mieszkańców. Aktywność gospodarcza to powstawanie/rozwój firm zwłaszcza w branżach zapewniających podstawowe usługi dla mieszkańców, tworzenie miejsc pracy. Aktywność społeczna ukierunkowana powinna być na wsparcie lokalnych liderów, wykorzystanie potencjału istniejących organizacji pozarządowych, a także angażowanie do działań ludzi młodych.

- niezbędne są działania angażujące mieszkańców i lokalne podmioty w realizację działań na rzecz włączenia społecznego na obszarach wiejskich (wsparcie na rzecz: wyrównywania szans kobiet i mężczyzn, działania skierowane do dzieci i młodzieży, a także seniorów oraz dorosłych w kontekście poprawy dostępu do edukacji, możliwości uzupełnienia wiedzy oraz doskonalenia umiejętności).

Powiązanie celów z analizą potrzeb i potencjału obszaru

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 - Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich

Potrzeby rozwojowe:

1. Niedostateczna oferta produktów i usług służących turystyce i rekreacji (miejsca noclegowe, usługi gastronomiczne, wypożyczalnie sprzętu, oferty pobytowe, pamiątki, inne).
2. Niewystarczająca oferta usług turystycznych (innych niż noclegowe), bazujących na endogenicznych potencjałach i wykorzystujących zasoby kulturowe, historyczne i przyrodnicze.
3. Podniesienie jakości/ odnowienie istniejącej bazy turystycznej.
4. Wykorzystanie potencjału gospodarstw rolnych do prowadzenia działań edukacyjnych.
5. Rozbudowa infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, także w mniejszych miejscowościach.
6. Konieczność stworzenia urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego, w tym dla dzieci, młodzieży i seniorów.
7. Potrzeba stworzenia ogólnodostępnych miejsc spotkań dla ludzi młodych czy osób starszych również w mniejszych miejscowościach (np. ścieżki spacerowe, otwarte miejsca aktywności dla młodzieży – np. skatepark, tory rowerowe, bezasekuracyjne parki linowe, inne) – jako alternatywa do oferty komercyjnej,
8. Potrzeba zagospodarowanych przestrzeni i wyposażonych obiektów, umożliwiających realizację oddolnych inicjatyw i społeczną integrację.
9. Słaba współpraca branży turystycznej, m.in. w kontekście oferowania wspólnych usług i promocji obszaru.
10. Brak wspólnej i komplementarnej oferty turystycznej regionu – brak sieciowania i pakietowania ofert
11. Potrzeba zbudowania sieci i porozumień lokalnych (branżowych, horyzontalnych) i podniesienia poziomu zaufania pomiędzy samorządami, na styku samorządów i biznesu, w stosunku do organizacji pozarządowych i pomiędzy organizacjami.
12. Konieczność podniesienia i aktualizacji kwalifikacji mieszkańców, szczególnie w odniesieniu do obsługi ruchu turystycznego.
13. Pełniejsze/racjonalne wykorzystanie potencjału lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, historycznych do rozwoju turystyki i usług czasu wolnego.
14. Potrzeba popularyzacji lokalnego dziedzictwa kulturowego w sytuacji niewystarczających środków finansowych.
15. Zwiększenie zaangażowania kolejnych pokoleń w podtrzymywanie borowiackich tradycji w sytuacji malejącego grona twórców lokalnych.
16. Zintensyfikowanie działań nakierowanych na edukację regionalną.
17. Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców, w szczególności związanej z ochroną bogatych zasobów dziedzictwa przyrodniczego

Zasoby obszaru LSR (w oparciu o które realizowany będzie cel nr 1):

1. Niewątpliwe walory przyrodnicze i krajobrazowe (duża powierzchnia obszarów leśnych, liczne zbiorniki wodne, rzeka Brda, znaczna część obszaru objęta różnymi formami ochrony przyrody).

2. Powołanie Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie (ustanowionego decyzją Komitetu Man and the Biosphere przy UNESCO).
3. Brak uciążliwego przemysłu.
4. Bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne.
5. Poczucie tożsamości mieszkańców z regionem (Borowiacy).
6. Wioski tematyczne jako wyróżnik obszaru i sposób na wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w rozwoju turystyki.
7. Grunty jednostek samorządu terytorialnego, które można przeznaczyć na cele rekreacyjne/turystyczne.
8. Liczne gospodarstwa agroturystyczne.

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 - Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR

Potrzeby rozwojowe:

1. Potrzeba obniżania wysokiego poziomu bezrobocia – wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, w szczególności wśród kobiet.
2. Potrzeba podniesienia wskaźnika przedsiębiorczości
3. Potrzeba tworzenia większej liczby miejsc pracy, w szczególności w branżach dot. podstawowych usług i produkcji – wiele usług/zawodów uznawanych jest na obszarze LSR od kilku lat za deficytowe (sytuacja spowodowana COVID-19, wojną, inflacją),
4. Konieczność rozwijania oferty usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usług opiekuńczych, w szczególności dla osób starszych
5. Potrzeba podniesienia świadomości ekologicznej przedsiębiorców.
6. Konieczność wsparcia lokalnych liderów, którzy doświadczają efektu „wypalenia”.
7. Potrzeba kreowania nowych liderów, w szczególności wśród ludzi młodych i kobiet.
8. Potrzeba sieciowania organizacji pozarządowych, co wzmocni ich potencjał i powoli na realizację bardziej kompleksowych projektu.
9. Potrzeba wzmocnienia edukacji liderów życia publicznego i społecznego, w tym w szczególności osób młodych.
10. Potrzeba zwiększania kompetencji członków organizacji pozarządowych w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych (szkolenia „jak napisać dobry projekt”).
11. Potrzeba większego wykorzystania potencjału lokalnych organizacji, m. in. KGW i OSP.

Zasoby obszaru LSR (w oparciu o które realizowany będzie cel nr 2):

1. Doświadczenia w świadczeniu usług opiekuńczych na bazie gospodarstw rolnych (gospodarstwa opiekuńcze).
2. Duża liczba aktywnych organizacji pozarządowych.
3. Duża liczba świetlic wiejskich mogących stanowić zaplecze dla realizacji lokalnych inicjatyw.
4. Pozytywna tendencja dotycząca przedsiębiorczych postaw mieszkańców (szybki wzrost liczby podmiotów wpisanych do bazy REGON)

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 - Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Potrzeby rozwojowe:

- potrzeba tworzenia miejsc spotkań dla seniorów i różnych form aktywności, aby ograniczyć problem samotności,
- potrzeba zapewnienia dowozu lub organizacji spotkań dla seniorów w małych miejscowościach, aby zlikwidować barierę komunikacyjną,
- Potrzeba realizacji form wsparcia w małych grupach (np. w gospodarstwach opiekuńczych), co zapewni rodzinną atmosferę i zachęci do udziału osoby starsze, czujące się niekomfortowo w większych grupach

- potrzeba zagospodarowania czasu wolnego dla osób starszych – usług czasu wolnego
- potrzeba dostępu do darmowych form wsparcia dla osób starszych – niskie świadczenia uniemożliwiają skorzystanie z szeregu aktywności,
- Potrzeba rozwoju usług samopomocowych i usług sąsiedzkich, skierowanych do grupy nieaktywnych seniorów, niewychodzących z domu
- potrzeba rozwoju usług w zakresie ochrony zdrowia i profilaktyki zdrowotnej w szczególności dla osób starszych (np. gimnastyka, fizjoterapia, spotkania ze specjalistami),
- potrzeba podniesienia kompetencji cyfrowych osób starszych – kompetencje cyfrowe mogą służyć nawiązywaniu i podtrzymywaniu kontaktów, komunikacji z innymi, ale również mogą być pomocne osobie starszej np. w sprawach zdrowotnych
- Potrzeba wsparcia dla najmniej aktywnych seniorów – konieczność przełamanie barier mentalnych dotyczących wyjścia z domu
- potrzeba realizacji wsparcia blisko miejsca zamieszkania zarówno dla dzieci i młodzieży, osób starszych, jak i pozostałych mieszkańców – wykluczenie komunikacyjne obszarów oddalonych od ośrodków centralnych
- potrzeba promowania aktywnego udziału kobiet w życiu zawodowym – wyrównywania szans kobiet na rynku pracy
- konieczność podniesienia świadomości społeczności lokalnej w zakresie wyrównywania szans kobiet i mężczyzn, przeciwdziałania dyskryminacji oraz przemocy wśród dzieci i młodzieży,
- potrzeba wsparcia rodzin w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz prowadzenia gospodarstwa domowego,
- konieczność reagowania na rosnącą przemoc wśród osób nieletnich
- potrzeba zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży (m.in. w ramach klubów młodzieżowych)
- potrzeba wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży – rozwój kompetencji kluczowych (niski poziom kształcenia w lokalnych szkołach – słabe wyniki egzaminów ósmoklasisty),
- potrzeba dostępu do darmowych form wsparcia dla dzieci i młodzieży - ubóstwo rodzin i bezrobocie ogranicza udział młodych w różnych aktywnościach
- potrzeba dostosowania oferty edukacyjno-kulturalnej i rekreacyjnej do oczekiwań dzieci i młodzieży
- potrzeba kształcenia dorosłych – stworzenia możliwości kształcenia przez całe życie – możliwości nabywania lub rozwoju uniwersalnych umiejętności, czy rozwijania zainteresowań poprzez ofertę darmowego wsparcia blisko miejsca zamieszkania w ramach Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji (ubóstwo wielu rodzin oraz bezrobocie uniemożliwia skorzystanie z wielu ofert w zakresie możliwości kształcenia, a więc rozwijania kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych),

Zasoby obszaru LSR (w oparciu o które realizowany będzie cel nr 3):

1. Doświadczenia w świadczeniu usług aktywizacyjnych na bazie gospodarstw opiekuńczych.
2. Duża liczba aktywnych organizacji pozarządowych.
3. Duża liczba świetlic wiejskich mogących stanowić zaplecze dla realizacji lokalnych inicjatyw.
4. Funkcjonujące Uniwersytety Trzeciego Wieku i gospodarstwa opiekuńcze.
5. Dobra baza oświatowa (szkoły podstawowe zainteresowane edukacją dorosłych).

VI.2 Przedstawienie celów z podziałem na źródła finansowania.

Cele szczegółowe	Źródło finansowania
C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich	<u>Fundusz:</u> Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) <u>Program:</u> Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027
C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR	<u>Fundusz:</u> Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) <u>Program:</u> Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027
C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego.	<u>Fundusz:</u> Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) <u>Program:</u> Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

VI.3. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz z uzasadnieniem

Przedsięwzięcie:

P.1.1 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – przedsiębiorczość

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich.

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji:

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np.: pełniejsze wykorzystanie potencjału lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, historycznych do rozwoju turystyki i usług czasu wolnego, niedostateczna oferta produktów i usług służących turystyce i rekreacji, niewystarczająca oferta usług turystycznych (innych niż noclegowe), bazujących na endogenicznych potencjałach i wykorzystujących zasoby kulturowe, historyczne i przyrodnicze.

W ramach przedsięwzięcia planuje się wpieranie aktywności gospodarczej mieszkańców i lokalnych firm w branży turystycznej i gospodarki czasu wolnego przyczyniających się do tworzenia miejsc pracy, poprzez dofinansowanie operacji w nast. zakresie:

a. rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez:

- podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
- rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej,

b. rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania:

- gospodarstw agroturystycznych,
- zagród edukacyjnych.

Z uwagi na specyfikę obszaru Borów Tucholskich dot. ogromnego potencjału do rozwoju turystyki i próby komunikowania Borów Tucholskich jako regionu turystyki naturalnej, wspierane będą tylko operacje związane z działalnością w branży turystycznej i usług czasu wolnego, rozumiane jako: świadczenie usług gastronomicznych, noclegowych, wypożyczanie sprzętu turystycznego, świadczenie usług przewodnickich, udostępnianie atrakcji turystycznych, wytwarzanie lokalnych wyrobów artystycznych i rzemieślniczych o charakterze pamiątek, usługi organizatora turystyki (lokalnego touroperatora), a także świadczenie usług czasu wolnego (w tym zagrody edukacyjne, prowadzenie warsztatów, udostępnianie obiektów sportowych, organizacja imprez, itp.). Pożądane jest tworzenie komercyjnych ofert wpisujących się w nurt „turystyki naturalnej w Borach Tucholskich”, np. kąpiele leśne, bushcraft, obserwacja ptaków.

Dofinansowane zostaną tylko operacje dotyczące bezpośredniego świadczenia powyższych usług przez wnioskodawcę, a nie operacje pośrednio przyczyniające się do rozwoju usług turystycznych.

Premiowane będą operacje innowacyjne, przy czym przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny). Każdy ze wskazanych powyżej przykładów działań w sferze turystyki/gospodarki czasu wolnego może być potencjalnie innowacyjny (przy czym weryfikowane jest to każdorazowo na etapie danego naboru), np. pływająca restauracja na jeziorze, noclegi w domku na drzewie, wypożyczanie sprzętu survivalowego, organizacja wypraw na rykowisko, leśne parki rozrywki.

Z pomocy, zgodnie z zapisami PS WPR 2023-2027, wykluczone są operacje:

- obejmujące budowę lub modernizację dróg, targowisk, sieci wodno-kanalizacyjnych, przydomowych oczyszczalni ścieków,
- dotyczące świadczenia usług dla rolnictwa.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość wsparcia kosztów kwalifikowalnych na poziomie operacji: **50 tys. zł**

Maksymalna wartość dofinansowania na poziomie operacji:

- podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne - dotacja w postaci ryczału **do 150 tys. zł;**
- rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej – dotacja w postaci refundacji kosztów kwalifikowalnych **do 300 tys. zł.**
- rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych – dotacja w postaci ryczału/refundacji **do 150 tys.**

Maksymalny poziom współfinansowania:

- do 65% kosztów kwalifikowalnych, z wyłączeniem operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 85% kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.

W przypadku zmiany PS WPR, ustala się, że maksymalny poziom współfinansowania przyjmuje wartość zgodną ze zmienionym PS WPR.

Grupy docelowe/Beneficjenci:

- mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego LSR,
- rolnicy z małych gospodarstw,
- lokalni przedsiębiorcy.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): tryb konkursowy

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się premiowanie m.in. operacji realizowanych w partnerstwie oraz operacji innowacyjnych.

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
liczba udzielonych dotacji wspierających przedsiębiorcze postawy mieszkańców w branży turystycznej oraz gospodarki czasu wolnego, w tym w zakresie agroturystyki i zagród edukacyjnych	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. <u>Jednostka miary:</u> liczba utworzonych miejsc pracy <u>Planowana wartość docelowa:</u> 3 utworzone miejsca pracy
<u>Jednostka miary:</u> sztuka <u>Planowana wartość docelowa:</u> 13 szt.	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. <u>Jednostka miary:</u> liczba przedsiębiorstw <u>Planowana wartość docelowa:</u> 13 przedsiębiorstw

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo doprecyzowane w „Regulaminie konkursu”, w tym dopuszcza się m.in. możliwość ograniczenia maksymalnej wartości dofinansowania na poziomie operacji.

Przedsięwzięcie:

P.1.2 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – infrastruktura

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich.

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np.: pełniejsze wykorzystanie potencjału lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, historycznych do rozwoju turystyki i usług czasu wolnego, rozbudowa infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, także w mniejszych miejscowościach, konieczność stworzenia urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego, w tym dla dzieci, młodzieży i seniorów.

W ramach przedsięwzięcia planuje się wspieranie operacji w zakresach wskazanych w PS WPR:

- poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej (inwestycje infrastrukturalne)
- poprawa dostępu do usług dla lokalnych społeczności (z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych oraz operacji w zakresie rozwoju przedsiębiorczości i rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych) – np. zakup wyposażenia służącego poprawie dostępu do usług czasu wolnego (rekreacyjnych, kulturalnych, edukacyjnych).

Projekty infrastrukturalne muszą mieć charakter niekomercyjny.

Lokalne zasoby stanowiące o ogromnym potencjale do rozwoju turystyki powinny być wykorzystane nie tylko przez podmioty gospodarcze (do świadczenia usług komercyjnych), ale także przez jednostki samorządu terytorialnego. JST tworząc niekomercyjną infrastrukturę oraz zapewniając niezbędne wyposażenie przyczyniają się do ułatwienia działalności podmiotom gospodarczym z branży turystycznej, chociaż turysta korzysta z niej nieodpłatnie. Infrastruktura turystyczno-rekreacyjna jest jednocześnie bazą do organizacji usług czasu wolnego nie tylko dla turystów, ale także dla mieszkańców obszaru LSR. Powstała infrastruktura będzie mogła być zatem bazą do realizacji inicjatyw w ramach pozostałych celów LSR.

Przykładowa lista operacji:

- amfiteatry, sceny do organizacji wydarzeń plenerowych, wiaty, publiczne toalety, pomosty, przebiegalnie, siłownie, boiska, skateparki, pumpraki, ścianki wspinaczkowe, bezasekuracyjne place zabaw, leśne parki rozrywki, zagospodarowanie parków i terenów zielonych, miejsca spotkań i wypoczynku dla osób starszych, a także dla ludzi młodych.
- zakup wyposażenia sprzęt wodny, rowery, itp.

Powyższa lista nie stanowi katalogu zamkniętego. Z dofinansowania wyłączone są operacje produkcyjne, tj. generujące zysk.

Premiowane będą operacje innowacyjne, przy czym przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny).

Pożądana jest realizacja operacji w zakresie stworzenia urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego (przy czym innowacyjność weryfikowana jest każdorazowo na etapie danego naboru), np. zakup melexów do obsługi zwłaszcza grup seniorów, a także np. budowa leśnych parków rozrywki (wpisujących się w leśny, naturalny charakter Borów Tucholskich, zapewniających naturalną zabawę, scenerię i materiały, będących naturalną przygodą w lesie i przestrzenią do samodzielnych doświadczeń i odkrywania).

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość wsparcia kosztów kwalifikowalnych na poziomie operacji: **50 tys. zł**

Maksymalna wartość dofinansowania na poziomie operacji: **300 tys. zł**

Maksymalny poziom współfinansowania:

- jednostki sektora finansów publicznych – do 75% kosztów kwalifikowalnych

W przypadku zmiany PS WPR, przyjmuje się, że maksymalny poziom współfinansowania przyjmuje wartość zgodną ze zmienionym PS WPR.

Grupy docelowe:

- mieszkańcy obszaru LSR, w szczególności dzieci, ludzie młodzież i seniorzy; turyści

Beneficjenci (Wnioskodawcy):

- osoby prawne: jednostki sektora finansów publicznych (gmina, powiat)

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): tryb konkursowy

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się m.in. premiowanie operacji innowacyjnych.

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
Liczba operacji w zakresie tworzenia lub rozwoju małej infrastruktury publicznej służącej turystyce i/lub rekreacji dofinansowanych w ramach LSR <u>Jednostka miary:</u> sztuka <u>Planowana wartość docelowa:</u> 7 szt.	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR. <u>Jednostka miary:</u> liczba osób <u>Planowana wartość docelowa:</u> 1890 osób

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo doprecyzowane w „Regulaminie konkursu”, w tym dopuszcza się m.in. możliwość ograniczenia maksymalnej wartości dofinansowania na poziomie operacji.

Przedsięwzięcie:

P.1.3 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – razem po borowiacku

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich.

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. potrzeba integracji branży turystycznej, m.in. w kontekście oferowania wspólnych usług i promocji obszaru, potrzeba zbudowania sieci i porozumień lokalnych, konieczność podniesienia i aktualizacji kwalifikacji mieszkańców, szczególnie w odniesieniu do obsługi ruchu turystycznego, pełniejsze wykorzystanie potencjału lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, historycznych do rozwoju turystyki i usług czasu wolnego, potrzeba popularyzacji lokalnego dziedzictwa kulturowego w sytuacji niewystarczających środków finansowych, zwiększenie zaangażowania kolejnych pokoleń w podtrzymywanie borowiackich tradycji w sytuacji malejącego grona twórców lokalnych, zintensyfikowanie działań nakierowanych na edukację regionalną, podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców, w szczególności związanej z ochroną bogatych zasobów dziedzictwa przyrodniczego

W ramach Przedsięwzięcia planuje się realizację Projektów Grantowych opisanych w PS WPR w zakresie:

- kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zielonej gospodarki, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego,
- ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego polskiej wsi.

Realizacja przedsięwzięcia „BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – razem po borowiacku” ma zintegrować branżę turystyczną, zachęcić do tworzenia spójnego wizerunku Borów Tucholskich jako regionu turystyki naturalnej (opisanego w „Strategii marki Bory Tucholskie wraz z planem promocji”, opracowanym przez agencję LOCATIVO oraz Kujawsko - Pomorską Organizację Turystyczną przy współpracy Powiatu Tucholskiego, Świeckiego i lokalnych podmiotów z branży turystycznej). Inspiracją do wspólnych działań może być

wypracowane we wspomnianej strategii zdanie pozycjonujące marki Bory Tucholskie: „Dla osób kochających naturę i przyrodę Bory Tucholskie to przyjazny, dostępny, odpowiedzialny społecznie i środowiskowo region leśny, który pobudza umysł, dopieszcza zmysły oraz przywraca energię poprzez doświadczenie natury na poziomie aktywności, wiedzy i emocji.”

Pożądane są wszelkie działania, które będą wdrażały w życie „Strategię marki Bory Tucholskie wraz z planem promocji” (LOCATIVO), a więc elementy składające się na „turystykę naturalną” jak: „Akademia turystyki naturalnej”, (rozwój kompetencji zawodowych osób z lokalnej branży turystycznej pod kątem wymagań turystyki naturalnej, a także specjalna oferta dla osób spoza regionu, także turystów), „Święto turystyki naturalnej”, „Sieć miejsc turystyki naturalnej” (miejsca funkcjonujące jako szlak tematyczny), „pakiety turystyczne” „Leśny park rozrywki” (nowa oferta będąca najlepszą ilustracją dla idei turystyki naturalnej po borowiacku, pełni też rolę inicjatywy, która ma pozytywny wpływ na wizerunek marki regionu).

Zaproponowana specjalizacja dotycząca „turystyki naturalnej” wprost łączy się z najważniejszym zasobem Borów Tucholskich (czysta przyroda, krajobraz, kompleksy leśne), jednak pełne wykorzystanie specjalizacji każe odnieść się również do zasobów z zakresu dziedzictwa kulturowego (legandy, potrawy, haft, kulinaria). Wzmacniają one przekaz o tym regionie jako miejscu, gdzie przyroda jest wykorzystywana przez człowieka (architektura, kulinaria), a jednocześnie nieeksploatowana. Wskazane jest więc częstsze czerpanie z **lokalnego dziedzictwa** przy tworzeniu nowych ofert turystycznych.

Przykładowa lista operacji:

- organizacja kursów, szkoleń, warsztatów, konkursów, wizyt studyjnych i innych działań integrujących branżę turystyczną, zmierzających do budowania produktów sieciowych, popularyzacji i zmiany stereotypowego postrzegania zasobów Borów Tucholskich,
- kursy, szkolenia i warsztaty podnoszące kwalifikacje mieszkańców w odniesieniu do obsługi ruchu turystycznego,
- organizacja kursów, szkoleń, warsztatów, konkursów, wizyt studyjnych i innych działań edukacyjnych nawiązujących do lokalnych tradycji oraz dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego Borów Tucholskich, w tym promowanie postaw prośrodowiskowych i proklimatycznych,
- promowanie aktywnego stylu życia oraz różnych form spędzania czasu wolnego wśród mieszkańców poprzez realizację otwartych wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa i/lub zasobów, w tym w zakresie turystyki i rekreacji.

Powyższa lista nie stanowi katalogu zamkniętego. W ramach przedsięwzięcia nie przewiduje się realizacji projektów infrastrukturalnych oraz generujących zysk.

Elementami towarzyszącymi ww. zadaniom mogą być także:

- opracowanie i wydanie materiałów promocyjnych, m.in. folderów, map, filmów promocyjnych, monografii, przewodników, itp. przyczyniających się do ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego obszaru LSR – Borów Tucholskich (przy założeniu minimalizacji wydatków na materiały reklamowe oraz publikacje wymagające druku),
- zakup wyposażenia w celu wdrażania projektu służącego ochronie lokalnego dziedzictwa kulturowego i/lub przyrodniczego polskiej wsi.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość dofinansowania, tj. grantu – 10 tys. zł,

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – do 30 tys. zł,

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 100% kosztów kwalifikowalnych.

Grupy docelowe: wszyscy mieszkańcy obszaru objętego LSR, turyści

Beneficjent projektu grantowego: Lokalna Grupa Działania

Grantobiorcy – realizatorzy zadań:

Grantobiorcami (realizatorami grantów) na podstawie umowy o powierzenie grantu, zawartej bezpośrednio z LGD, będą mogły być:

- a) osoby prawne (lokalne organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną, jednostki sektora finansów publicznych),
- b) jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawy przyznają zdolność prawną posiadające siedzibę lub zarejestrowany oddział/ koło na obszarze objętym LSR (zgodnie ze statutem lub innym dokumentem regulującym zasady funkcjonowania).

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia

Produkty	Rezultaty
Liczba inicjatyw dot. przedsięwzięć turystycznych lub nawiązujących do lokalnego dziedzictwa przyrodniczego/kulturowego/historycznego Borów Tucholskich, dofinansowanych w ramach LSR <u>Jednostka miary:</u> sztuka <u>Planowana wartość docelowa:</u> 12 szt.	R.IPR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami. <u>Jednostka miary:</u> liczba osób <u>Planowana wartość docelowa:</u> 144 osoby

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo doprecyzowane w „Regulaminie konkursu”.

Przedsięwzięcie:

P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. potrzeba obniżania wysokiego poziomu bezrobocia – wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji na rynku pracy, w szczególności wśród kobiet, potrzeba podniesienia wskaźnika przedsiębiorczości, potrzeba tworzenia większej liczby miejsc pracy, w szczególności w branżach dot. podstawowych usług i produkcji – wiele usług/zawodów uznawanych jest na obszarze LSR od kilku lat za deficytowe (sytuacja spowodowana COVID-19, wojną, inflacją), konieczność rozwijania oferty usług dla osób starszych – usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usług opiekuńczych.

W ramach przedsięwzięcia planuje się wpieranie aktywności gospodarczej mieszkańców i lokalnych firm oraz rolników, przyczyniającej się do tworzenia miejsc pracy i alternatywnych źródeł dochodu, poprzez dofinansowanie operacji w nast. zakresie:

a. rozwój przedsiębiorczości na obszarze LSR przez wspieranie operacji dotyczących:

- podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
- rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej,

b. rozwój pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania:

- gospodarstw opiekuńczych.

Z uwagi na specyfikę obszaru LSR oraz potrzeby mieszkańców wspierane będą tylko branże priorytetowe z punktu widzenia LSR rozumiane jako:

- I. Branża usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usługami opiekuńczymi, w szczególności dla osób starszych, w tym w gospodarstwach opiekuńczych.
- II. Działalności w zawodach wskazanych na obszarze LSR w 2022 r. oraz w 2023 r. jako deficytowe (źródło: barometr.zawodow.pl, prognoza na rok 2022 i 2023 dla Powiatu Tucholskiego):

1. blacharze i lakiernicy samochodowi	26. operatorzy i mechanicy sprzętu do robót ziemnych
2. brukarze	27. operatorzy obrabiarek skrawających
3. ceramicy przemysłowi	28. operatorzy urządzeń dźwigowo-transportowych
4. cieśle i stolarze budowlani	29. opiekunowie osoby starszej lub niepełnosprawnej
5. dekarze i blacharze budowlani	30. pedagodzy
6. dentyści	31. piekarze
7. elektrycy, elektromechanicy i elektromonterzy	32. pielęgniarki i położne
8. farmaceuci	33. pracownicy ds. rachunkowości i księgowości
9. fizjoterapeuci i masażyści	34. pracownicy robót wykończeniowych w budownictwie
10. geodeci i kartografowie	35. przetwórcy mięsa i ryb
11. kamieniarze	36. psychologodzy i psychoterapeuci
12. kierowcy autobusów	37. ratownicy medyczni
13. kierowcy samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych	38. robotnicy budowlani
14. kucharze	39. robotnicy obróbki drewna i stolarze
15. lakiernicy	40. samodzielni księgowi
16. Lekarze	41. spawacze
17. magazynierzy	42. szefowie kuchni
18. mechanicy maszyn i urządzeń	43. ślusarze
19. mechanicy pojazdów samochodowych	44. tapicerzy
20. monterzy instalacji budowlanych	45. technicy mechanicy
21. murarze i tynkarze	46. wychowawcy w placówkach oświatowych i opiekuńczych
22. nauczyciele języków obcych i lektorzy	47. zaopatrzeniowcy i dostawcy
23. nauczyciele przedmiotów ogólnokształcących	
24. nauczyciele przedszkoli	
25. nauczyciele szkół specjalnych i oddziałów integracyjnych	

III. Działalności, na które wystąpiło zapotrzebowanie na obszarze LSR (na podstawie doświadczeń LGD z naborów w okresie 2014-2020), tj.:

1. aranżacja wnętrz	9. usługi elektroinstalacyjne
2. audyty energetyczne	10. usługi elektryczne
3. branża grzewcza i chłodnicza	11. usługi kosmetyczne
4. mechanika pojazdowa	12. usługi logopedyczne
5. mycie elewacji, dachów, paneli fotowoltaicznych	13. usługi projektowe (projekty budowlane)
6. odnawialne źródła energii	14. usługi sprzątanania
7. stolarka okiennie-drzwiowa	15. usługi tartaczne
8. usługi ciesielsko – dekarские	16. usługi trychologiczne
	17. wynajem sprzętu budowlanego

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość wsparcia kosztów kwalifikowalnych na poziomie operacji: **50 tys. zł**

Maksymalna wysokość dofinansowania operacji:

- podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne - dotacja w postaci ryczałtu **do 150 tys. zł;**
- rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej – dotacja w postaci refundacji kosztów kwalifikowalnych **do 300 tys. zł.**
- rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie tworzenia lub rozwijania gospodarstw opiekuńczych – dotacja w postaci ryczałtu/refundacji **do 150 tys.**

Wsparcie w zakresie podejmowania i rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej przewiduje także finansowanie kosztów szkoleniowych, związanych ściśle z celem danej operacji, takich jak nabycie lub podwyższenie kwalifikacji, reorientacja zawodowa, koszty kursów specjalistycznych lub obejmujących wiedzę niezbędną do prowadzenia działalności gospodarczej np. podstawy księgowości, co daje Wnioskodawcom m.in. możliwość dostosowania kwalifikacji/kompetencji do lokalnych potrzeb np. zapotrzebowanie na usługi podstawowe i stworzenie miejsc pracy określanych powyżej jako deficytowe.

Maksymalny poziom współfinansowania:

- do 65% kosztów kwalifikowalnych, z wyłączeniem operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych,
- do 85% kosztów kwalifikowalnych w przypadku operacji realizowanych w ramach rozwoju pozarolniczych funkcji małych gospodarstw rolnych.

W przypadku zmiany PS WPR, przyjmuje się, że maksymalny poziom współfinansowania przyjmuje wartość zgodną ze zmienionym PS WPR.

Grupy docelowe/Beneficjenci:

- mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego LSR, w szczególności osoby w niekorzystnej sytuacji, tj. kobiety (zarejestrowane w PUP jako bezrobotne lub poszukujące zatrudnienia),
- rolnicy z małych gospodarstw,
- lokalni przedsiębiorcy.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): tryb konkursowy

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

W ramach przedsięwzięcia przewiduje się premiowanie m.in. operacji zapewniających racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko.

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
liczba udzielonych dotacji wspierających przedsiębiorcze postawy mieszkańców	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.
Jednostka miary: sztuka	Jednostka miary: liczba utworzonych miejsc pracy
<u>Planowana wartość docelowa: 8 szt.</u>	<u>Planowana wartość docelowa: 3 utworzone miejsca pracy</u>
	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.
	Jednostka miary: liczba przedsiębiorstw
	<u>Planowana wartość docelowa: 8 przedsiębiorstw</u>

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo doprecyzowane w „Regulaminie konkursu”.

Przedsięwzięcie:

P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. konieczność wsparcia lokalnych liderów, którzy doświadczają efektu „wypalenia”, potrzeba wzmocnienia lub kreowania nowych liderów, w szczególności wśród ludzi młodych i kobiet, potrzeba sieciowania organizacji pozarządowych, co wzmocni ich potencjał i powoli na realizację bardziej kompleksowych projektów, potrzeba zwiększania kompetencji członków organizacji pozarządowych w zakresie pozyskiwania środków zewnętrznych (szkolenia „jak napisać dobry projekt”), potrzeba większego wykorzystania potencjału lokalnych organizacji, m. in. KGW i OSP.

Przedsięwzięcie służyć będzie zwiększaniu aktywności społecznej mieszkańców poprzez sieciowanie organizacji pozarządowych i wspieranie lokalnych liderów, przy czym co najmniej 1 projekt grantowy ukierunkowany będzie tylko na kreowanie liderów wśród ludzi młodych i włączanie ich w życie lokalnych społeczności. Taka „socjalizacja” młodych jest szczególnie istotna po okresie covidowej izolacji młodzieży, która spowodowała wiele szkód w ich psychice. Trzeba pokazać młodym ludziom, że mogą zrobić coś wartościowego dla lokalnej społeczności, co jednocześnie zburzy stereotyp „młodego człowieka z telefonem w ręku, zanurzonego w wirtualnej rzeczywistości”. Planuje się także realizację operacji własnej ukierunkowanej na włączenie społeczne kobiet. Przy wdrażaniu przedsięwzięcia wykorzystany zostanie potencjał mieszkańców w szczególności skupionych w lokalnych organizacjach pozarządowych.

Przedsięwzięcie będzie więc realizowane w ramach opisanych w PS WPR zakresach wsparcia:

- kształtowanie świadomości obywatelskiej o znaczeniu zrównoważonego rolnictwa, gospodarki rolno-spożywczej, zielonej gospodarki, biogospodarki, wsparcie rozwoju wiedzy i umiejętności w zakresie innowacyjności, cyfryzacji lubi przedsiębiorczości, a także wzmocnienie programów edukacji liderów życia publicznego i społecznego, z wyłączeniem inwestycji infrastrukturalnych,
- włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.

Planuje się 2 sposoby wdrożenia przedsięwzięcia:

I – PROJEKTY GRANTOWE:

Przykładowa lista wspieranych zadań w ramach grantu LGD:

- organizacja kursów, szkoleń, warsztatów, konkursów, wizyt studyjnych i innych działań edukacyjnych skierowanych do lokalnych liderów, nastawionych w szczególności na sieciowanie organizacji pozarządowych
- szkolenia, warsztaty, wizyty studyjne i inne działania ukierunkowane na wzrost aktywności ludzi młodych i ich udziału w życiu publicznym (kreowanie młodych liderów, promowanie aktywnego uczestnictwa młodzieży w życiu społecznym).

Powyższa lista nie stanowi katalogu zamkniętego.

Obowiązkowym elementem projektu (warunkiem dostępu) będzie nawiązanie współpracy z lokalną organizacją społeczną lub sołectwem. Zakłada się, że lokalna organizacja lub sołectwo będą mogły współpracować w kilku projektach. W ramach projektów grantowych nie przewiduje się realizacji zadań z zakresu inwestycji infrastrukturalnych oraz generujących zysk.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość dofinansowania, tj. grantu – 10 tys. zł,

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – do 30 tys. zł,

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 100% kosztów kwalifikowalnych.

Grupy docelowe: wszyscy mieszkańcy obszaru objętego LSR, w szczególności ludzie młodzi (do 25 r.ż.)

Beneficjent projektu grantowego: Lokalna Grupa Działania

Grantobiorcy – realizatorzy zadań:

Grantobiorcami (realizatorami grantów) na podstawie umowy o powierzenie grantu, zawartej bezpośrednio z LGD, będą mogły być:

- osoby prawne (lokalne organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną, jednostki sektora finansów publicznych)
- jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawy przyznają zdolność prawną posiadające siedzibę lub zarejestrowany oddział/ koło na obszarze objętym LSR (zgodnie ze statutem lub innym dokumentem regulującym zasady funkcjonowania).

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

II – OPERACJA WŁASNA LGD

W ramach zadania planuje się realizację Operacji własnej LGD skierowanej do kobiet, której celem będzie kreowanie liderki życia społecznego, promowanie aktywnych postaw kobiet oraz włączania się kobiet w działalność organizacji pozarządowych.

Głównym założeniem operacji jest pobudzenie uczestniczek do refleksji na temat problemów występujących w lokalnym środowisku; uświadomienie im jak wiele zależy od nich i jaka siła tkwi w nich samych; wskazanie

lokalnych zasobów, które można wykorzystać w celu rozwiązania problemów lokalnych; pokazanie korzyści ze współdziałania w grupie, promocji własnych pomysłów.

W ramach operacji przewiduje się między innymi zadania dot.:

- szkolenia/warsztaty z zakresu animacji społecznej, skutecznej komunikacji, finansowania inicjatyw oddolnych (zasady pisania i rozliczania projektów), prowadzenia własnego biznesu na bazie lokalnych zasobów, ekonomii społecznej, zasad funkcjonowania organizacji pozarządowych,
- spotkania z liderami lokalnymi, w tym przedstawicielami organizacji pozarządowych (spotkania stacjonarne i wizyty studyjne),
- organizacja wydarzeń lokalnych we współpracy z lokalnymi liderkami.

Obowiązkowym elementem operacji własnej będzie zawarcie partnerstwa z lokalną organizacją społeczną lub sołectwem. W ramach projektu nie przewiduje się realizacji działań infrastrukturalnych ani działań generujących zysk.

Uzasadnienie dla realizacji operacji własnej:

Partnerstwo „Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie” jest postrzegana na obszarze LSR jako „organizacja parasolowa”. Szczególnie bliski jest nam sektor organizacji pozarządowych, ponieważ jako stowarzyszenie powstał z inicjatywy związku stowarzyszeń LGD „Bory Tucholskie”, które kładło szczególny nacisk na sieciowanie trzeciego sektora. Partnerstwo LGD Bory Tucholskie wypracowało sobie kontakty z lokalnymi organizacjami, które w dużej części zostały grantobiorcami w projektach grantowych finansowanych z EFRROW i EFS w okresie 2014-2020. Organizujemy szkolenia dotyczące realizacji i rozliczania projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, dzięki czemu lokalne organizacje nabywają wiedzę i doświadczenie, wykorzystywaną do dalszych działań. LGD organizuje wizyty studyjne, pokazując mieszkańcom dobre praktyki zarówno poza obszarem LSR, ale także na naszym terenie, co sprzyja nawiązywaniu dobrych relacji między lokalnymi podmiotami z różnych sektorów (publicznego, społecznego i gospodarczego). Realizacja operacji własnej będzie więc dzieleniem się z mieszkańcami doświadczeniem LGD w budowaniu lokalnego kapitału społecznego.

Beneficjent: Lokalna Grupa Działania

Kryteria premiujące wyboru operacji (preferencje): opisane zostały w rozdziale VII

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia (projekty grantowe oraz operacja własna):

Produkty	Rezultaty
Liczba wspartych projektów służących animacji lokalnych społeczności	R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.
Jednostka miary: sztuka	Jednostka miary: liczba osób
<u>Planowana wartość docelowa:</u> 13 szt.	<u>Planowana wartość docelowa:</u> 72 osoby
	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.
	Jednostka miary: liczba osób
	<u>Planowana wartość docelowa:</u> 184 osoby

UWAGA: Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo dookreślone w *Regulaminie konkursu*.

P.3.1 DYCHT RÓWNI

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. potrzeba promowania aktywnego udziału kobiet w życiu zawodowym – wyrównywania szans kobiet na rynku pracy, konieczność podniesienia świadomości społeczności lokalnej w zakresie wyrównywania szans kobiet i mężczyzn, przeciwdziałania dyskryminacji oraz przemocy wśród dzieci i młodzieży, potrzeba wsparcia rodzin w procesie wychowania dzieci i młodzieży oraz prowadzenia gospodarstwa domowego, konieczność reagowania na rosnącą przemoc wśród osób nieletnich. W ramach przedsięwzięcia realizowane będą także działania ukierunkowane na promowanie aktywnych postaw kobiet z obszarów wiejskich zarówno w życiu społecznym, zawodowym, jak i rodzinnym.

W ramach przedsięwzięcia planuje się działania na rzecz promowania aktywności zawodowej kobiet oraz zmniejszenia segregacji na rynku pracy ze względu na płeć - wsparcie opisane szczegółowo w programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027 - Działanie FEKP.07.01 PRZEŁAMYWANIE STEREOTYPÓW ZWIĄZANYCH Z PŁCIĄ.

TYPY PROJEKTÓW:

1. Podnoszenie wiedzy i świadomości osób zajmujących się edukacją i pracą z dziećmi i młodzieżą nt. stereotypów płci i specyfiki potrzeb osób różnej płci w tym także przemocy rówieśniczej uwarunkowanej przekonaniami związanymi z płcią;
2. kluby rodzica - miejsca spotkań rodziców, zależnie od potrzeb ukierunkowane na:
  - wsparcie dla kobiet (wymiana doświadczeń, warsztaty motywujące, psychologiczne, coaching, kręgi wsparcia) próbujących godzić życie zawodowe z rodzinnym, wzmacniające poczucie własnej wartości i motywację do przełamywania stereotypów dot. roli kobiet i rozwoju osobistego;
  - wsparcie dla mężczyzn (wymiana doświadczeń, warsztaty motywujące, psychologiczne, coaching, kręgi wsparcia) próbujących przełamywać stereotypy związane z rolą mężczyzn w rodzinie i społeczeństwie, zachęcające do większego zaangażowania w obowiązki opiekuńcze.Kluby rodzica mogą przewidywać wspólne działania dla kobiet i mężczyzn, w zakresie wskazanym powyżej
3. Zwiększenie udziału oraz wzmocnienie pozycji kobiet na rynku pracy poprzez działania wspierające rozpoczęcie, utrzymanie lub powrót do zatrudnienia, takie jak: wsparcie prawne, z zakresu rozwoju osobistego, motywujące, psychologiczne, wzmacniające poczucie własnej wartości.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **20 tys. zł,**

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **100 tys. zł,**

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 95% kosztów kwalifikowalnych.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): projekt grantowy LGD

Beneficjentami projektu objętego grantem mogą być wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów).

Grupa docelowa: wszyscy mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
Liczba osób objętych wsparciem w zakresie równości kobiet i mężczyzn. <u>Planowana wartość docelowa: 90 osób</u>	Liczba osób, które podniosły poziom wiedzy w zakresie równości kobiet i mężczyzn dzięki wsparciu w programie. <u>Planowana wartość docelowa: 52 osoby</u>

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo dookreślone w *Regulaminie konkursu*.

Przedsięwzięcie:**P.3.2 NASZE GZUBY****przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:**

C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. potrzeba zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży (m.in. w ramach klubów młodzieżowych), potrzeba wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży – rozwój kompetencji kluczowych (niski poziom kształcenia w lokalnych szkołach – słabe wyniki egzaminów ósmoklasisty), potrzeba dostępu do darmowych form wsparcia dla dzieci i młodzieży - ubóstwo rodzin i bezrobocie ogranicza udział młodych w różnych aktywnościach, potrzeba dostosowania oferty edukacyjno-kulturalnej i rekreacyjnej do oczekiwań dzieci i młodzieży

Przedsięwzięcia zakłada zatem udostępnianie miejsc i zaproponowanie takich działań, w których ludzie młodzi w czasie wolnym mogą rozwijać swe zdolności i umiejętności, jak również rozwijać kompetencje kluczowe niezbędne w życiu społecznym i przyszłej aktywności zawodowej. Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, w szczególności z miejscowości oddalonych od ośrodków centralnych, nie polega wyłącznie na zapewnieniu im dostępu do tzw. etapu edukacji obowiązkowej, to również organizowanie nieobowiązkowych bezpłatnych form kształcenia, czyli zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych. Na obszarach wiejskich, zwłaszcza peryferyjnych, ubogich w instytucje kulturalno-oświatowe i sportowe, oferta takich zajęć bywa bardzo skromna. Dzięki realizacji przedsięwzięcia możliwe będzie pełne i wszechstronne wykorzystanie potencjału obszaru LSR (m.in. świetlice wiejskich – wsparcie blisko miejsca zamieszkania) oraz zaistnieje możliwość rozwiązania lub złagodzenia istniejących problemów edukacyjnych (w szczególności dostępności do źródeł wiedzy, zagospodarowania czasu wolnego, dostępności do fachowego poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego).

W ramach przedsięwzięcia planuje się więc działania na rzecz promowania równości szans i aktywnego udziału dzieci i młodzieży w życiu społecznym, a także wsparcie na rzecz zatrudnienia i integracji społeczno-gospodarczej ludzi młodych – wsparcie opisane szczegółowo w programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027 – Działanie FEKP.07.02 WSPARCIE DZIECI I MŁODZIEŻY POZA EDUKACJĄ FORMALNĄ.

TYPY PROJEKTÓW:

1. wsparcie na rzecz tworzenia i funkcjonowania edukacyjnych klubów młodzieżowych, w ramach których możliwa jest realizacja różnorodnego obszaru tematycznego, uwzględniającego zainteresowania, zdolności, potrzeby, predyspozycje dzieci i młodzieży, w tym zajęcia filmowe, muzyczne, artystyczne, sportowe, z robotyki, programowania, nt. lokalnej tożsamości i kultury, wsparcie edukacji społecznej i obywatelskiej dzieci i młodzieży m.in. poprzez realizację spotkań, warsztatów i wizyt studyjnych,

2. wsparcie na realizację projektów edukacyjnych, umożliwiających rozwijanie uzdolnień dzieci oraz młodzieży i ukierunkowanych na osiągnięcie konkretnego celu edukacyjnego (np. przygotowanie i udział w krajowym lub międzynarodowym konkursie naukowym),

3. warsztaty w obszarze ginących zawodów (np. w ramach organizacji wioski ginących zawodów) przyczyniające się do wzrostu wiedzy nt. tradycji regionu i nabywania umiejętności przydatnych w wyborze ścieżek kształcenia i w przyszłym życiu zawodowym.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **50 tys. zł.**

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **do 100 tys. zł.**

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 95% kosztów kwalifikowalnych.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): projekt grantowy LGD

Beneficjentami projektu objętego grantem mogą być wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów).

Grupa docelowa: dzieci i młodzież uczące się, w wieku od 6 do 24 lat, z obszaru objętego lokalną strategią rozwoju

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
- Liczba osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, objętych wsparciem w ramach edukacji pozaformalnej <u>Planowana wartość docelowa: 300 osób</u>	- liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu. <u>Planowana wartość docelowa: 114 osób</u>
- Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem <u>Planowana wartość docelowa: 300 osób</u>	
- Liczba dzieci/uczniów o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych, objętych wsparciem <u>Planowana wartość docelowa: 20 osób</u>	

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo dookreślone w *Regulaminie konkursu*.

Przedsięwzięcie:

P.3.3 BOROWIACKIE LOWE

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. potrzeby kształcenia osób dorosłych - edukacji przez całe życie, organizowania wsparcia w miejscu zamieszkania (ubóstwo wielu rodzin oraz bezrobocie uniemożliwia skorzystanie z wielu ofert w zakresie możliwości kształcenia, a więc rozwijania kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych).

Wśród osób dorosłych, które ukończyły 18 rok życia, a zwłaszcza po 25 r. ż., wzrasta znaczenie edukacji pozaformalnej, która mogłaby się przyczynić do rozwoju osobistego oraz zwiększenia posiadanych kompetencji kluczowych tak, by otworzyć nowe drogi rozwoju i podnieść satysfakcję z życia. Realizacja przedsięwzięcia

wpłynie zatem na podniesienie życiowych umiejętności osób dorosłych oraz ułatwianie zmian ścieżki kariery zawodowej i wspieranie mobilności zawodowej mieszkańców obszaru LSR.

Mieszkańcy obszaru LSR niejednokrotnie wskazywali na chęć i potrzebę uczenia się i podnoszenia posiadanych umiejętności. Celem realizacji przedsięwzięcia jest utworzenie na obszarze LSR tzw. LOWE (Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji) i dotarcie z ofertą edukacyjną do jak najszerszego grona osób dorosłych – mieszkańców obszaru LSR.

Rolę LOWE powierza się lokalnym szkołom. Lokalny Ośrodek Wiedzy i Edukacji jest zatem określeniem nowej roli, którą szkoły mogą pełnić w aktywizowaniu dorosłych i społeczności lokalnej na rzecz rozwoju umiejętności stanowiących podstawę dla uczenia się przez całe życie. Pozwalają one na kontynuację edukacji na różnych poziomach i w różnych dziedzinach, na stawianie i osiągnięcie celów, na radzenie sobie w różnych sytuacjach życiowych – społecznych i zawodowych. Przyczyniają się one więc do kształtowania umiejętności uniwersalnych ułatwiających poruszanie się na rynku pracy, potrzebnych dla rozwoju wspólnot, w tym społeczności lokalnych i dla rozwoju osobistego. Umiejętności uniwersalne nazywane są kluczowymi kompetencjami, w skład których wchodzi tzw. umiejętności podstawowe.

W ramach przedsięwzięcia planuje się wsparcie na rzecz kształcenia dorosłych – wsparcie opisane szczegółowo w programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027 – Działanie FEKP.07.03 AKTYWIZACJA EDUKACYJNA OSÓB DOROSŁYCH.

TYPY PROJEKTÓW:

1. tworzenie Lokalnych Ośrodków Wiedzy i Edukacji, które angażują mieszkańców lokalnej społeczności w rozwijanie kompetencji życiowych, społecznych i zawodowych.

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **250 tys. zł**

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 95% kosztów kwalifikowalnych.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): projekt grantowy LGD

Beneficjentem projektu objętego grantem **może być podmiot publiczny lub prywatny będący organem prowadzącym szkołę podstawową lub ponadpodstawową bez względu na lokalizację lub szkołę wyższą w miastach do 20 tys. mieszkańców**

Grupa docelowa: wszyscy mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
- Liczba osób dorosłych objętych wsparciem w zakresie umiejętności lub kompetencji podstawowych realizowanym poza Bazą Usług Rozwojowych Planowana wartość docelowa: 2000 osób	- Liczba utworzonych lokalnych ośrodków wiedzy i edukacji (LOWE) Planowana wartość docelowa: 10 szt.
- Liczba podmiotów przygotowanych do pełnienia funkcji lokalnego ośrodka kształcenia osób dorosłych Planowana wartość docelowa: 10 szt.	

Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo dookreślone w *Regulaminie konkursu*.

P.3.4 JESIEŃ W BORACH

przyczyni się do realizacji celu szczegółowego LSR:

C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Uzasadnienie wyboru przedsięwzięcia oraz sposób realizacji

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w LSR potrzeby (roz. VI.1), dotyczące takich aspektów jak np. zapewnienie dowozu lub organizacji spotkań dla seniorów w małych miejscowościach, aby zlikwidować barierę komunikacyjną, realizacja form wsparcia w małych grupach (np. w gospodarstwach opiekuńczych), potrzeba dostępu do darmowych form wsparcia dla osób starszych, rozwój usług samopomocowych, rozwój usług w zakresie ochrony zdrowia i profilaktyki zdrowotnej, podniesienie kompetencji cyfrowych osób starszych, wsparcie dla najmniej aktywnych seniorów – konieczność przełamanie barier mentalnych dotyczących wyjścia z domu.

Poprzez realizację przedsięwzięcia zaplanowano stworzenie osobom starszym optymalnych warunków funkcjonowania społecznego (wyrównywanie szans w zakresie możliwości uczestnictwa w życiu społecznym), wspieranie rehabilitacji zdrowotnej, społecznej i zawodowej osób starszych oraz edukacji społecznej (edukacja i aktywizacja rodzin oraz środowisk lokalnych do działań samopomocowych). Przedsięwzięcie zakłada zatem działania aktywizujące osoby starsze, w tym inicjujące procesy integracyjne lokalnej społeczności oraz stwarzające większe możliwości seniorom w zakresie uczestnictwa w życiu społecznym, budowania nowych relacji, podejmowania inicjatyw samopomocowych i edukacyjnych.

W ramach przedsięwzięcia planuje się więc działania na rzecz integracji seniorów, pozwalające uchronić tę grupę społeczną przed izolacją i wykluczeniem społecznym – wsparcie opisane szczegółowo w programie Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027 – Działanie FEKP.07.04 WSPIERANIE INTEGRACJI SPOŁECZNEJ.

TYPY PROJEKTÓW:

1. Działania na rzecz integracji seniorów, pozwalające uchronić tę grupę społeczną przed izolacją i wykluczeniem społecznym:

- a) tworzenie i funkcjonowanie klubów seniora;
- b) funkcjonowanie uniwersytetów trzeciego wieku;
- c) zajęcia aktywizacyjne w gospodarstwach opiekuńczych
- d) uzupełniająco, w ramach klubów seniora oraz gospodarstw opiekuńczych: inne działania mające na celu wsparcie i integrację osób starszych, uwzględniające udział rodziny i całego środowiska w tworzeniu lokalnych sieci integracji i samopomocy obejmujące:
  - organizację wydarzeń włączających środowisko lokalne w problemy osób starszych: np. dnia sąsiada, pikników i wigilii sąsiedzkich;
  - spotkania o charakterze międzypokoleniowym, np. z młodzieżą szkolną lub grupami przedszkolnymi, mające na celu wymianę doświadczeń, wzajemną edukację i pomoc;
  - spotkania klubów wolontariackich, których celem jest pomoc osobom starszym i samopomoc, w tym organizacja banków wolnego czasu;
  - akcje proekologiczne organizowane wspólnie z młodzieżą zwiększające udział młodych i starszych w kształtowaniu środowiska życia, estetyki dzielnicy, osiedla;
  - przedstawienia grup teatralnych, zespołów pieśni i tańca z klubów seniora w szkole/przedszkolu lub odwiedziny grup przedszkolnych/szkolnych/ognisk kulturalnych w klubie seniora.

Z uwagi na powyższe typy projektów wsparciem objęte mogą zostać osoby starsze, czyli osoby, które ukończyły 60 r.ż. (patrz: SzOOP Programu Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027).

Kwota wsparcia w ramach LSR:

Minimalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **50 tys. zł**,

Maksymalna wartość dofinansowania, tj. grantu – **100 tys. zł**,

Maksymalny poziom współfinansowania (kwota wsparcia w ramach LSR): do 95% kosztów kwalifikowalnych.

Tryb wyboru projektów przez LGD (forma wdrożenia): projekt grantowy LGD

Beneficjentami projektu objętego grantem mogą być wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów).

Grupa docelowa: wszyscy mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju

Wskaźniki realizacji przedsięwzięcia:

Produkty	Rezultaty
- liczba osób starszych objętych wsparciem w klubach seniora, gospodarstwach opiekuńczych i Uniwersytetach Trzeciego Wieku <u>Planowana wartość docelowa: 279 osób</u> - całkowita liczba osób objętych wsparciem. <u>Planowana wartość docelowa: 279 osób</u>	- liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu. <u>Planowana wartość docelowa: 95 osób</u> - liczba objętych wsparciem klubów seniora, gospodarstw opiekuńczych i Uniwersytetów Trzeciego Wieku. <u>Planowana wartość docelowa: 13 szt.</u>

UWAGA: Szczegółowe zasady wsparcia w ramach przedsięwzięcia zostaną każdorazowo dookreślone w *Regulaminie konkursu*.

Rozdział VII Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

VII.1 Ogólna charakterystyka wewnętrznej organizacji pracy LGD, w tym przyjętych rozwiązań formalno-instytucjonalnych wraz ze zwięzłą informacją wskazującą sposób powstawania poszczególnych procedur, ich kluczowe cele i założenia.

Niniejszy rozdział odnosi się do wewnętrznej organizacji pracy LGD oraz zasad realizacji LSR, w szczególności dokonywania wyboru i oceny:

- operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD (dot. przedsięwzięć LSR: P.1.1, P.1.2, P.2.1),
- grantobiorców w ramach projektów grantowych LGD (dot. przedsięwzięć LSR: P.1.3, P.2.2, P.3.1, P.3.2, P.3.3, P.3.4).
- operacji własnych LGD (dot. przedsięwzięcia LSR: P.2.2).

Rozdział odwołuje się zatem do procedur wewnętrznych LGD w procesie naboru, oceny i wyboru wniosków w ramach LSR i uwzględnia rozwiązania stosowane zarówno w odniesieniu do projektów realizowanych przez podmioty inne niż LGD, jak również Projektów Grantowych oraz operacji własnych, w stosunku do których beneficjentem jest Lokalna Grupa Działania.

Opis przyjętych rozwiązań – sposób powstawania, kluczowe cele i założenia:

Celem procedur jest zapewnienie w całym okresie realizacji LSR jednolitego systemu naboru, oceny i wyboru operacji/grantobiorców, z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych funduszy, w ramach których LSR jest finansowana.

System naboru wniosków o dofinansowanie oraz procedury dotyczące oceny i wyboru operacji/ grantobiorców będą zgodne z obowiązującymi przepisami. Tworzone będą na podstawie ustawy o RLKS oraz rozporządzeń wdrożeniowych i wytycznych do poszczególnych funduszy. Propozycje procedur wypracowane zostaną m.in. w oparciu o dotychczasowe doświadczenia LGD we wdrażaniu LSR z okresu 2014-2020.

Procedury wypracowywane będą przez Zarząd, pracowników biura i członków Rady Decyzyjnej. Ostateczne procedury umożliwiające ocenę i wybór operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD, operacji własnych LGD oraz grantobiorców w ramach Projektów Grantowych LGD współfinansowanych z PS WPR oraz EFS+ ze środków Programu FEDKP, przyjmowane będą uchwałą Zarządu Partnerstwa.

Opracowane procedury będą przejrzyste i niedyskryminujące. Ich zapisy pozwolą unikać konfliktu interesów i zapewnią, aby żadna pojedyncza grupa interesu nie kontrolowała decyzji w sprawie wyboru operacji/grantobiorców (zgodnie z Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r., art. 33).

Zgodnie z zapisami umowy o warunkach i sposobie realizacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność (tzw. umowy ramowej), w terminie 60 dni od dnia jej zawarcia, LGD przekaże Zarządowi Województwa do zatwierdzenia:

- procedury wyboru i oceny operacji w ramach LSR (w tym operacji własnych),
- procedury ustalania niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji,
- procedury wyboru i oceny grantobiorców uwzględniające kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, niebudzący wątpliwości interpretacyjnych szczegółowy opis wyjaśniający ich znaczenie oraz sposób oceny wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów,
- Regulamin organu decyzyjnego, tj. Rady LGD.

Zgodnie ze statutem LGD organem decyzyjnym, do którego wyłącznej kompetencji należy ocena i wybór operacji/ grantobiorców do finansowania, jest Rada LGD. Rada LGD rozpatruje wnioski o dofinansowanie operacji/ o powierzenie grantów i podejmuje decyzje w ich sprawie podczas swoich posiedzeń zgodnie z Regulaminem Rady LGD. Regulamin Rady LGD określa szczegółowo tryb zwoływania oraz pracy Rady LGD, w tym podejmowania decyzji, jest więc nierozłącznym elementem procedur. Rada LGD dokonywać będzie oceny i wyboru wniosków do finansowania w oparciu o wskazane powyżej procedury oraz przepisy prawa, w szczególności odnoszące się do poszczególnych funduszy, w ramach których finansowana jest LSR.

ZAŁOŻENIA WSTĘPNE:

W opisie procedur dotyczących oceny i wyboru operacji (w tym operacji własnych LGD)/ grantobiorców do finansowania określone zostaną m.in.:

1. sposób udostępniania procedur do wiadomości publicznej;
2. sposób organizacji naboru wniosków;
3. zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji/ grantobiorców, w tym: ocena wniosków, dokumentowanie oceny, wzory dokumentów;
4. zasady ustalania kwot wsparcia dla danej operacji/ grantobiorcy;
5. sposób podawania do publicznej wiadomości protokołów z posiedzeń Rady LGD;
6. szczegółowy sposób informowania o wynikach oceny i możliwości wniesienia protestu/ złożenia odwołania;
7. procedury realizacji projektów grantowych.

Przyjęte przez LGD w całym procesie naboru, oceny i wyboru wniosków o dofinansowanie operacji/ o powierzenie grantów **rozwiązania formalno-instytucjonalne** będą zgodne z przepisami prawa oraz:

- a. będą niedyskryminujące i przejrzyste;
- b. pozwolą unikać konfliktu interesów;
- c. będą przewidywać regulacje zapewniające zachowanie parytetów tak, aby żadna pojedyncza grupa interesu nie kontrolowała decyzji w sprawie wyboru;
- d. będą szczegółowo regulować sytuacje wyjątkowe np. związane z uzyskaniem przez operację/grantobiorcę równej liczby punktów;
- e. zapewnią stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru;
- f. określą tryb wniesienia przez wnioskodawców protestu do Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego (wnioskodawcy inni niż LGD) lub odwołania od decyzji Rady LGD (dotyczy Grantobiorców);
- g. uwzględnią ustanowienie osoby/ komisji, której zadaniem będzie czuwanie nad prawidłowym przebiegiem całego procesu wyboru i oceny np. opiekuna procesu decyzyjnego;
- h. dotyczyć będą także realizacji operacji własnych, a także projektów grantowych, w tym również sposobu ich rozliczania, monitoringu i kontroli grantów.

VII.2 Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zgodnie z wymogami określonymi dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR z uwzględnieniem powiązania kryteriów wyboru z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami.

Ustanawianie lokalnych kryteriów wyboru oraz ich powiązanie z diagnozą obszaru, celami i wskaźnikami
Wstępne założenia dot. najważniejszych lokalnych kryteriów wyboru (kryteriów punktowych) sformułowane zostały na bazie diagnozy obszaru objętego LSR. Kryteria, podobnie jak procedury, przyjmowane są uchwałą Zarządu Partnerstwa.

Jak wspomniano już wcześniej, zgodnie z zapisami umowy ramowej LGD w terminie 60 dni od dnia jej zawarcia przekaże Zarządowi Województwa do zatwierdzenia zarówno procedury ustalania niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji (w tym operacji własnych), jak również kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych LGD.

Z uwagi na specyfikę możliwych do realizacji operacji, mogą zostać wyróżnione jeszcze odrębne zestawy kryteriów np. odrębne dla Wnioskodawców podejmujących lub rozwijających działalność gospodarczą oraz odrębne dla pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.

Wskazane kryteria (najistotniejsze) zostały ustalone zgodnie z wymogami określonymi dla poszczególnych funduszy, w ramach których finansowana jest LSR, i warunkują wybór operacji/ grantobiorców, które w jak największym stopniu przyczynią się do realizacji przyjętych w LSR wskaźników produktu i rezultatu, a tym samym do realizacji założonych celów LSR.

Propozycje kryteriów są ściśle powiązane z diagnozą obszaru (adekwatne do diagnozy) oraz przyczyniają się do osiągnięcia założonych w ramach LSR celów.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 - Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich

	diagnoza – obszary problemowe	lokalne kryteria wyboru – preferencje	wskaźniki rezultatu
P.1.1 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – przedsiębiorczość	Niewystarczająca oferta usług turystycznych (innych niż noclegowe), bazujących na endogenicznych potencjałach i wykorzystujących zasoby kulturowe, historyczne i przyrodnicze.	Operacje dotyczące świadczenia usług turystycznych (innych niż noclegowe), bazujących na endogenicznych potencjałach i wykorzystujących zasoby kulturowe, historyczne i przyrodnicze.	<p>- R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR.</p> <p>- R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.</p>
	Niewykorzystany potencjał gospodarstw rolnych do prowadzenia działań edukacyjnych.	Operacje dotyczące tworzenia zagród edukacyjnych	
	Niedostateczne/nieracjonalne wykorzystanie potencjału lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, historycznych do rozwoju turystyki i usług czasu wolnego.	operacje: - zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko; - innowacyjne – przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, <u>organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych</u> (kontekst lokalny);	

P.1.2 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – infrastruktura	Konieczność stworzenia urozmaiconej i nowoczesnej bazy do organizacji oferty czasu wolnego, w tym dla dzieci, młodzieży i seniorów	Operacje innowacyjne – przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, <u>organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych</u> (kontekst lokalny);	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.
	Potrzeba rozbudowy infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, także w mniejszych miejscowościach.	Operacje realizowane w miejscowościach zamieszkałych przez mniej niż 5 tys. mieszkańców	
P.1.3 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – razem po borowiacku	Niewykorzystany potencjał w postaci wielu organizacji pozarządowych, w szczególności KGW i OSP.	Projekty realizowane przez lokalne organizacje pozarządowe,	- R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom:

Aby pobudzać integrację branży turystycznej i zaangażowanie lokalnych podmiotów w działania na rzecz rozwoju obszaru LSR, planuje się również:

- premiowanie operacji partnerskich w ramach przedsięwzięcia P.1.1 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – przedsiębiorczość;

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 - Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR

	diagnoza – obszary problemowe	lokalne kryteria wyboru – preferencje	wskaźniki rezultatu
P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY	wysoki poziom bezrobocia;	operacje realizowane przez mieszkańców obszarów wiejskich, wykluczonych społecznie ze względu na przynależność do grup zdiagnozowanych jako grupy w niekorzystnej sytuacji – kobiety poszukujące zatrudnienia (tj. kobiety zarejestrowane w PUP jako osoby bezrobotne lub poszukujące pracy)	- R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR. - R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.
	mała liczba miejsc pracy;	operacje przyczyniające się do tworzenia większej liczby miejsc pracy,	
	Konieczność rozwijania oferty usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usług opiekuńczych, w szczególności dla osób starszych	Operacje dot. działalności gospodarczej w zakresie usług związanych ze zdrowiem, profilaktyką, usług opiekuńczych	
	Potrzeba podniesienia świadomości ekologicznej przedsiębiorców	Operacje zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko;	
P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY	Niewykorzystany potencjał lokalnych organizacji, m. in. KGW i OSP.	projekty realizowane przez lokalne organizacje pozarządowe,	- R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami.
	potrzeba sieciowania organizacji pozarządowych (realizacji wspólnych działań przez lokalnych liderów	nawiązanie współpracy z lokalną organizacją społeczną lub sołectwem spoza danej gminy	

Rozdział VIII Plan działania

VIII.1 Zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągnięcia poszczególnych celów i wskaźników wskazująca czas realizacji kluczowych efektów wdrażania LSR.

Plan działania zawiera szczegółowe wskazanie harmonogramu osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktów i rezultatów dla wszystkich przedsięwzięć zaplanowanych w ramach LSR. Szczegółowy harmonogram realizacji planu działania stanowi załącznik do LSR, tj. Formularz nr 2: Plan działania.

Dokument odnosi się zarówno do produktów i odpowiadających im rezultatów planowanych do osiągnięcia w ramach wdrażania LSR przez Wnioskodawców i Grantobiorców w poszczególnych przedsięwzięciach zaplanowanych w ramach LSR, ale również do efektów realizacji przez LGD operacji własnej (patrz opis Rozdział VI LSR Cele i wskaźniki).

Z uwagi na fakt, iż priorytetowym w LSR jest rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego, w pierwszym okresie realizacji LSR uruchomione zostanie jak najszybciej wsparcie w ramach przedsięwzięcia *P.1.1 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - przedsiębiorczość* - dla planujących rozpocząć lub rozwijać pozarolniczą działalność gospodarczą, jak również pozarolnicze funkcje gospodarstw rolnych (agroturystyka i zagrody edukacyjne). Jednocześnie ogłoszone zostaną nabory w *P.1.2 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - infrastruktura*. Powstała infrastruktura ma być m.in. bazą do realizacji inicjatyw w formie projektów grantowych (zarówno finansowanych z EFRROW, jak i EFS+).

Z uwagi na dużą liczbę osób planowaną do objęcia wsparciem a także duże oczekiwania społeczne, w następnej kolejności realizowane będą Projekty grantowe LGD, zaplanowane w ramach współfinansowanych z EFS+ przedsięwzięć P.3.3 NASZE GZUBY oraz P.3.4 JESIEŃ W BORACH. Nieci później uruchomione będzie wsparcie P.3.3 BOROWIACKIE LOWE i P.3.1 DYCHT RÓWNI, ponieważ wymagają one dobrego przygotowania zarówno ze strony LGD (po raz pierwszy wdrażany będzie taki typ projektów), a także grantobiorców.

Projekty grantowe finansowane z PS WPR uruchamiane będą stopniowo, aby możliwie regularnie zapewnić możliwość realizacji małych inicjatyw, głównie przez organizacje pozarządowe. Realizację operacji własnej w ramach przedsięwzięcia P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY zaplanowano na przełomie pierwszego i drugiego roku wdrażania LSR, jako działanie aktywizujące kobiety i mobilizujące do kreowania własnych pomysłów, które w dalszej kolejności znajdują swoje źródło realizacji w ramach przedsięwzięć LSR.

W drugim roku wdrażania LSR zaplanowano realizację naborów w P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY. Kluczowe dla LSR efekty w postaci wskaźników rezultatu, będących miarą osiągnięcia założonych w LSR celów, zostaną osiągnięte do końca 2029 r. – w odniesieniu do celu C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich oraz C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR, oraz do końca 2029 r. – w odniesieniu do celu C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego

Właściwej realizacji planu działania, a tym samym osiągnięciu założonych celów i wskaźników LSR, służyć będą działania animacyjne i aktywizujące lokalną społeczność prowadzone przez LGD w ramach Planu komunikacji.

VIII.2 Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.

Przygotowując szczegółowy plan działania (Formularz nr 2), uwzględniono kamienie milowe realizacji LSR, które określone zostały w §9 *Kamienie milowe i korekty finansowe* Umowy o warunkach i sposobie realizacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. Zatem:

a. w odniesieniu do przedsięwzięć współfinansowanych w ramach PS WPR 2023-2027:

- do 30.06.2026 r. – udzielenie wsparcia w wysokości odpowiadającej min. 40% wartości środków zaplanowanych w ramach programu,
- do 31.12.2027 r. – udzielenie wsparcia w wysokości odpowiadającej min. 80% wartości środków zaplanowanych w ramach programu.

b. w odniesieniu do przedsięwzięć współfinansowanych w ramach programu regionalnego FEdKP 2021-2027:

- do 31.12.2026 r. – udzielenie wsparcia w wysokości odpowiadającej min. 50% wartości środków zaplanowanych w ramach programu,
- do 31.12.2028 r. – udzielenie wsparcia w wysokości odpowiadającej 100% wartości środków zaplanowanych w ramach programu.

Rozdział IX Plan finansowy LSR

IX.1 Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie LSR.

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2023-2029 „Chochła do borowiackiej grapy” jest strategią wielofundusową współfinansowaną z dwóch funduszy, zgodnie z poniższym zestawieniem:

TABELA: Źródła finansowania LSR.

Nazwa funduszu UE	Program	Wdrażanie LSR [EUR]	Zarządzanie LSR [EUR]	RAZEM LSR [EUR]
Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)	Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027	1 500 000	362 500	1 862 500
Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+)	Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027	1 790 231	125 316	1 915 547
			RAZEM	3 778 047

Nie przewiduje się innych źródeł finansowania przedsięwzięć wynikających z LSR. Wysokość środków zaplanowanych w ramach LSR ustalono zgodnie z załącznikiem nr 4 do dokumentacji konkursowej na wybór LSR *Sposób ustalania wysokości dostępnych środków przeznaczonych na realizację LSR*. Zgodnie z dokumentem przyjęto:

TABELA: Sposób ustalania wysokości dostępnych środków na realizację LSR.

Nazwa jednostki	Ludność [os.]	PS WPR (ludność od 40 000 do 49 999 mieszkańców)	EFS + (ludność od 30 000 do 49 999 mieszkańców)
Wdrażanie LSR			
Powiat tucholski - cały obszar LSR	47 453	1 500 000,00 €	1 000 000,00 €
Obszar zagr. marginalizacją – gmina Gostycyn – bonus 22,49 euro	5 007	-	112 607 €
Obszar problemowy – gmina Kęsowo – bonus 22,49 euro	4 229	-	95 110 €
Obszar problemowy – gmina Lubiewo – bonus 22,49	5 850	-	131 567 €
Obszar problemowy – gmina Tuchola – bonus 22,49 euro	20 051	-	450 947 €
Suma wdrażanie LSR		1 500 000,00 €	1 790 231 €
Zarządzanie LSR		362 500,00 €	125 316,00 € (7% wdrażania LSR)
SUMA LSR			3 778 047 €

Szczegółowy budżet LSR stanowi załącznik do LSR (patrz: **Formularz nr 3: Budżet LSR**), natomiast plan wykorzystania budżetu na wdrażanie LSR (w sumie 3 778 047,00 EUR), uwzględniający opisane w rozdziale VIII zobowiązania LGD dotyczące kamieni milowych, zawarto w **Formularzu nr 4 Plan wykorzystania budżetu**, również stanowiącym załącznik do LSR.

IX.2 Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR

Cele szczegółowe	Budżet (EUR)	Przedsięwzięcia	Budżet (EUR)	Źródło finansowania
C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich	1 026 334	P.1.1 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - przedsiębiorczość	557 334	EFRROW
		P.1.2 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - infrastruktura	389 000	EFRROW
		P.1.3 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - razem po borowiacku	80 000	EFRROW
C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR	473 666	P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY	362 666	EFRROW
		P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY	111 000	EFRROW
C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego.	1 790 231	P.3.1 DYCHT RÓWNI	111 110	EFS+
		P.3.2 NASZE GZUBY	444 440	EFS+
		P.3.3 BOROWIACKIE LOWE	555 550	EFS+
		P.3.4 JESIEŃ W BORACH	679 131	EFS+
SUMA	3 290 231	SUMA	3 290 231	
		Zarządzanie LSR:	487 816	
		Razem LSR:	3 778 047	

Rozdział X Monitoring i ewaluacja

X.1 Ogólna charakterystyka zasad i procedur dokonywania ewaluacji oraz monitorowania

Długotrwała perspektywa realizacji LSR (do końca 2029 r.) może spowodować zaistnienie wielu nowych, niezależnych od LGD i jej partnerów, okoliczności mających wpływ na sformułowane dzisiaj założenia LSR. Niezbędnym wydaje się zatem odpowiednie zaplanowanie procesu ewaluacji i stałego monitorowania realizacji LSR, aby móc w miarę szybko zareagować na zmiany (zwłaszcza te niekorzystne) i wprowadzić odpowiednie rozwiązania korygujące, jak np. aktualizacja LSR.

Monitoring LSR to proces stałego kontrolowania, czy realizacja strategii przebiega zgodnie z oczekiwaniami, czy i jak szybko zmierza się do zrealizowania określonych w strategii celów i rezultatów, jak wygląda wydatkowanie środków przeznaczonych na poszczególne przedsięwzięcia LSR. Monitoring to zatem proces systematycznego zbierania i analizowania ilościowych i jakościowych informacji na temat wdrażania LSR w aspekcie finansowym i rzeczowym.

Monitoring LSR realizowany będzie wewnętrznie, a służyć będzie zatem dostarczaniu bieżących informacji, na podstawie których organ odpowiedzialny za jej wdrażanie będzie mógł systematycznie dowiadywać się o występowaniu ewentualnych problemów i rozbieżności w realizacji założonych planów (wskaźników), a tym samym osiągnięciu celów LSR.

Ewaluację realizacji LSR i funkcjonowania LGD należy zdefiniować natomiast jako ocenę okresową – badanie trafności, efektywności, skuteczności wpływu, realności ekonomicznej i finansowej oraz trwałości, tj. oddziaływania LSR w kontekście jej ustalonych celów.

Odpowiedzialność za bieżący monitoring przez cały okres wdrażania LSR oraz realizację procesu ewaluacji LGD i LSR spoczywać będzie bezpośrednio na Zarządzie LGD, który wspomagany będzie w tym zakresie przez pracowników biura LGD.

X.2 Szczegółowy opis procesu monitorowania i ewaluacji, w tym wskazanie elementów podlegających monitorowaniu, opis sposobu pozyskiwania danych, czas i okres pomiaru, a także opis elementów podlegających ewaluacji oraz określenie czasu, w jakim zostanie przeprowadzona ewaluacja

Monitoring

W systemie monitorowania LSR na lata 2023-2029 wyróżniono sześć najważniejszych elementów:

1. Analiza celów – podstawą monitorowania jest poprawne i przejrzyste planowanie. Zakłada się, że analiza ta będzie realizowana w oparciu o matryce logiczne przedsięwzięć zaplanowanych w ramach LSR, które ułatwiają odczytywanie związków pomiędzy zakładanymi celami oraz działaniami i oczekiwanymi rezultatami wyrażonymi w formie mierzalnych wskaźników. Analiza ta będzie prowadzona minimum każdorazowo przed i po zakończeniu każdego z naborów wniosków w ramach LSR.
2. Przegląd procedur wdrażania – element ten służyć będzie przede wszystkim jasnemu ustaleniu „co jest robione przez kogo?”. Dzięki dokonaniu takiego przeglądu uzyskuje się wyjaśnienie dotyczące roli, funkcji i odpowiedzialności poszczególnych osób i organów biorących udział we wdrażaniu LSR (Zarząd, Rada, Biuro LGD).
3. Przegląd wskaźników – podczas planowania Lokalnej Strategii Rozwoju przyjęto szereg wskaźników na poziomie produktu i rezultatu, a ich weryfikacja będzie służyła nie tylko sprawdzaniu czy poprawnie realizowana jest umowa na dofinansowanie LSR, lecz przede wszystkim czy LGD zbliża się do osiągnięcia założonych w LSR celów.

Podstawą weryfikacji osiągniętych wskaźników będą:

- a. na etapie ubiegania się o przyznanie pomocy (weryfikacja wstępna realizacji wskaźników) – wnioski o dofinansowanie złożone w LGD;
- b. na etapie rozliczenia otrzymanej pomocy (ostateczna weryfikacja realizacji wskaźnika) – ankiety monitorujące składane przez beneficjentów po zakończeniu realizacji operacji/projektu w ramach LSR.

Zatem wstępny przegląd wskaźników będzie następował każdorazowo zaraz po zakończonym naborze wniosków o przyznanie pomocy w ramach LSR.

4. Monitorowanie wydatkowania środków – systematyczna obserwacja realizacji budżetu LSR, a więc weryfikowanie, czy środki LSR wydawane są zgodnie z ich przeznaczeniem. Weryfikacja budżetu dotyczyć będzie zarówno działań beneficjentów LSR, jak również działań własnych LGD i dokonywana będzie min. raz na półroczu. Podstawą monitorowania finansowego postępu realizacji LSR będą m.in. umowy na realizację operacji w ramach LSR, wnioski o płatność czy ankiety monitorujące.
5. Monitoring operacyjny – w trakcie realizacji LSR realizowane będą również wizyty monitorujące w miejscach realizacji poszczególnych projektów objętych grantem w ramach LSR. Bezpośredni kontakt z grantobiorcami pozwala na wczesne wykrywanie ewentualnych błędów oraz szybką ich naprawę, a tym samym uniknięcie sytuacji, które w poważny sposób mogłyby zagrozić realizacji projektu, a tym samym wpłynąć negatywnie na wdrażanie LSR.
6. Raportowanie – w procesie monitorowania LSR przyjęto dwie metody raportowania:
  - a. raporty pisemne na temat postępów realizacji działań LSR w postaci okresowych (rocznych) sprawozdań z realizacji LSR przygotowywanych przez Biuro i Zarząd LGD,
  - b. spotkania Zarządu LGD i Biura z członkami Organu decyzyjnego (Rady), partnerami LGD i beneficjentami służące przeglądowi postępu prac i osiągniętych rezultatów w stosunku do planów (min. 1 raz na rok).

Odpowiedzialność za bieżący monitoring przez cały okres wdrażania LSR spoczywać będzie, jak wskazano powyżej, bezpośrednio na Zarządzie LGD. Zarząd winien jednak ściśle współpracować w tym zakresie z Radą LGD odpowiedzialną za ocenę i wybór operacji w ramach LSR oraz Dyrektorem biura LGD. Ponadto w proces ten będą włączani również beneficjenci LSR oraz partnerzy LGD, od których – zgodnie z przyjętymi elementami monitoringu – pozyskiwane będą informacje zwrotne nt. wdrażania LSR i funkcjonowania LGD.

Ewaluacja

Ewaluacja prowadzona w trakcie wdrażania LSR (on-going) i po zakończeniu wdrażania (ewaluacja ex-post) służyć będą m.in. ustaleniu następujących zmiennych (elementów) na etapie wdrażania LSR:

- rzeczywistej realizacji LSR w odniesieniu do założeń programowych;
- oceny znajomości celów LSR w środowisku lokalnym;
- poziomu promocji LSR przez LGD w środowisku lokalnym;
- oceny znajomości LGD w środowisku lokalnym;
- oceny realnego wpływu LGD na aktywizację środowiska lokalnego;
- oceny efektywności pracy Biura, Rady i Zarządu LGD.

Działania ewaluacyjne na etapie realizacji wdrażania LSR (ewaluacja on-going, wewnętrzna) będą miały na celu zbadanie:

- czy realizacja finansowa i rzeczowa LSR przebiega zgodnie z planem i można ją uznać za zadowalającą;
- w jakim stopniu jakość składanych projektów wybieranych we wszystkich obszarach tematycznych wpływa na osiągnięcie wskaźników w zaplanowanym czasie;
- w jakim stopniu stosowane kryteria wyboru projektów spełniają swoją rolę;
- w jakim stopniu wybierane projekty realizowane w ramach LSR przyczyniają się do osiągnięcia celów LSR i w jakim stopniu przyczyniają się do odpowiadania na potrzeby społeczności z obszaru LGD;
- czy przyjęty system wskaźników dostarcza wszystkich potrzebnych informacji niezbędnych do określenia skuteczności interwencyjnej strategii;
- czy procedury naboru, wyboru i realizacji projektów są przyjazne dla beneficjentów;

- jaka jest skuteczność działania biura LGD (działań animacyjnych, informacyjno-promocyjnych, doradczych);
- jakie zmiany należy wprowadzić w działaniach LGD, by skuteczniej realizowała cele LSR.

Badanie ewaluacyjne na etapie ex-post zostanie przeprowadzone jednokrotnie na zakończenie wdrażania LSR. Badanie ex-post zostanie zlecone zewnętrznemu niezależnemu ewaluatorowi. Zadania ewaluatora polegały będą m.in. na opracowaniu szczegółowych narzędzi ewaluacji (metodyki badania), przeprowadzeniu badań ewaluacyjnych oraz przygotowaniu raportu końcowego.

Jak wskazano powyżej, za proces ewaluacji odpowiedzialny jest Zarząd LGD przy współudziale członków Rady oraz pracowników biura. Ponadto w proces ten będą włączani również beneficjenci LSR oraz partnerzy LGD, od których pozyskiwane będą informacje zwrotne nt. jakości i efektywności wdrażania LSR. Ocenie (ewaluacji) podlegać będzie także jakość oraz sprawność funkcjonowania Partnerstwa, tj. znajomość LGD w środowisku i jej skuteczność w oddziaływaniu na rzeczywistość lokalną.

Kryteria, na podstawie których prowadzona będzie ewaluacja realizacji LSR i funkcjonowania LGD (standard minimum):

Lp.	Kryterium	Informacja dostarczana przez kryterium
1.	Liczba i jakość projektów zgłaszanych przez podmioty lokalne w kolejnych okresach wdrażania LSR	<ul style="list-style-type: none"> - poziom wiedzy na temat możliwości skorzystania z LSR oraz poziom zainteresowania podmiotów lokalnych włączeniem się w realizację LSR, - poziom przygotowania lokalnych podmiotów do właściwego opracowywania projektów, - określenie głównych trudności podmiotów lokalnych we właściwym przygotowaniu projektów, a co za tym idzie dostosowanie rodzaju udzielanego wsparcia do realnych potrzeb, - dostosowanie LSR do oczekiwań lokalnych podmiotów, - efektywność pracy biura LGD, - sprawność funkcjonowania organów (Zarząd i Rada LGD).
2.	Poziom realizacji celów szczegółowych, założonych wskaźników oraz budżetu LSR	<ul style="list-style-type: none"> - określenie skuteczności podejmowanych działań strategicznych (merytoryczny i finansowy postęp realizacji LSR), - efektywność pracy biura LGD, - sprawność funkcjonowania organów (Zarząd i Rada LGD).
3.	Liczba realizacji operacji partnerskich	<ul style="list-style-type: none"> - stopień zaangażowania LGD w zachęcanie podmiotów z obszaru LSR do współpracy i zgłaszania nowych inicjatyw/pomysłów; - efektywność działań związanych z kojarzeniem partnerów przez LGD.

Czas, w jakim zostanie przeprowadzona ewaluacja:

- ewaluacja wewnętrzna (ewaluacja on-going) – bieżąca analiza procesu wdrażania i jego efektów oraz zmian w otoczeniu LSR.
- ewaluacja zewnętrzna (ewaluacja ex-post) – realizacja badania zostanie przeprowadzona jednokrotnie w latach 2027-2029 tak, aby była możliwość włączenia wyników badania do systemu LGD w kolejnym okresie programowania.

X.3 Sposób wykorzystania wyników z ewaluacji i analizy danych monitoringowych

Wyniki ewaluacji i monitoringu będą istotnym źródłem informacji jakie obszary, zarówno z punktu widzenia wdrażania LSR, jak i funkcjonowania samej LGD i jej organów, wymagają wsparcia lub też modyfikacji. Wyniki ewaluacji mogą posłużyć zatem m.in. do:

- podjęcia decyzji o konieczności aktualizacji LSR (zarówno w zakresie merytorycznym jak i finansowym),
- podjęcia decyzji o uwzględnieniu w LSR dodatkowych operacji własnych LGD (w sytuacji zidentyfikowanego zagrożenia niezrealizowania założonych w LSR wskaźników przez beneficjentów innych niż LGD),
- zmiany procedur oceny i weryfikacji wniosków o przyznanie pomocy,
- zmiany lokalnych kryteriów wyboru,
- sformułowania zaleceń w celu poprawy efektywności pracy Biura LGD oraz jego organów (Zarząd, Rada),
- modyfikacji środków komunikacji LGD z lokalną społecznością oraz prowadzonych działań animacyjnych,
- uwzględnienia wyników prowadzonych działań monitoringowych i ewaluacyjnych do planowania kolejnego okresu programowania.

Wykaz wykorzystanej literatury

1. Atrakcyjność turystyczna województwa kujawsko-pomorskiego w 2021 r.; Urząd Statystyczny w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2022
2. Ewaluacja zewnętrzna realizacji Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność ‘Dekel do borowiackiej grapy’ na lata 2014-2020 Partnerstwa Lokalna Grupa Działania Bory Tucholskie – RAPORT KOŃCOWY, Warszawa 2022, OMIKRON Mariusz Wachowicz
3. Poradnik dla lokalnych grup działania w zakresie opracowania lokalnych strategii rozwoju na lata 2014-2020, Warszawa 2015, Wydanie II uzupełnione i zaktualizowane
4. Strategia marki Bory Tucholskie wraz z planem promocji. Locativo, 2022r.

Załączniki do LSR

1. Cele i przedsięwzięcia.
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu.
3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.
4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.

Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
C.1 Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich			
557 334	P.1.1 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – przedsiębiorczość	osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej, mikro i mali przedsiębiorcy, rolnicy i domownicy rolników - działający w branży turystycznej i gospodarki czasu wolnego	konkurs
389 000	P.1.2 BORY TUCHOLSKIE – NATURALNIE! - infrastruktura	mieszkańcy obszaru, w tym seniorzy i ludzie młodzi, turyści, jednostki sektora finansów publicznych (gmina, powiat)	konkurs
80 000	P.1.3 BORY TUCHOLSKIE NATURALNIE! – razem po borowiacku	organizacje pozarządowe, jednostki sektora finansów publicznych, branża turystyczna	projekt grantowy
C.2 Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR			
362 666	P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY	osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej, mikro i mali przedsiębiorcy, rolnicy i domownicy rolników	konkurs
111 000	P.2.2. AKTYWNI BOROWIACY	lokalni liderzy, w tym sołtysi, organizacje pozarządowe (w tym KGW i OSP), ludzie młodzi, kobiety	projekt grantowy, operacja własna
C.3 Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego			
111 110	P.3.1 DYCHT RÓWNI	wszyscy mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju	projekt grantowy
444 440	P.3.2 NASZE GZUBY	dzieci i młodzież uczące się w wieku od 6 do 24 lat z obszaru objętego lokalną strategią rozwoju	projekt grantowy
555 550	P.3.3 BOROWIACKIE LOWE	wszyscy mieszkańcy (osoby dorosłe) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju	projekt grantowy
679 131	P.3.4 JESIEŃ W BORACH	wszyscy mieszkańcy (powyżej 60 roku życia) obszaru objętego lokalną strategią rozwoju	projekt grantowy

Formularz 2: Plan działania

CEL	lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.1.	Rozwój turystyki i gospodarki czasu wolnego w oparciu o lokalne zasoby Borów Tucholskich													
Przedsięwzięcie P. 1.1 BORY TUCHOLSKE NATURALNIE! – przedsiębiorczość	Wskaźnik produktu: - liczba udzielonych dotacji wspierających przedsiębiorcze postawy mieszkańców w branży turystycznej oraz gospodarki czasu wolnego, w tym w zakresie agroturystyki i zagród edukacyjnych	-	-	5 szt.	38%	8 szt.	100%	-	-	-	-	-	-	PS WPR
Przedsięwzięcie P.1.1.2 BORY TUCHOLSKE NATURALNIE! – infrastruktura	Wskaźnik produktu - Liczba operacji w zakresie tworzenia lub rozwoju małej infrastruktury publicznej służącej turystyce i/lub rekreacji dofinansowanych w ramach LSR	-	-	7 szt.	100%	-	-	-	-	-	-	-	-	PS WPR
Przedsięwzięcie P. 1.1.3 BORY TUCHOLSKE NATURALNIE! – razem po borowiaku	Wskaźnik produktu: Liczba inicjatyw dot. przedsięwzięć turystycznych lub nawiązujących do lokalnego dziedzictwa przyrodniczego/kulturowego/histerycznego o Borów Tucholskich, dofinansowanych w ramach LSR	-	-	-	-	6 szt	50%	-	-	6 szt	100%	-	-	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.1(1)	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	-	X	-	X	-	X	3 utworzone miejsca pracy	X	-	X	-	X	PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.1.1(2)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.	-		-		-		13 przedsiębiorstw		-		-		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.2	R.41PR Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR.	-		-		1890 osób		-		-		-		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3	R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejsk.partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywn. gospod., społ., środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	-		-		-		72 osoby		-		72 osoby		PS WPR
C.2.	Rozwój aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszaru LSR													
Przedsięwzięcie P.2.1 BOROWIACKIE INTERESY	Wskaźnik produktu: liczba udzielonych dotacji wspierających przedsiębiorcze postawy mieszkańców	-	-	-	-	-	-	8 sztuk	100%	-	-	-	-	PS WPR
Przedsięwzięcie P.2.2 AKTYWNI BOROWIACY	Wskaźnik produktu: Liczba wspartych projektów służących animacji lokalnych społeczności	-	-	-	-	6 szt	46%	1 szt	53%	6 szt	100%	-	-	PS WPR

Wskaźnik rezultatu W.2.1(1)	R.37 Wzrost gospodarczy i zatrudnienie na obszarach wiejskich: nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR	-		-		-		-		3 utworzone miejsca pracy	-		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.1(2)	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.	-		-		-		-		8 przedsiębiorstw	-		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2 (1)	R.1PR Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami	-		-		-		-		-	72 osoby		PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.1.3	R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego.	-		-		-	72 osoby			-	112 osób		PS WPR
C.3	Zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działania na rzecz włączenia społecznego												

Przedsięwzięcie P.3.1 DYCHT RÓWNI	Liczba osób objętych wsparciem w zakresie równości kobiet i mężczyzn.	-	-	-	-	90 osób	100%	-	-	-	-	-	-	FEdKiP
Przedsięwzięcie P.3.2 NASZE GZUBY	Liczba osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, objętych wsparciem w ramach edukacji pozaformalnej;	-	-	150 osób	50%			150 osób	100%	-	-	-	-	FEdKiP
	Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem;	-	-	150 osób	50%			150 osób	100%	-	-	-	-	FEdKiP
	Liczba uczniów i słuchaczy szkół i placówek kształcenia zawodowego objętego wsparciem (osoby);	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	FEdKiP
	Liczba dzieci/uczniów o specjalnych potrzebach rozwojowych i edukacyjnych, objętych wsparciem (osoby).	-	-	15 osób	75%			5 osób	100%	-	-	-	-	FEdKiP
Przedsięwzięcie P.3.3 BOROWIACKIE LOWE	Liczba osób dorosłych objętych wsparciem w zakresie umiejętności lub kompetencji podstawowych realizowanym poza Bazą Usług Rozwojowych;	-	-	2000 osób	100%	-	-	-	-	-	-	-	-	FEdKiP
	Liczba podmiotów przygotowanych do pełnienia funkcji lokalnego ośrodka kształcenia osób dorosłych.	-	-	10 szt.	100%	-	-	-	-	-	-	-	-	FEdKiP
Przedsięwzięcie P.3.3 JESIEN W BORACH	Liczba osób starszych objętych wsparciem w klubach seniora, gospodarstwach opiekuńczych i Uniwersytetach Trzeciego Wieku	-	-	144 osoby	51%	-	-	135 osób	100%	-	-	-	-	FEdKiP

	Całkowita liczba osób objętych wsparciem.	-	-	144 osoby	51%	-	-	135 osób	100%	-	-	-	-	FEdKiP
Wskaźnik rezultatu W.3.1	Liczba osób, które podniosły poziom wiedzy w zakresie równości kobiet i mężczyzn dzięki wsparciu w programie	-	X	-	X	X	X	-	X	52 osoby	X	-	X	FEdKiP
Wskaźnik rezultatu W.3.2	liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu.	-	X	-	X	51 osób	X	-	X	63 osoby	X	-	X	FEdKiP
Wskaźnik rezultatu W.3.3	Liczba utworzonych lokalnych ośrodków wiedzy i edukacji (LOWE)	-	X	-	X	X	X	7 szt.	X	3 szt.	X	-	X	FEdKiP
Wskaźnik rezultatu W.3.4 (1)	Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu;	-	X	-	X	49 osób	X	-	X	46 osób	X	-	X	FEdKiP
Wskaźnik rezultatu W.3.4 (2)	Liczba objętych wsparciem klubów seniora, gospodarstw opiekuńczych i Uniwersytetów Trzeciego Wieku.	-	X	-	X	10 szt.	X	-	X	3 szt.	X	-	X	FEdKiP

Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	1 500 000	0	1 790 231	3 290 231
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	362 500	0	125 316	487 816
Razem	1 862 500	0	1 915 547	3 778 047
<p>* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.</p> <p>** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.</p>				

**Formularz 4: Plan wykorzystania
budżetu LSR**

fundusz	środki zakontraktowane (w Euro) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR	kwota ogółem (UE+krajowe)	% wykorzystania budżetu LSR
EFRROW	0	0	617 668	41,18%	328 667	63,09%	80 000	68,42%	393 665	94,67%	80 000	100,00%	0	100,00%
EFS+	0	0	1 123 571	62,76%		62,76%	111 110	68,97%	555 550	100,00%	0	100,00%	0	100,00%
EFRR	0	0	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	0,00%	0	100,00%
RAZEM	0	0	1 741 239	-	328 667		191 110	-	949 215	-	80 000	-	0	-